

VASKENYÉREN.

— Regény. —

(4)

HARMADIK RÉSZ.

I.

Miklósék negyednap délután érkeztek meg Tordátfalvára. Amint az ernyős szekér bedöcögött a parókia udvarára, a papi család a pitvarba sereglett.

— Torockói szekér! — adta ki a pap a csataszót. — Né, Gál Ferencné, néném... Ez meg, lelkemre, Tóbis Judith, a szép hugom! Isten hozott, Isten hozott!...

Megrohanták a szekeret, ölelték, csókolták a jövevényeket. Miklós leszállt a lováról s kezében kantárral várta, hogy ő is köszönhessen. A pap feléje fordult, Miklós megnevezte magát.

— Konc Benedek fia, a híres Konc Benedeké! — szólt a pap diadalmasan. — Nézzétek, gyermekek... nemes Konc Benedek fia.

A gyermekek megilletődve pislogtak a nevezetes vendégre. Ismerték a Konc Benedek történetét. Torockó büszkesége, akinek árus szekerei hét országon járnak.

— Tóbis bátyám megbízásából kísértem ide Judithékat. Tisztelendő uram gondjaira bízom őket, magam rögtön indulok is tovább.

— Hogyan? csak nem szalad el a földije házától? — szólt a pap, némi röstelkedést érezve gyermekei előtt.

— Sajnálom, még napvilággal Udvarhelyre kell érnem! Árus feleinkel kell ott tárgyalnom, sietős az utam.

Judith felé lépett, köszönni akart. Judith nem fogadta el a feléje nyújtott kezét. Oldalra intett tekintetével.

— Pár szavam lesz veled, — mondotta. És oldalra lépett a pince gádorához.

Gál Ferencné eközben leadogatta a szekérről a parafernumot, a papék sürögve-forogva hordták be a házba az egyetmást. Miklós lova kantárát a pap fiacskájának adta, akit láthatóan boldoggá tett ez a kitüntetés.

— Van-e értéke a szabadságlevélnek, tudjátok-e használni? — kérdezte a leány.

— Ó, hogyne! A szabadságlevélnek döntő szerepe lesz a pörben.

— S ki fog megharcolni a városért?

— Én... Sárossy ítélőmester segítségével. (Hirtelen nagy ijedtség lökcent Miklós szívére: hogy fog a történtek után az ítélőmesterrel találkozni?)

Kisvártatva szólt a leány:

— Isten segítsen, Miklós! A város megérdemli, igaz ügyért fogsz harcolni. Most kell ütni a vasat!... — nyújtott kezét halvány mosolygással.

Most kell ütni a vasat! Újra ez a hideg meggyőződés. Miklós sietve köszönt a családnak, szinte úzötten hagyta el a parókia tájékát. A domb élén megállt és visszanézett a kis falura. Mély gödör, szinte be lehetne padolni. Templom és papház nagy diófák árnyékában.

— Szép temető, árnyas, szép temető! — sóhajtott.

Megérintette lovát. Egy szekeres megmutatta az utat Udvarhely felé. Udvarhelyről holnap tovább fog menni a Homoród vize mellé, Szentpéterre.

Halvány, fátyolos bánkódást érzett, nem éles fájdalmat. Az úton is, amíg idáig kalauzolta a szekeret, többször próbált elmélyedni a csalódás keserűségében, de sehogysem sikerült neki. Valahonnan mindig előtört egy vidám érzéshullám, mint napsugár a borulaton és elsöpörte kedvetlenségét. Igézet volt, elmúlt, szabad vagyok!...

Azt is megpróbálta, hogy Judith fejére súlyos ítéletet olvasson. De ez sem ment: lelkében egy hang tiltakozott a lány gyalázása ellen. Judith hidegen, büszkén és fehéren jelent meg előtte. Kegyetlen játékot tűzött Samukával? Voltaképen magát áldozta föl. Hát ez volt Judith titkolt, igazi valója: a város iránt való sorvasztó szeretet! Annak a kis világnak minden bújja, sovárgása odagyúlt a bíró házához, mint felhő az oromra. Ő borúban, fájdalomban nőtt föl: az édes, játszi szerelem nem tudott kivirulni megszállott szívében... Orom virága, illattalan sziklarózsa!

Hibáztatni Judithot? Csak csodálni lehet és — menekülni tőle!

A vidék, amelyen áthaladt, másfelé terelte gondolatait. Verőfényes kicsiny völgyek, fejükön erdőkoszorúval. Művelt lankák, piciny lapályok, gyümölcsfákkal rakott kertek.

A Nyikó vidéke!

Innen kerültek ki a kolozsvári kollégium legeredetibb diákjai. Magukra utalt, szegény ördögök, de törhetetlenül vidámak. Ők tudták a legtöbb nótát, a legszebb verses históriákat, a legmulatságosabb meséket. Örökké virrogtak, csatáztak egymással, de — mint a seregélyek — egy percig sem tudtak ellenni egymás nélkül. Az esztendőt sanyarogva húzták végig, praeceptorok, inasok, írődeákok voltak a tanulás mellett, ám esztendő végén megrakodva tértek haza szülőföldjükre, anyjuknak fejkendőt, nővéreiknek pántlikát, öccsüknek bicsakot, apjuknak torockói vaseszközöket vittek ajándékba. Milyen jó volna megszólítani a járókelőket és újra hallani ennek a vidéknek lassú, éneklő beszédjét. De mind szaladnak, a gereblyés asszonyok és kaszás férfiak! Keskeny a barázda, bokrával nő a gyermek a szűk örökségre. Futni, gyűjteni, karolni kell!...

Túl, a magas hegyélen, amely délről határolja a vidéket, a Küküllő-völgyében jobb is, több is a föld. S még tovább, a két Homoród mentén, gazdag élet folyik az ittenihez képest: úgy hallotta annak idején diáki vetélkedések során.

Szürkülődött, mikor Udvarhelyen beköszöntött Lukácshoz, az örmény boltoshoz. Lukács árusfelük volt. Torockóról hordatta a vasat. Nagy örömmel, lelkendezéssel fogadták, csak azon bucsálódtak, hogy nem tudnak szebbik szobájukban ágyat vetni számára. Ezt a szobát ugyanis régen elrekvirálták a császáriak. Udvarhelyen most is sok német volt: innen váltották a falusi kvártélyosokat. Így, nyaratszaka, még hagyján: a köz-katonákat szabad táborokban tartják, de télen a megmaradt tűzhelyeket is elülük a háziak elől és arcátlanul kandikálnak bele az ételes fazekakba.

Miklósnak jó vacsorát készített Lukácsné asszony. A megmaradt kis szobában vetett ágyat neki, a népes család a boltba telepedett át éjszakára.

Lukács, őszes-piros, gömbölyű, kis ember, vacsora után maga-kellettő nyájassággal nyitott be a Miklós szobájába. A császári tiszttek nem voltak otthon a túlsó szobában, Lukács mégis suttogva, titokzatosan beszélt: ehhez a hanghoz szoktatta az állandó, rossz szomszédság.

— Van-e vas bővében a verőkön, ifjurarum? — kérdezte.

— Azt hiszem, elég van a szükségre!

— No, ami a szükségét nézi... fordulhat úgy, hogy itt a Székelyföldön, nagyon sok vasra lesz szükség.

— Miért éppen itt?

— Jaj, ifjurarum, itt más világ van, mint egyebütt. Itt a fegyvert nemrégiben mind elszedték a néptől. Sőt a vas szerszámokat is csak számával hagyták meg a falvakon. Csak a butáját, aminek az ételtől, meg a hegyétől nem kell tartani... — hunyorított jelentősen.

— No, csak nem fél az ármádia?

— Az ármádia alkalmasint nem fél, de a zetelaki kompánia bizonyosan fél a zetelaki székelyektől, valamiképen az agyagfalvi kompánia is fél az agyagfalvi székelyektől. Itt az előrelátás, jó uram! Nagy kísértés ám, ha fegyver van kézügyben, kiváltképen székelyeknél!

Miklós megértette a Lukács okoskodását. Úgy látszik, a császáriak nem alszanak rózsákon. De ami a vasat illeti? Kérdéssel fordult a boltoshoz.

— Hogy gondolja, Lukács uram? Hiszen ha a népnek nem engedik meg a fegyvertartást, akkor a jövőben annyi vasra sem lesz itt szükség, mint amennyire mostanáig volt.

— És ha fordul egyet a világ? — súgta Lukács titokzatosan. — Ha elmennek a sáskák? Akkor ezt a földet újra be kell vetni vassal. Micsoda nyereséges idő virrad akkor ránk! Csak győzzük portékával.

— Győzni fogjuk, Lukács uram, — mosolygott Miklós. — Aztán nem megy az olyan hirtelen, nem hagynak itt a sáskák akármilyen szél-fúvásra. Vihar ha jönne...

Lukács hunyorított és beavatottan mosolygott: tudja ő, amit tud. De nem akart az úrfinál okosabbnak látszani, nyájaskodott még egy keveset, aztán magára hagyta vendégét. Miklós lefeküdt. A nap legerősebb benyomása pattant föl lelkében: ijedség a Sárossyval való találkozástól. Mit fog szólni a torockói támadáshoz?

II.

Miklós későn ébredt és nagy kedvetlenséggel. Az elmúlt izgalmas napok fáradsága most ütött ki rajta. Amin tegnap mint szabaduláson örvendezett, azt ma fájdalmas ürességnek érezte. Elsüllyedt a szép sziget, immár hová, merre?

... Ez a szerelem lett volna az egyetlen dolog, ami életemnek tartalmat adott? — Nincs benned ámbició! — Hát ezt az elárvulást, céltalanságot jelentette apám szava?

De hát a pör, a város szabadsága! Ez mégis meg-megmaradt a multból. Ezt vállalnom kell... többé nem azzal a számítással, mint amivel elkezdtem: szerelmem útjának egyengetéséért, hanem az ügyért, köte-

lességből. Judith-hoz leszek hasonló, aki nem tudott szeretni, de lelkét áldozta városáért...

Megint élesen lükkent szívére az ítélőmester alakja. A brachium szétugratása! Mi lett ennek a dolognak a következménye? — Talán keresnek is már engemet, mint erőszakos rendbontót. A bányászok nem fogják egykönnyen elárulni a zendülés lefolyását. Szebenben majd elválík: — Sárossy bizonyosan tud már a dologról, akkor is, ha nem lett nagyobb láрма belőle. Megtagadja-e további támogatását?

Sietni nincs miért Szeben felé. Hadd tisztuljon a fő is, a szív is, meg a helyzet is.

Szentpéteren egy volt iskolatársát akarta meglátogatni: Jobb Gyurkát. *Kondort*, amint az iskolában gúnyneven nevezték. Kondor: ökörnév. Jobb Gyurka nagyon szeretett ökreikről beszélni és egyik ökrüket mindig Kondornak hívták.

A Küküllő völgyén indult el Udvarhelyről. Csakhamar balra tért, föl a Küküllő és Homoród vízválasztójára. Nyárvégi mélaság a tájékon, zabérlelő, sarjuvirágoztató napfény. A *Kénosi-tető!* Mennyit beszéltek erről a hegyről a székely deákok. Kondor ehhez a hegyhez szokta mérni az ökrök erejét: öt tőkefát is játszva kivittek volna a Kénosi-tetőn. Szelédobb tájék, mint Torockó körül. A Küküllő-rétek zöld pólyájában, sötét bükkerdő ölében csillog. Regés Budvár, históriás agyagfalvi rét, székelyek szent földje... Amott kelet kékjén az öreg Hargita. A Hargitának nyugati őrszeme: a bozontos homlokú Firtoshegy. Óriási kotló óriási csirkékkel: faluk a hegy lábánál. Tordátfalva... szép, árnyas temető, abban fekszik egy hidegszívű leány...

Leereszkedett a Homoród völgyében. Gyönyörű sorban a falvak. Szentmárton, büszke, bátyás templomkastéllyal, Szentpál, a kancelláriusnak, Bethlen Miklósnak, pompás udvarházával. Meszes, deszkás szekerek mendegéltek napnyugatnak, a szászföld felé.

A Kondor hazája!...

Szentpéteren ráigazították a Jobb György életére. Cserepes, nagy kőház, orsós oszlopokkal, virágos tornáccal, hímes kapuval. Sátoros kert, nagy csűr... a jó mód jelei.

Déli itatóvályúnál a híres ökrök. Miklós belovagolt az udvarra. Az ökrök felkapták fejüket s a jövevényre meresztették tükrös, nagy szemüket. Egy szikár, csupaizom, magas fiatalember indult Miklós elébe.

— Konc Miklós, te vagy? — kiáltotta el magát. — Hát te, ember...

Miklós leugrott lováról és megölelte a fiatal gazdát.

— S te... s te?... — nézett végig rajta csodálkozva.

— Darócban, úgy-e? Biz én, ládd, levettem az úri cödöllét, a kolozsvárit... Nekivetkőztem az életnek, azaz, mit mondok: nekiöltöztem.

Miklós az ökrökre hunyorított.

— Melyik?

Jobb Gyurka elkapta a Miklós karját.

— Te bohó, emlékszel még?... Nos hát, bemutatom. Kondor, te, hó, te! — kiáltott az ökrökre. Volt vagy nyolc darab. Egy kipödört szarvú, hatalmas jószág hátravágta fejét.

— Ez az... Kondor!

— Gyönyörű állat...

— S megérti a szót, he? Már mi így vagyunk szokva, megértjük egymást. Hanem a te lovad sem utolsó, hékás...

— Megsoványkodott, rég úton vagyok.

— Honnan jössz?

— Torockóról. Megbízásom volt erre felé.

Jobb Gyurka egy percig a csizmája szárát csapkodta ostorával. Majd fölemelte tekintetét és keményen Miklós szemébe nézett.

— Mostanában nagyon sokat gondoltam rád. Föl akartalak keresni, jó ómen, hogy jöttél.

— Szerencsét hoztam? Igazán örvendek.

— Itt fogsz maradni pár hétig.

— Pár hétig? — nevetett föl Miklós. — Pár napig — talán.

— Hétig, testvér, hétig. Amíg a lovatat kissé megjavítjuk...

Az ökrök öklelődni kezdtek, egy béresgyerek a csűr tájáról elszaladt s ostorával a pajtába durrogtatta a harcias állatokat.

Amint az ökrök eltisztultak, két pendelyes fiúcska süvöltött ki a házból, mintha nyilból lőtték volna ki őket. Apjuk két lábába fogódtak s barátságosan pislogtak Miklóstra.

— Kettős... mit szólsz? Egyszerre kettő... az ántiját! Odabent a harmadik, hallod? Három kis Kondor, így állunk, testvér.

A béres visszajött és kérdően intett a Miklós lovára.

— Kösd külön, vendégkosztra! — parancsolta a gazda.

Karonfogta Miklóst s nagy nevetgélés közt vezette föl a kőgarádi-
eson. Az asszony a pitvarban állt, karján kipattant szemű, morcos fiúcska.

— Ez az asszonyom!...

Miklós hátrahőkölt kissé, amint a menyecskére tekintett. Mintha csak Csegezy Anikó állt volna előtte! Ugyanaz a sugár, olvadékony, ringó termet, ugyanaz a sugárzó arc, csak bátrabb, barnább pillantású.

Felujjongó vidámság ömlött el Miklóson, frissen praesentálta magát az asszonymak. Bekövetkeztek aelső szobába. Kondorból bugyborékolta a jókedv. — Kolozsvári deákévek — emlékszel-e, emlékszel-e?

Ebédre terített az asszony; az asztalnál is kifogyhatatlanul mókáz-
tak a jóbarátok. Ebéd derekán ijedt képpel ugratott be egyik fiúcska.

— Két labanc van az udvaron, édesapám!

— A drága császáriak! — komorodott Jobb György Miklóstra. — Minden nap barátom, minden nap. Hol koldulnak, hol lopnak, de örökké a lábunk alatt... Eridj, galambom, vess nekik valamit! — szólt feleségének.

Az asszony kifordult a szobából. Csakhamar hangos csörtetés, szó-
váltás kerekedett odakint. Két fegyveres sवालिसér dühösen toppant a szobába.

— Az úr érkezett lóháton? — kérdezte egyikük rossz kiejtéssel. — Kicsoda az úr? A passzust!...

— Németek vagytok-e, vagy vallonok? — kérdezte Miklós nagy nyugalommal.

— Vallonok. Mi köze hozzá? — gorombáskodott a katona.

— Itt van a francianyelvű passzusom.

— Rabutin!... — olvasta a katona az aláírást és egyszerre meg-
fittyent az ábrázata. — Pardon, rendben van — szólt és társát sietve
vonta ki a szobából.

— Mivel koppintál úgy az orrukra? — csodálkozott Jobb György.

— A passzusomat maga a főkommandáns írta alá — nyújtotta megtekintésre Kondornak az írást. — Úgy félnek ettől a névtől a császáriak, mint az ördög a tömjéntől. Az úton is nagy hasznát vettem...

— Hm, Rabutin? Ugyan sokra vitted... No, majd szólunk ezekről, a jelenről is, a jövőőről is... Hol is hagytuk el a régi szép időket?

A menyecske leült a tulipántos hátú karosszékre s kezét ölébe ejtve, néma mosolygással hallgatta a férfiak víg emlékezeit.

III.

Ugarolás folyt, Jobb György vendégét is magával vitte a mezőre. Jól mulatott rajta, hogy mennyire nem ért ez a kapa, kasza fogásához.

— Hát a csinálásához értesz-e? Milyen vasgyártó vagy?

— A csinálásához... no, ahhoz jól értek — dicsekedett Miklós. — Dejszen, ha apám rám bízna! Sok tervem, rajzom van, de az öreg nem akar tágítani a régi formáktól. Ekénk, fejszénk, fűrészünk, kapánk, sarlónk mind kézhezállőbb lehetne.

Kondor a távolba révedt, majd fölindult arecal fordult Miklós felé.

— Tán bizony fegyvert is tudnál gyártani? — kérdezte száraz, gürződő torokkal.

— Könnyűszerrel! Az Apafy-korabeli formáink is megvannak, de odakint is sok újítást tanultam el. Fegyvert? Rossz kereset az ma: a császáriak nem dolgoztatnak velünk.

Kondor melléből mély sóhajlás szállt bele a napos levegőbe. Nagyot hallgatott, majd másra fordította a beszédet.

Miklós barátja társaságában is szívesen időzött, ám az asszony körében melegséggel, fénnel telt meg a szíve. Ó, egy ilyen vidám, serény, szerelmes asszony! Elbeszélgettek a házasságról, a menyecske váltig faggatta, biztatgatta Miklóst.

— Csak olyant végy, testvér, aki kővárat is elárul éretted! — szólt bele Kondor nagy bölcsességgel.

Miklósnak megnyilallott a szíve. Eszébe jutott valaki, aki kővár kapuját akarta kinyitani, hogy neki kedvét lelje...

Egy este a menyecske kiadta a parancsot, hogy másnap — vasárnap — mindenkinek templomba kell mennie. Miklós idejében felöltözött. A pitvarban az asszonnal találkozott, aki szintén készen volt már. Beszélgettek, várták Kondort, aki hosszasan öltöződött a belső szobában.

Nyílt az ajtó, kilépett Kondor. Deli székelyfi, zsinóros, kapesos mentében, forgós kucsmában.

— Micsoda átváltozás? — kiáltott föl Miklós. Kondor összecsapta sarkantyúját, oldalához zörrentette kardját. Az asszony sugárzó pillantásokat vetett hol urára, hol Miklóusra.

— Hadnagy! — mondta remegő büszkeséggel. — Udvarhelyszék egyik hadnagya. A télen választották meg.

— Jól áll neki, mondhatom.

— Kondor, mint hadnagy, hehehe... — buggyant ki a nevetés a tiszt úrból. — Csak ez a baj, né! — szontyolodott el és kardja markolatját levette a hüvelyről. Könnyen ment, a kardnak nem volt pengéje. — Letörték a császáriak, látod? Veszett kardnak a nyele...

A templomba mentek. Közéből a menyecske fején selyemszalagos főkötővel, kezében violacsokorral. Fölvidult az utca, amerre haladtak. És megtelt velük a templom, színt kapott a gyülekezet... Miklós lelkét meleg ünnepiesség töltötte el mind e dolgok látásán.

Délután kiültek az udvarra, a nagy körtefa alá. Kupa az asztalon, küköllőmenti, illatos termés a kupában. Mindesak a kolozsvári arany-napokról emlékeztek.

Egyszer hosszú köhintésekkel két székely gazda következett be az udvarra. Vállas, sovány emberek, korosabbak, mint Miklós, de merő, egyenes szálúak. Fehérharisnyások, a lófők rendjéből.

Jobb György szívesen biztatta őket az asztalhoz.

— Megköszönjük a szivességet, hadnagy uram. Nekünk bizony ezzel a fiatalúrral volna pár szavunk, ha meghallgatná.

— En hát elhúzódok.

— Dehogy, dehogy, itt a hadnagy úr előtt.

— Örömet meghallgatom, — mosolygott Miklós biztatón.

— A svalizsérok mondják, hogy az úrfi valami nagy tisztviselő a Rabutin oldalán, — zörgetődzött a szószóló.

— No, csak annyi igaz, hogy gyakran találkozom a főgenerálissal.

— Hej, ifjurar, ha elmondaná panaszunkat Rabutin uramnak! Ezek a gaz kvártélyos katonák megemésztik az életünket. Szabadságunkat tapodják, vagyiszunkból maholnap kimellesztenek, testünkön nyargalnak, lelkünket vesztegetik. Erre jutottunk magunk véte nélkül.

— A vén Kádár is halálán van, — fordult a másik Kondorhoz. — Akinek torkába verték a pipáját a császáriak...

— Bizony, ezer panaszunk volna.

Kondor az asztalra csapott.

— Nem panaszunk, atyafiak! Más patikában van a mi orvosságunk.

A székelyek tökéletlenül néztek össze. A szószóló újra megköszörülte torkát.

— Affélét is pengetnek..., mit gondoljon a magunkfajta tudatlan ember? A zetelaki vásáron a csikiaiaktól hallók, azok pedig nagy földet megjárnak. Hogy tán Rákóczi urunk hazakerült volna Bécsből a Felvidékre... Mire véljük, ifjuraim? Csak égünk a gyeheennában...

— Oltogassuk, bátyám, egyelőre oltogassuk! — koccintotta Miklós poharát a lófökhéhez.

A szószóló megtörölte a bajuszát s tovább fűzte a beszédet.

— Urak lássák! Indítsanak, mi majd húzni fogunk. Hej, csak kézbelire kaphatnánk! Ez az átkozott nemzetség még a rozsdás vasból is kiforgatott...

Jobb György leszegte fejét, izzó szemmel nézett maga elé. Nehéz, fojtott csönd lepte meg a társaságot. A lófők megéreztek, hogy terhére vannak hadnagyuknak s nagy engedelem-kérések közt elbúcsúztak.

A hadnagné ott tett-vett az asztal körül. Aggodalmas pillantásokat vetett ura sötét, viharfelhős arcára.

— György, jertek be a házba! — szólt, amint a lófők eltávoztak. S vette is a kupát, meg a poharakat, s parancsoló pillantással fölkelte férjeurát.

Bent újra asztalhoz ültek. A kis mozgás megoldotta a kötést, ami Kondor lelkére nehezedett.

— Noshát hallottad ezeket az embereket, — nézett melegen Miklósrá. — Áldott nép... az uraktól vár indítást. Mit csináltok ti odafönn? Harcra kelünk-e, szabadulunk-e?

Miklós a szék karjához dőlt csodálkozásában.

— Barátom, erről szó sincsen — mondotta. — Az urak nem gondolnak harcra, sőt ugyancsak tetszik nekik az új világ.

— Ez nem áll! — csattant föl Kondor nyersen. — A föle talán hideg, de ami az alatt van, barátom, forró, forró! Minél alább, annál forróbb. A java — köznemesség torkig van ezzel a világgal. S mi székelyek? Látta a füstjét... A parasztság a vármegyéken gyűlölettől vonaglik. Az újmódi főurak? Ó, ismerjük őket. De közöttük is — jól tudjuk — vannak bús emberek. A te földid, Torockay István, most járja Csikot és írja a székelység bajait. Erről sem tudsz?

Miklós sajnálkozva nézett Jobb Györgyre.

— De tudok. Torockayt a gubernium hivatalosan küldte ki a panaszok összeírására. Nem szabad ebből hímet varrni...

— És Rákóczi? Tudod-e, hogy a Felvidéken kötik már a tüzes esóvát?

— Nem, kérlek, nem tudom! — feszengett Miklós gyámoltalanul. — Nem vagyok én ilyesminek az embere.

Jobb György kifehéredett. Bosszus lehülés ömlött el valóján.

— Jó, a kereskedés embere vagy — szólta kis szünet után. — Beszéljünk hát olyanképen! Nekünk székelyeknek sok vasra volna szükségünk: kardra, puskára, golyóbisra. Milyen feltételek mellett gyártanál fegyvereket számunkra?

— Ugyan mire gondolsz? — riadt meg Miklós. — Fegyvert gyártani a hatalom ellen?

— Titokban... úgy gondolom! A bányászok meg fogják érteni s titokban megcsinálják. Megfizetünk, hallod-e? A bányászokkal kell meg egyezni, mi majd elhordjuk a kész fegyvereket.

— A bányászoknak most egyéb gondjuk van. Pört indítottak földesuraik ellen szabadságukért. Nagy zavar van köztük.

Kondor felütötte fejét.

— Szabadságukért? No, akkor éppen meg fognak érteni. Mi is a szabadságunkért akarunk pört kezdeni. Ha én beszélhetnék velük! Te, úgy látszik, nem kapsz sem nemzedet dolgán, sem a magad nyereségén...

Nehéz, ízetlen csönd telepedett közójük. Jobb György föltámasztotta állát és a mestergerendára bámult. Miklós az asztalt nézte kínos unalommal. Szerencsére jött az asszony s vacsorára terített.

IV.

Miklós másnap reggel úton volt Szeben felé. Nagy kedvetlenség nyomta lelkét, időnként heves bosszúság rázta meg. Búcsúzás a találkozás mérője. S Kondor hideg mosolygással búcsúzott el tőle. A vas dolgáról nem szólt többet, elhibázott ugrás volt. — De hát nincs-e igazam? — vívódott Miklós. — Erdély a császár ellen — bolondság! Micsoda fantázia: Torockó csináljon fegyvereket titokban... Hogy megfizetik? Ezt sértésnek szánta Kondor. Forrófejű bolondok, micsoda képtelen tervekkel gyötrik magukat!...

A ló fáradhatatlanul nyelte a távolságot: parázs van a székelly abrakban. A Székelyföld immár beleolvadt a heves napfénybe, Miklós szász falukon haladt át.

Egy helyen nagy csúfság érte. Az úton császári katonák álltak a falu népe között. Amint feléjük közeledett, az egyik katona hoplázni kezdett a kardján. Miklós látta, hogy a katona az ő lovaglását gúnyolja ki. Kihúzta magát s merő pillantást vetett a csúfondáros társaságra. Azok kihívóan visszavigyorogtak... Közéjük sujtani? A ló tovább ügetett és Miklós nem tartotta vissza. — Kondor bizonyosan közéjük sujtott volna! Kondor tisztába van magával, Kondor készen áll... én azonban gyáva vagyok, gyáva!

Megroppant benne a lélek, keserves csüggedés szállta meg. Sárossy elé állni... gyáván, megalázottan!

Másnap délelőtt érkezett meg Szebenbe. Levverte magáról az út porát s fölsietett az ítélő-táblára. Átesni a kínos próbán!... A kancellária első szobájában hárman dolgoztak: két fiatal íródeák és az öreg Takó. Fölugráltak, közrefogták, amint belépett.

— Mit tudsz róla, hová vitték? — kérdezte az öreg Takó nagy felindulással.

— Kit?

— Hogy?... Hát nem tudod? Tegnap katonákat küldött ide Rabutin s elkísértette az ítélőmestert.

— Miért? Mi történt?

— A guberniumtól jött valami vád ellene. Siess a kommandóra, neked tán többet mondanak!...

Miklós nagy szívdobogással rohant a kommandóra. Van Norden hadnaghoz nyitott be.

— Bruder, csakhogy megkerültél! — kiáltott föl a hadnagy vidáman. — Többször kerestelek.

Miklós égő pillantással nézett barátjára.

— Légy jó, vezess Rabutinhoz, azonnal!

— Te emberölő! Milyen a képed? Mi lelt?

— Hol van Sárossy?

Van Norden komoly grimaszt vágott.

— Vagy úgy? Pszt, hagyd Rabutint! Jere, mindent elmondok...

A harmadik szobába vezette Miklóst, ahol a kommandó levelei állottak. Az ajtót bezárta, előrement, átölelte barátja nyakát s mélyen a szemébe nézett.

— Bruder, én neked mindent el fogok mondani s ezzel halálos árulást követek el tisztem ellen. De éppen ezt akarom... hetek óta készülök rá! A magyarázatot majd a végén. Sárossy? Csak a kezdet barátom... rövideesen mások is sorra következnek. Nagy idők fornak, de most maradjunk Sárossynál. Noshát Sárossyt magyar kéz lökte bele a bestia torkába... Olvasd ezt a levelet!

Miklós az aláírásra pillantott: Torockay consiliarius. Alázatos bevezetés... aztán a Sárossyra szórt vádak. A kuruc-tűz mindjobban elharpózik az országban: Sárossy a párt titkos feje! Védi a görögkeletieket a katolikus térítés ellen. Természetes, mert a görögkeletiek Bécs ellenségei. Gátolja a katonai porciók fölajtását? A népet nyergeli a császár ellen. Itélőmester? A törvények meggyalázója! Im legutóbb is olyan

gonoszságra vetemedett, amit nehéz méltó szavakkal illetni. A torockai bányászokat titkon földesuraik ellen lázította s mikor a vármegye törvényt akart ülni a parasztokon: a tisztviselőket megtámadtatta és szétűzette. Van-e helye ilyen alattomos cselszövőnek Erdélyben most, új háborúk küszöbén?

— Gaz rágalmak! — dobta az asztalra a levelet Miklós. — A bányászokat én állítottam a vármegye útjába... a magam fejétől!

— Tyűh, ezzel hallgass ám! Sárossyt Bécsbe vitték a napra, de téged a sötétbe fognak dugni...

— Miattam szenvedjen! — dörzsölte meg Miklós vértelen homlokát.

— Bagatella, barátom! Vármegye, Sárossy? Nagyobb dolgokról van itt szó, trónusokról, nemzetekről, mindent elmondok, ülj le csak, kérlek; használjuk fel ezt a várva-várt együttlétet.

Van Norden széket adott Miklós alá, maga is leült. Komoly, ünnepies kifejezést öltött tekintete, fölindult hangon beszélt.

— Meg kell értened mostani magatartásomat s ezért egy kissé multamról, származásomról fogok beszélni, amiről eddig kevés szó esett közöttünk. Apám egyike volt azoknak a hollandusoknak, akik annak idején a török ellen lelkesedéssel állottak a császár szolgálatába. Ott volt Buda visszafoglalásánál, Mohácsnál, Belgrádnál. Nagy érdemeket szerzett, colonellus lett belőle és a harc után is az ármádiánál maradt. Minket anyámmal, lehívott Hollandiából, engem katonának állított. Egyideig Magyarországon hányódtunk a kvartélyozó hadakkal, szemtől-szembe láttuk a magyarok kínjait, amikbe a császári politika döntötte őket. — Szabadítónak jöttem és hóhért akarnak csinálni belőlem! — háborgott apám, mikor executiókra, sarcolásokra küldötték a magyarok ellen. Gyánuba keveredett. Erdélybe küldötték, kegyvesztetten, elégedetlen ember módjára halt meg, itt nyugosznak mindketten Erdély földjében. Halála előtt szívesen jósolgatta, hogy a magyarok előbb-utóbb föl fognak támadni a rettenetes elnyomás ellen. — Te pedig ne harcolj majd a magyarok ellen, nekünk csak a szabadságért méltó harcolnunk! — kötötte lelkemre. — Térj haza Hollandiába, ha itt a zsarnokság eszközének akarnak fölhasználni. — Noshát az idő beteljesedett, barátom, való útra érkeztem. A magyarok rövidesen föltámadnak a császár ellen...

— Fantázia!

— Számítás, Bruder! Okok, előrelátható következményekkel. Most már bizonyos, hogy odakint rövid időn óriási mérkőzés fog megindulni a Habsburgok és a Bourbonok közt. Kié lesz Spanyolország trónja, kié lesz a világ uralma?... Európa máris két táborra szakadt, évekig fog tartani a birkózás. Azt hiszed, Magyarország tétlenül fogja nézni a harcot? Lehetetlen!... Magyarország szilárd dühvel fog zsarnokára rohanni s Erdély vele rohan... Már gyülekezik a vihar, morajlik is néha. Rákóczi hazatért Bécsből, a Kárpátok alján, Tisza mentén róla dalol a nép, vele súgnak-búgnak az urak. Mi is jól halljuk ezt a főkommandón, jönnek-mennek a staféták... Mondom neked, az idő beteljesült...

— Szóval, hazamész Hollandiába, — szólta Miklós sajnálkozó hangon.

— Fél évvel ezelőtt tán azt tettem volna, de közben történt velem valami, ami más célt, más lelket adott nekem... Itt maradok, veletek akarok élni — halni...

— Apád példáján — a szabadságért...

— Nem, barátom, nemcsak a szabadságért! Én nem vagyok annyira lelkes és önzetlen, mint apám volt. A magam boldogságáért!... Egy leányért... — halkult el a hangja. — Jön a nagy keresztség, közetek keresztelkedem tüzzel, vérrel, verejtékkel: érdemessé teszem magamat annak a leálynak a kezére. A te segítségedre nagyon számítok: nagy ugrás, fogódznom kell valakibe.

— Belém? Csodálatos, hát te is... A Székelyföldön is a háború nevében szóltak hozzám...

— Nem mondhatnád el? — kapott rajta a hadnagy. — Nemde, megérték rá a lelkek?

Miklós elmondotta a Kondorral való beszélgetés történetét. A székelyeknek fegyver kell, vas kell és ezt tőle kérte egyik tisztjük. Vas hiszen bőven volna, de hogy lehessen fegyvert kovácsolni belőle a hatalom szeme láttára? És hogy lehessen a fegyvert a székelyekhez juttatni?

Van Norden megbüvölt arccal nézett Miklósrá.

— Föl fogjuk fegyverezni a székelyeket! — kiáltott föl diadalmasan. — Micsoda találkozás! A gondviselés ujja...

— Lehetségesnek talárod? — kérdezte Miklós kételkedő örömmel.

A hadnagy izgatottan sétálta körül az asztalt, meg-megállott, maga elé révedt.

— Egyelőre maradjunk a gondolatnál! — szólt végül. — Ma este fölkereslek: kész haditeranggal fogok előállani. A színjáték megindult... vajjon házassággal fog-e végződni számomra? Este a lakásodon várj reám, most menjünk innen föltűnés nélkül...

Miklós a város keleti részén lakott, a szöglet-bástya közelében. A kommandórol, amely a piac déli oldalán volt, hazafelé indult. Egész valóját fölforgatták Van Norden közlései, heves felindulás rázta, remegtette lelkét. — A történelem árja jön felém... jámbor, gyámoltalan lélek, rá merjek-e szállni?... Elhaladt lakása előtt, a szöglet-bástya felé tartott. Nappal nyitva van a bástya ajtaja, sokan mennek föl a könyöklőhöz; nagyszerű pillantás esik onnan délre, az óriási hegyek sötét ormaira és keletre, az Olt széles, mosolygó völgyére. Miklós is gyakran ment föl a bástyára és elgyönyörködött a hatalmas panorámában. Most is arra vitte izgatott lelke, napra, világosságra vágyott, rendet akart teremteni csapongó érzései, zavaros, kuszált gondolatai között. A könyöklőhöz állt, de nem tudta a tájékat nézni, ernyőt csinált tenyeréből és eltakarta szemét, lelkébe próbált bepillantani. — Gyáva volnék? Külső országokban a legmélyebb bányákat meg mertem jární, apám akaratával szembeszálltam, a vármegyének útját álltam. Mi adott bátorságot mindezekhez? Magam szüksége, magam vágya, érdeke! De most másról van szó. Most olyan ügyről kell döntenem, ami másoknak, sokaknak ügye... A nemzetért!... Hatalmasan dördült meg szívében a megtalált szó: a nemzetért!... Csakugyan... én egy vagyok a szentgyörgyi vár szilaj táncosaival, nekem közöm van a székelyek dühéhez... a jobbágyok kínjaihoz, ennek a földnek minden öröméhez, bújához. Annyi embernek testvére vagyok! S ha mind egyik volnánk az idegen járom ellen? Ó, Kondor világosan látja a célt! Kondor engemet is jól ismer, tudja, mi telik ki tőlem. Nem azt akarja, hogy vére vagdalkozzam: munkát kér tőlem, vasat, vasat! Ez az én új utam; dolgozni, áldozni azokért, akikkel egy vagyok. Kondor, vasat adott nektek! — nézett kigyúlt arccal napkeletre, a Székelyföld felé.

V.

Délután elment az ítélőmester kancelláriájára, tájékoztatta az öreg Takóékat a Sárossy sorsáról — Bécsbe vitték, várni kell, míg bizonyosabb hírek jönnek felőle. — Magához vette a pöriatokat. Megörvendett, mikor fölfedezte, hogy a privilegiális-levél másolatát az iratsomó számára is megcsináltatta az ítélőmester. A consiliarius tehát hiába sülyesztette el a főaktát, a pört akármikor folytatni lehet.

Egyelőre a harang szava elnyeli a csengetyű szavát. Ország szabadulásáért indul meg a per. Milyen terveket hoz a hadnagy a székelyek fölfegyverzésére?

Este pontosan beállított Van Norden. A homályos szobában egyszerre mintha minden határozott alakot öltött volna. Minden olyan világosan, kereken jelentkezett nála: a mozdulatok, szavak pillantások. Strucctollas kalapját szabályos mozdulattal a fogásra akasztotta, vállraomló, gesztenyeszín fürteit csomóba igazította... egy-kettő... egy-kettő... leült Miklós elé és egy kis papiroost vett elé.

— Helyzetkép! — Szólt kerek, választékos mozdulattal. — A császári ármádia a nyugati harctereken maholnap óriási küzdelembe fog bonyolódni, ide aligha tudnak mostanában csapaterősítéseket küldeni. Rabutin máris riadozik, állását félti az itteni mozgalmaktól, gőgös félistenből gyanakvó szolgává kezd aljasodni. Noshát, ezekre építem tervemet; Rabutin félelmére és az ittvaló császári hadak állapotára. Föl fogom fedezni Rabutinak, hogy a csapatok fegyverzete nagyon rossz állapotban van, pótolni kell minden fölszerelést, rezervákkal kell megrakni a szertárakat. Rabutin ijedten fog kapni indítványomon, én meg ajánlkozom, hogy a fölfegyverzést végrehajtom. A vasra persze veled fogok megalkudni, a torockói verőkben fognak készülni a fegyverek. A többi könnyűszerrel fog menni. A fegyverhordó szekerek rajzani kezdenek a Székelyföld felé. Egy szekér valamelyik császári depónál fog lerakódni, tíz másfelé megy. A főkomandó füstje alatt megrakjuk a titkos helyeket a szükséges hadiszerszámokkal. Nos, mit szólsz hozzá?

Miklósnak másfelé szaladt a figyelme, nem válaszolt azonnal. Van Norden félreértette a hallgatást.

— Amennyiben megbotránkoztál volna tervemen — szólt hideg mosollyal —, vedd tudomásul, hogy ezt az árulást lelkifurdalás nélkül követtem el. Mi az én hűtlenségem a császári politika gonoszságaihoz képest?

— Ó, bocsáss meg! — riadt föl Miklós. — Arra gondoltam, hogy a székelyeket milyen boldoggá fogjuk tenni. Vassal fogjuk bevetni földjüket: szabadság fog kisarjadni belőle!

— De hogy jutunk a vashoz? — folytatta a hadnagy megbékélt hangon.

— A vasat én adom! — felelt Miklós lelkesen. — Tizenkét verő munkáját. Apám jóvoltából. Persze.

— Nem elég! — rázta meg fejét a hadnagy. — Évek kellenének tizenkét verővel; az egész Torockónak dolgoznia kell. Minden perc drága, a télen végére kell jutnunk. És a rengeteg költség? Én csak a császári depók számára átvett dolgokért tudok majd fizetni s azt is nagyon szűken. Rabutin reszket a garasért, rosszul áll a hadikassza.

Miklós hallgatott egy kicsit.

— A költséggel is majd csak megleszünk. Bízom benne, hogy apám helyt fog állni értünk, írjuk azt is az én terhemre... — mondotta.

A hadnagy fölállt s szép szabályosan megrázta barátja kezét. Majd visszaült s egy percig a papirosba mélyedt.

— S az emberek? Harcra nálatok mindig akad ember, a székelyek bizonyosan jönni fognak, ha megszólal a trombita, de kik fogják a dolog politikai részét intézni? Az összeesküvők...

Miklós gondolkozott.

— Beláthatod, hogy erre nem tudok azonnal felelni, nekem is tervet kell csinálnom. Tordára megyek, Szaniszló alispánhoz, ő lelkes kuruc és jól ismeri Erdélyt. Akár holnap útra kelhetek.

— Egy másik gondolat! — szólt Van Norden kis vártatva. — Három nap mulva kezdődik az országgyűlés Gyulafehérváron, mi is ott leszünk. Rabutin titokban alarmirozta Torockay consiliarius, azt írja, hogy nagy elégtelenség forrik Erdélyben a katonaság ellen, adó ellen. Állítólag Torockay főkapitány fogja vezetni ellenünk az attakot. Egy csomó súlyos panaszt írt volna össze a Székelyföldön.

— Erről én is hallottam valamit.

— Szóval, otthon lesz a macska, nem fognak cincogni az egerek. De annál jobb alkalom volna titkos verbuválásra.

— Szaniszló alispán is bizonyosan ott lesz a gyűlésen, vele kell kezdeni, — fogadta el Miklós a hadnagy tervét.

Van Norden frissen, megkönnyebbülve állt föl.

— Most aztán térjünk vidámabb dolgokra. Nem is vagy kíváncsi ki az a lány, akiért mindezekre rászántam magamat?

— Ismerem?

— Ó, nagyon jól! Földid... Csegezy Anikó...

Miklós megszédült, vére vadul hullámozott szívetől fejéig, a gyertya lángja karikát hányt előtte.

— Csegezy Anikó? — kérdezte bágyadt, megtört hangon. — Szép leány!...

— Meghiszem azt! — lelkesedett a hadnagy. — Rabutin is állandóan magasztalja. Azzal büszkélkedik, hogy ő lesz a násznagy az Anikó lakodalmán. No, majd szerzünk neki más lakodalmat, eltáncoltatjuk vele az egerest, mi?

— Régóta ismered?

— Farsang óta, hiszen emlékszel. Azóta többször megfordultam náluk, a napokban is beköszöntem Gyaluból hazajövet.

— Szívesen látnak, persze!...

— No, nem lehet panaszom.

Miklós fölállt, kezét nyújtott Van Nordennek.

— Sok szerencsét, méltón választottál!

Bocsánatot kért, nagy kimerültségről panaszkodott, sok álmatlan éjszakát töltött mostanában.

— Hát csak pihenj! — búcsúzott el a hadnagy kardját felővezve. — Holnap este folytatjuk, én máris úgy tekintem magamat, mint a magyarok titkos követét — Rabutin udvarában.

Miklós magára maradt, erejefogyottan ült egy karosszékbe. Micsoda érzés ez? Mikor, hol született? Csak fölpattan a mélyből, mint a rejtett seb és sajoj és a szívbe nyilallik... Szerelem? Nem az, bizonyára nem az,

de titkon tudott, kedves menedékhely... Most aztán vége, ennek is vége! Van Norden már rátette életét — az árulásig! Van Nordenre pedig mulhatatlanul szükség van, sejtellemmel sem szabad kedvét szegni...

Csakugyan ki volt merülve, tompa bódulással dőlt ágyába. Hajnaltájt megébredt; ujjongó érzés járta át a szívét. Haza, haza, itthagyni világfelfordulást, szabadságot, Kondort, hadnagyot, pört... szaladni, megelőzni mindenkit, elragadni Csegezi Anikót és elrejtőzni vele a világ elől. Édes hevület öntötte el képzeletét, látta a leányt ragyogó szépségében, hallotta zengő szavát: ó, ez mégis szerelem, az igazi nagy szerelem! Álomba ringatózott a lelkében zengő hangokon, messze-messze hajókázott virágos vizeken...

Világosság volt szobájában, mire megint fölébredt. De más színe volt most a dolognak! Hazamenni Csegezi Anikóért? Gyáván megszaladni? Fáradt mosollyal gondolt éjszakai fölindulására. Lehetetlenség, a cél parancsolóan int a közelből. A cél pedig vasat vetni és szabadságot aratni. Erősnek, hatalmasnak érezte magát.

— Eddig játékszere voltam az eseményeknek, ezt a dolgot magam fogom eldönteni. Szerelem? Nem, nem — szabadság!...

VI.

Rabutin kíséretével már a gyűlés előtt való napon Gyulafehérvárra érkezett. Állandóan Torockay consiliariussal sugdosódott a zárt ajtók mögött.

Van Norden a megnyitás reggelén találkozott Miklóssal.

— A parancsot megkaptam az armatura rendbehozására, — mutatta meg az írást. — Rabutin teljes meghatalmazást adott, megköthetem a szerződést veled. Most aztán embereket a gátra, akik a politikai szervezést elvégzik.

Miklós a fejedelmi palotára sietett, annak a termeiben lesz az országgyűlés. Még csak az előkészületek folytak, délfelé lesz a megnyitó ünnepség. Az elnöki emelvényen írődeákok sűrögtek-forogtak, lent a padsorok közt követek csoportjai zsi bongtak, paroláztak. Miklós fölfedezte Szaniszló Zsigmondot és odaköszönt neki. Az alispán tekintete elzordult, indulatos lépésekkel közeledett Miklós felé.

— Mi az, jó úrfi, megkerültél? — mondotta szemrehányó hangon. — De hirtelen elakadt szava, barátságosabban pillantott Miklóssra. — No, úgylátszik megszenvedtél szelességedért, ugyancsak rossz színben vagy. Nincs valami komoly bajod? Jere, beszéljük meg a dolgot! Hiszen elmúlt már a veszedelem, kihúztuk a bolondság méregfogát.

A folyosón vidáman beszélt el az alispán, hogy üzette meg Kirát a boszorkányokkal. Ennek a taktikának bizony kellemetlen következményei is vannak: egy az, hogy a bíró leányán a boszorkányság híre megerősödött, remélhetően jól elbújt ellenségei elől. A másik következményben némi igazságtétel is van: Mátyásné betege lett annak a hivatalos megállapításnak, hogy Judithot gonosz lelkek ragadták ki a vármegye kezéből. Látomásai vannak, álmatlanul riadozik, nem állnak-e rajta is bosszút a boszorkányok? Anikó csöndesítése tartja benne a lelket. Baj, de ezen az áron a bányászok kisiklottak a consiliarius fosztogató kezéből.

Miklósnak nyelvehegyén volt, hogy elmondja a harmadik következ-

ményt: miként szolgáltatott ürügyet a boszorkányos taktika Sárosy elfogatására. Mégis meggondolta, nem volna okos dolog keresztapja lelkét ezzel a kellemetlen hírrel most megzavarni. Milyen fordulattal térhetne a fölfegyverzés ürügyére?

Az alispán karonfogta Miklóst és a nagyterem felé vonta.

— Gyere, megmutatom neked a gyűlést. Amott az emelvény előtt a gubernium pártja: regalisták, szamosmenti nemesség, főbb tisztviselők. Mellettük külön összebújva a szász követek. Rabutin szolgálói... hitvány labancok! Nézd, Torockay consiliarius hogy maszlagolja őket!

— S van egy másik párt is? — kérdezte Miklós hevesen.

— Van ám, a többi! Amott a baloldalon a parciumbeli, mezősegi nemesek, székelyek. Mindnyájan a mi pártunk, lélek szerint!...

— Szóval fejetlenül — bólított Miklós savanyú képpel.

— Ejnye, hallod! — lobbantott Miklóstra megrovó pillantást az alispán. — Egyébiránt van némi igazság a szavadban, még nem fogtunk összeforma szerint az idő még nem ért oda. A mostani gyűlés azonban sok mindent el fog választani: Torockay főkapitány áll mostan próbára. Az ő kezében vannak az ütőkartyák, ha jól játszik, Erdély lelkét nyeri magának, ha rosszul játszik... nos, a lélek akkor is megmarad kurucnak! Most készíti jelentését székelyföldi útjáról, gonosz vádak vannak benne a gubernium és Rabutin ellen...

— Eszerint nagy szócsatákra van kilátás! — mosolygott Miklós gúnyosan. — Cselekedni kellene, keresztapám. Vagy ha cselekedni most még nem lehet, legalább készülni rá. Lärmázni... mit ér az?

— No, né, milyen böles ember lettél! — mondotta szelíd botránkozással Szaniszló Zsigmond. — Csirke ad tanácsot...

Miklós élénken felelt vissza keresztapjának.

— Mindenesetre volna szavam ezekhez a dolgokhoz, igen fontos szavam. Sürgős is volna és nagyon bizalmas... nem adhatna módot keresztapám?

Szaniszló fürkészően nézett a fiatal emberre, kisvártatva gyanakodva válaszolt.

— Gondolod, a szálláson?

— Az lesz a legjobb, tanuk nélkül...

Elindultak, az alispán lehorgasztott fejjel mendegélt elől. — Ez a jámbor, józan fiú egészen kifordult valójából. A szeméből látszik, hogy nincs rendben a szénája. Miféle fantázia szállta meg? — No, majd kibeszélem a fejéből.

Behúzódtak az alispán szállásának — egy becsületes gombkötő házának — belső szobájába. Miklós mesélni kezdte az utóbbi napok történetét. A Kondorral való találkozáson kezdte és Van Norden közlésein végezte.

Szaniszló Zsigmond bezzeg nem vegyített most tréfát a dologba, mint ahogy szokása volt komoly tárgyalások rendjén is. Izgatott kérdéseket vetett közbe, ühmgetett, ámuldozott, végül nagy felindulással szólt:

— Fiam, ezek a dolgok egészen más irányt szabhatnak dolgainknak. Gyere, közölni fogom a főkapitánnyal! A főkapitány szállása előtt kis gondolkodás után kezét nyújtott Miklósnak. — Várj itt reám, előbb magunk beszéljük meg.

Miklós alá s föl sétált a Torockay István szállása előtt és vigyázódott. Látta, amint egy inas elszaladt a fejedelmi palota felé és egy székely

követtel tért meg. Nemsokára a mezőségi köpcös úr érkezett, aki a szentgyörgyi mulatságon megsértette volt. Ismeretlen urak jöttek egyenkint és kis csoportokban...

De őt nem hívták. Nem tudnak megegyezni? Lám, egyenkint megint visszazállingóznak az országgyűlésre.

Végre kilépett az alispán is.

— Nagy dolgot indítottál meg, fiam! Tán nemzedet sorsát döntötted el — mondotta meghatottan.

— Megegyeztek?

— Még nem. Csak holnap kell színt vallanunk, addig bizonyosan megegyezünk. Egy világos: föl kell készülnünk a vihar fogadására. A taktikára nézve van köztünk különbség: támadja-e holnap a gyűlésen a főkapitány Rabutint, vagy leplezze érzéseinket s játssza az alázatos meghunyászkodót? Én azon a nézeten vagyok, hogy a főkapitánynak most látszólag meg kell lapulnia, hadd vakuljon az ellenség! Reád és apádra erősen számítunk, nyilvánvaló, hogy a vas dolga rajtatok fordul meg.

— Ami engem illet, én megteszem a magamét — szölt Miklós kis hallgatás után. — De csak bizonyos föltételek alatt!

— Ugyan megkeményedtél, hallod-e! Micsoda föltételek?

— Az egyik kegyelmedet illeti, a másik meg Torockay főkapitányt. A kegyelmedét már most elmondom: Tóbis Judithról töröljék le a boszorkányság vádját, csináljanak utat neki a hazatérésre. A bányászok nélkül nem érünk el semmit, azok pedig nem fognak velünk dolgozni, amíg Judith üldözéséről tudnak.

— Igaz, ebben van némi bölcsesség! Haza fogjuk szerezni a leányt és tisztára mossuk, ez csakugyan az én kötelességem. Papiros dolga... új protokollumot veszünk föl. Egyébiránt nincs ínyemre ez a dolog, hallo-e! Mért nem veszed le az eszedet róla?

— Már levettem... szakítottam vele, keresztapám. De ügyünkért... no meg az igazságért...

— Csakugyan szakítottál? — kiáltott föl nagy örvendezéssel Szaniszló. — Tyűh, de fog örülni apád! Hát még Mátyásné? Egy csapásra kigyógyul a rossz látomásokból. Még csak azt kell megérniök, hogy a Csegezy Anikó kezét kéred.

— No, azt nem fogják megérni! — mondta Miklós és komoran elfordította fejét.

VII.

Szaniszló alispánék a napot az országgyűlésben töltötték. Este jöttek össze megint a Torockay főkapitány szállásán. Szaniszló megkérte Miklóst, hogy otthon váraкоzzék, majd őt is bevezetik a titkos tanácsba. Sok olyan ága-boga van a dolognak, amit a követek maguk között kívánnak tisztázni.

Késő éjszaka volt mikor az alispán Miklóst fölvezette a titkos tanácsba.

A főkapitány nyájasan fogadta Miklóst. Nyíltan, férfias komolysággal szólott hozzája.

— Öcsém, mi a kuruc-ligát megkötöttük, a jövő nagy dolgaira nézve testvéri érzéssel megegyeztünk. Ez lesz a taktikánk: mostantól kezdve alázatot fogunk mutatni a hatalom iránt, a lepel mögött azonban

teljes tűzzel fogjuk forralni a lelkeket... A földolog mégis az, amire te vállalkoztál: fegyverbe öltöztetni az elkeseredést! Apáddal együtt ti vagytok a vasnak urai, mesterei. A bányászok lelkeségétől függ a siker, lelket pedig ti adhattok nekik. Hallom, valamelyes föltételhez kötöd részvételeket. Helyes, a lehető megtesszük. Bizonyára ti sem feleditek, hogy szabadságot akarunk nyerni, nem kincset. Nos, mi a föltétel?

— Azt kérem a bányászok számára, nagyuram, amit kegyelmek akarnak a maguk számára: szabadságot!

— Ha világosabban szólnál...

Miklós zsebébe nyúlt és egy iratot vett elő.

— Mint a bányászok prókátora, kérem Endre király szabadságlevelének eredetijét. Ez itten egyik másolata, bizonyosság arról, hogy a levél eredetije kegyelmek kezében van. Pört kezdtünk nagyuramék ellen, az a királyi levél pörünk döntő bizonyítéka. A bányászok életre-halálra fognak dolgozni, ha azzal biztathatom őket, hogy reménység van pörük megnyerésére.

A liga tagjai meghökkenve pillantottak István úrra. Így kelepcebé kerülni!...

A főkapitány elfehéredett, néhány pillanatig mereven bámult maga elé. De lassan fölemelte fejét, szeme fényességgel telt meg, nem a vészes haragtól, hanem szelíd, belső megindulástól... Föállt, kezét nyujtott Miklósnak.

— Isten nevében, öcsém! Ügyünk áldozatot kíván, én meghozom az áldozatot: a királyi levelet kezedbe adom. Vajha jönne a mainál becsülete-sebb világ, amely a pörben igaz ítéletet hoz.

Mind föálltak, kezét fogtak a főkapitánnyal és Miklóssal.

— Isten nevében — a szabadságért!

Az országgyűlésen másnap délelőtt került sor a főkapitány székely-földi jelentésére. Az izgalmas esemény híre mind a terembe gyűjtötte a követeket.

A kiszívargott hírek úgy szóltak, hogy a főkapitány fölsorolja és az országgyűlés naplójába iratja a császári katonaság gonoszságait, lelketlen zsarolásait és indítványozni fogja, hogy követség menjen fel Bécsbe a Rabutin visszahívásának megsürgetésére.

Torockay consiliarius egy padsor végére ült, hogy bármely pillanatban Rabutinhoz röppenhessen a gyűlés híreivel. Cegei Vass György, a gubernator főhíve, gyík-mozdulatokkal forgolódott és sugdosódott a padok közt. A ligás atyafiak szerényszerte ültek és csöndes mosollyal pillantgattak a többiekre.

A zsidóság elnémult, a főkapitány nagy iratcsomóval kezében megjelent az emelvényen. Méltóságos alakjára meghökkent, görbe szemmel néztek a császár hívei. Nehéz ember, akit bajos lesz megejteni. Száraz, hivatalos hangon szólalt meg a főkapitány. Elmondotta, hogy a gubernium megbízásának eleget tett, összeírta a székelyek panaszait. Küldetését befejezettnek tekintti, itt a jegyzék... lássa, mit határoz róla a gyűlés! Ő leghelyesebbnek vélné, ha a gubernium venné kezébe az ügyet s minden nagyobb zaj nélkül megtárgyalná az orvoslás módjait a főgenerálissal.

Nagy elhülés, csalódottság a labanc arcokon! Hát ennyi? Itt is, ott is nevetés csendült föl, kicsinylő, gúnyos hangok, tapsolások...

— No, híresek!

A gubernium pártja persze kapva kapott az indítványon: nem kell zajt ütni a dolgból. A főkapitány jelentését a consiliarius vette kezébe és lapozgatni kezdett benne. Arcán leplezett bosszúság! Hát nem sikerült bátyját Rabutin dühének kitennie... Panaszok a jegyzőkönyvben? Csusasz, ártalmatlan csontok a mély sírban...

Az országgyűlés többi tárgyait nem igen vették komolyan. Egy kis mozgolódást keltett Sárossy elfogatásának ügye, amit Szaniszló Zsigmond tett szóvá. Bánffy gubernator azonnal fölszólalt és kenetes hangon ajánlta, hogy az országgyűlés írjon föl a császári felségnek Sárossy mentése céljából. Ezt az indítványt meghatódással fogadták el.

A szép békesség öröme, amely minden ügyben megmutatkozott, egyik áldomás a másikat követte a gyűlés után. Bánffy gubernator, Apor kincstartó, Rabutin sorra vendégtelték a követeket. Rabutin sohasem érezte magát nagyobbnak, győzhetetlenebbnek, mint ezekben a napokban. Szokása szerint most is bőven osztogatta az ígéretek, hogy számos családot fog fölterjeszteni Bécsbe grófi és bárói titulusok elnyerésére.

VIII.

A főkapitány Gyulafehérváron maradt és buzgón mulatozott az urakkal az áldomásokon.

Szaniszló alispán, Van Norden hadnagy és Kone Miklós a gyűlés be-rekesztését követő napon, őszi szép reggelen, útrakeltek Torockó felé. Az alispán és a hadnagy egymás mellett lovagoltak és élénk beszélgetésbe bocsátkoztak. Kone Miklós magábamélyedve, borús képpel kocogott nyomukban.

Az alispán nagyon megszerette a hollandust s érzelmeiből világért sem csinált titkot. Zajos vidámsággal új meg új beszédtemákat vetett föl. Sokat olvasott a hollandusok szabadságharcairól, tudományát szívesen csillogtatta meg a hadnagy előtt. Csak őseinek nyomdokát követi Van Norden, mikor a szabadság ügyének szolgálatába áll. S hogy éppen Erdélyért tusakodik? Nos, ebben is nemzetének Erdély iránt élő rokon-érzését követi. Ime, a hollandusok magyar-szeretetének egyik megteljesülése: az unitárius religióra közelebről gyilkos csapásokat mért a Habsburg-politika. Kolozsvári templomukat, főiskolájukat elvették, javaikat elragadozták. Mi történt erre? Demény Pál nevű tudós, az iskola igazgatója, kiutazott Hollandiába s hírré tette ottan egyháza rettenetes romlását. Az áldott, jó hollandusok testvéri szeretettel karolták fel az ügyet s Demény Pált a talléroknek olyan sokaságával bocsátották vissza Erdélybe, hogy immár nem lesz nehéz a kapott sebeket kiheverni és az egyháznak új alapot vetni.

— Én is szolgálni akarok kegyelmeteknek — jegyezte meg a hadnagy. — Én azonban nem ingyen cselekszem: szolgálatom fejében otthont akarok szerezni kegyelmetek között.

Szaniszló Zsigmondot nagy lelkesedésre gyújtotta ez a vallomás. Megállította lovát, kezét nyújtott Van Nordennek.

— Mit cifrázzuk a dolgot: itt a kezem, öcsémnek fogadlak, fogadj engemet bátyádnak! — mondotta nagy hévvel. — Tanácsért hozzám folyamodjál, utadban nálam hálj, leány-kérni engem küldj, kölcsönt tőlem kérj!

Ha pedig Isten szabadságot ad Erdélynek, Erdély hazát fog adni neked — magyar parolával fogadom...

Enyeden balra tértek a Kőköz tar szikláira felé, ott visz át az út a torockói völgybe. Délesten érkeztek meg Szentgyörgyre, nagy dobogással ugráltak be a Mátyás úr portájára.

Mátyás úr kilépett az udvarra és aggodalmas arccal sietett az alispán elé.

— A feleségem nagyon megriadt a lódobogás hallatára. Azon fantáziál, hogy érte jöttek... — súgta meg bizalmasan.

— No, majd meggyógyítjuk! — nevetett az alispán. — Gyógyító kenetet hoztam én a számára, mindjárt feladom...

A régi barát bizalmasságával nyitott be Mátyásné betegágyához. Az elaszott, kis teremtés ott remegett az Anikó karjában.

— Menj ki, húgom! — mondta Anikónak — jó híreket akarok mondani nénédnek, de csak négyszem között tehetem.

Anikó kis habozás után az alispánra hagyta nényét. Az alispán nagy mókázással beszélte el, hogy a multkor, a vallatás alkalmával mennyire megzavarodtak s micsoda bolondságokat írtak bele a jegyzőkönyvbe. Azóta tisztázódtak a dolgok, a bíró leánya vígan él, még pedig nem Belzebub birodalmában, hanem a Székelyföldön, egy jámbor pap házában. Nem-sokára haza fog térni, a főkapitány is oltalmat ígért neki. Nagy változás azonban, hogy Konec Miklós teljesen elfordult a leánytól!

Mátyásné felkönyökölt, mohó figyelemmel hallgatta az alispán közléseit, kuszált arcvonásai fokonyként helyre keményedtek, szemében fölfénylett a gonosz, prédaleső villogás... jobban lett!... Szaniszló Zsigmond elmókázott még egyideig, aztán kiment és hamis hunyorítással küldötte be Mátyás urat a csodás gyógyulás megtekintésére.

A fiatalok ezalatt az ebéldőházban ültek, Van Norden pontos kiejtésre törekvő, szabályos mondatokban mesélt valami katonai kalandot Anikónak. Miklós komoran ült egy öblös székben. Az alispán széles kacagással toppant közéjük.

— No, húgom, én aztán hoztam neked két úri gavallért, adhatnál egy csókot! — pödörte meg hetykén bajuszát.

A leány jóízűen fölnevetett.

— Egyet hozzon, bátyám, akkor majd beszélhetünk róla — mondotta rózsává pirult tekintettel.

— Megismerted ezt a németet? Hát ez bizony hollandus! — ingerkedett Szaniszló. — Igaz testvére a magyaroknak, öcsémme fogadtam. Egyidőre alkalmasint torockói lakos lesz, sokszor meg fog fordulni nálatok, szívesen bánjatok ám vele.

Anikó pillantása Miklóstra siklott.

— Csakugyan, húgom, Van Norden roppant nagy szolgálatokat tesz nekünk... Méltó rá, hogy a legnagyobb figyelmet tanúsítsátok iránta, — helyeselte Miklós.

Anikó elsápadt, lesütötte fejét s nem szólt bele többet a társalgásba.

Mátyás úr elcsodálkozott képpel tért vissza feleségétől.

— No, Anikó, nénédnek kitelt a nyavalyája, örvendezzünk! — mondotta. — Majd Miklós felé fordult: — Hát haza jön Tóbis Judith, helyes, hogy ezt a dolgot helyreütdötték! Ő is megszenvedett a szabadságlevélért, Isten bocsásson meg neki és adjon megérdemelt vigasztalást!

Anikó felajzott tekintettel figyelt föl a Judithról szóló hírre, aztán még sápadtabb és szomorúbb lett.

Szaniszló eltréfálkozott még néhány percig az öreg Mátyással, aztán lóra parancsolta a fiatalokat. Egy ugratás: Torockón voltak az öreg Konc házában. Az alispánnak nem lankadt a kötekedő kedve.

— No, koma, vége az uraságnak: a császár nekünk adományozta a kigyelmed javait... Bányák, verők, vas — szertárok mind a miénk...

— Nagy áron-e? — mosolygott az öreg.

— Bizony, nagy áron ám! Föl kell fegyvereznünk az erdélyi kurucokat, ez a császár kikötése...

— Hm, a kurucokat? — sandított Van Nordenre az öreg. — Hallja, vitézúram, hol jár a komám esze?

— Minden tréfának fele való, Konc uram. Sőt, ha jól meggondoljuk, ez a tréfa egészen való...

— De, aki teremtette, most aztán világosan mondják meg!

— Dejszen, elmondjuk, nem is igen titkolhatnók kigyelmedtől — nevetett az alispán. — Teríttessen csak, majd az áldomás alatt elmondjuk a vásárt, amit elsősorban a kigyelmed bőrére kötöttünk.

IX.

Az alispán borospohár mellett kellőképen beleavatta Konc Benedeket a kuruc liga dolgaiba. Nagy örömmre gerjedt az öreg. Miklós Erdély java nemesei közt, az alispánnal, Torockay főkapitánnyal egy hajóban! Lelkében ország gondja... Így... így álmolta a dolgot, ha nem is ilyen teljes fényességgel...

Úgy érezte, hogy ereje, ami multak küzdelmeiben elviharzott, újra fellobog izmaiban. Meg kell felelni a kuruc-liga bizalmának, kerül, amibe kerül, helyt kell állani a Miklós úri becsületéért.

Másnap reggel frissen kalauzolta az alispánékat a verők megtekintésére. Az eszközöket, amelyekkel Apafy korában fegyvereket gyártott, szem elé rakatta, megmagyarázta. Sok elavult dolog volt köztük, de — úgy ítélte Van Norden — a munkát akár holnap meg lehet kezdeni. De ezek a verők a feladatnak csak egy kis részére elegendők. Az egész várost bele kell vonni a munkába.

— Ma estére hívjuk össze a bányászokat! — mondotta az alispán Miklósnak. — Tárjuk eléjük a dolgot, úgy amint megállapodtunk... — Az öreg Konc felé fordulva magyarázta: — Azt akarjuk velük elhitetni, hogy a császári armádia számára fognak dolgozni... Ha teljes buzgalommal munkához látnak, megnyerik Rabutin pártfogását, ezzel pedig nagyot lendítenek pörük sikerén. Ez a taktikánk!

— Ez persze, így csupaszon föltárva, ámitásnak és rászedésnek tűnhetik föl — sietett Miklós megmagyarázni apjának a félszeg helyzetet. — Eljárásunk azonban menthető, mert annyi embernek csakugyan nem köthetjük orrára, hogy a császár köpenye alatt voltaképpen Rákóczinak dolgoznak. Magunk között azonban tisztába kell lennünk azzal, hogy a bányászok szabadulásán komolyan fogunk munkálkodni — fordult Szaniszló Zsigmond felé. — Én tehát nem megyek addig a bányászok közé, amíg a főkapitány át nem adja a szabadságlevelet. Pörük főbizonyítékát

meg kell mutatnunk a bányászoknak és megbízható helyre kell letennünk: akkor ám taktikázzunk velük...

— Meghajlok — mosolygott az alispán —, járjunk a te tanácsodon!

A Miklós tanácsán? Az öreg Kone szeméből örömkönyvek buggyantak ki.

Másnap is tervezgettek, számígtattak, a gyártás szerszámaikat változtatták. Torockay főkapitány harmadnapon érkezett haza Gyulafehérvárról. Elmondotta, hogy micsoda hírek keltek szárnyra az urak közt az ő szerepléséről. Azt beszéltek, hogy a császári katonák felszerelésének ő a fővállalkozója, hatalmas összeget adott neki Rabutin, azért állott el a támadástól.

— Nem nagyon cáfoltam a gyanúsítást: annál vastagabb a takaró, ami alá ügyünket rejthetjük...

Szaniszló Zsigmond mindjárt egy tervvel állott elé.

— Nem volna-e okos dolog ebből a mende-mondából valóságot csinálnunk? Egy kompánia alakulna a fegyverek elkészítésére, tagjai: főkapitány uram, magam és Kone Miklós. A német párt gúnyja, rágalma eltakarna minden gyanút, Rabutin a markába nevetne, azt hinné, hogy csakugyan a nyereség miatt hallgattuk el a vádakot...

— Túlságosan ravaszoknak sem szabad lennünk! — mosolygott a főkapitány. — Viszont a híreket se cáfoljuk, majd így is kellőképpen belekeveredünk a közbe...

A szabadságlevél dolgára tértek. A vaspántos ládát, amiben a levél állott, Mátyás úr már akkor a várba küldte, mikor a Samuka bolondsága kiderült. A főkapitány kivette a ládából az öreg pergament s könnyed, úri meghajlással nyújtotta át Miklósnak:

— Megígértem, itt van!...

Mintha nem egy kincses bányát adott volna át!...

Miklós még aznap szólt Tóbis bírónak, hogy estére hívja tanácsba a nagyfejűeket. A gyűlésen az alispán, az öreg Kone, Miklós és Van Norden is megjelentek. Szaniszló Zsigmond járt elől az orálásban. Mint hitbéli atyafinak is nagy kedvessége volt a bányászok előtt, amióta azonban a támadás következményeit elhárította fejükről, halálba mentek volna érte. Szaniszló nagy sírányozással beszélt az új időkről, amikor az igazsághoz is csak tekervényes átalutakon lehet hozzájutni. Meg akarják nyerni pörüket? Rabutin pártfogását kell először megnyerniök. Azt pedig úgy nyerhetik meg, ha serényen hozzálátnak a császári armádia fölfegyverzéséhez. Dolgozniok és áldozniok kell...

Tóbis bíró válaszolt. Készek bármily munkára és áldozatra, de többet akarnának tudni arról, hogy mit remélhetnek. A Rabutin tetszése nagy dolog, de vajjon elegendő-e?

Miklós állott szólásra. Néhány ékes kifejezéssel bemutatta Endre király levelét. Két szó van írva erre a levélre: igazság és szabadság!... Az igazság pecsétje van rajta, a szabadság lelke harsonázik betűiből... Megkerült kincs, amit bármily időben értékesíteni lehet.

A kemény emberek sorai közt zokogások szakadtak föl. Az asztalhoz járultak a szent irat láttára. Éltették Miklóst, az alispánt, Rabutint. Fogadkoztak, hogy életüket, vagyonukat áldozzák a munkára, amit az urak jónak látnak...

Miklós bejelentette, hogy Tóbis Judith is bármikor hazatérhet otthonába. A főkapitány parolája és az alispán hatalma fogja védeni. A bányászok hálája és lelkesedése ezekután határtalan volt.

Az urak is meghatódottan távoztak a gyűlésről.

— Nem balga nép ez? — csóválta fejét az alispán. — A szerény dézsmát megtagadják, egy pörre vagyont vetnek.

— Akárcsak mi, keresztapám! A császár igájából kivonjuk a fejünket és a hóhérbárd alá odanyujtogatjuk. Ki-ki a maga módja szerint — a szabadságért!...

Gyallay Domokos.

(Folytatása következik.)

SZIDDHARTHA HALALA.

A parthoz ért s megállt.

*Napégett testét s véres lábait
a mangó lomb kék árnya meglegyezte
s körötte hirtelen*

csendet fogant a bambuszos csalit.

*Lejebb lépett: a víz beszélni kezdett —
az ár fölé hajolt.*

s ő sorslátó, tárult szemekkel

*„Zarándok, im', tekintsd meg képedet
s vess számot enmagaddal!*

*Királyfi voltál, asszony, föld ura,
láttál s megéltél pompát, bűnöket
s vezeklő lettél: dús országodat
elhagyta s tested minden kint viselt.*

*És jól vigyáztál: nem nevelt szived
(mint itt e part iriszt) vágysarjakat.*

*Fölötted már feloldatott a Törvény:
nem kell többé szenvedned létalakban
az ősi forgás bűnhődő körét.*

*Vidd útra boldog, fénylő lelkedet,
szólít — nem hallod-é? — a nagy Magasztos:
szent Bráhma arca vár!“*

*A víz ezüstje néma lett... Az ár
puhán lefogta elmerült szemét...
Föntről lehullt az ős-ind éjszaka;
s a víz, a föld, az ég s a csillagok
bölcsöként ringtak Bráhma szent ölén.*

Lovász Pál.

VIRÁGOK KÖZT.

SZŐLŐVIRÁG.

Szőlővirág, nektárt adó,
Te mégse vagy hivalkodó;
Szerényen megvonod magad,
Zöld sátrad mentől gazdagabb.

Udvarnokod nem adta rád
A színek égő bíborát;
Ha néha tán kikandikálsz,
Kopott fakó ruhában állsz.

Sok azt se tudja, aki lát,
Virág vagy-é, szőlővirág?
Nem sejtí, hogy kis csillagid
Ölében mily varázs lakik.

De én tudom, szőlővirág,
Ott szunnyad benned egy világ,
A mámor rózsaszín ködét
Látom borulni már föléd.

Rózsás ködben tündér-sereg
Kacagva, játszva incseleg,
Fátyoltáncban karcsú derék
Lebben, suhan, száll, mint a lég.

Dalt, olvatag, lágy fuvolán
Zokogtat itt egy méla lány;
Komoly szemében könny remeg,
Csodás dal és csodás szemek.

De nézd amott a rút manót,
Rossz bögön rángat érc-vonót,
S fuvolaszó, tánc és mosoly
Riadtan szerteszétfoszol.

(1925.)

ZSÁLYAVIRÁGOK.

Elnyiltatok im, el, egészen,
Gyönyörű szép zsályavirágok;
Nem dőzsöl a méhe a mézen,
Mely kelyheteken lesziváro.

A bokorra boruló kelyhek
Lilaszín pompája kiholt már...
Zsályavirág, ki hinné, hogy a kertnek
Legfőbb szépsége te voltál?

(1925.)

MEZEI NÁSZ.

Már a deli tengeri, ládd,
Bokrétásan készül a nászra;
Selymes szőke haját
A menyasszony most cicomázza.

Ünnepi díszben a nyoszolyólányok,
A fehér, lila babvirágok,
Tárt karral futnak, úgy ölelik át
A szemérmes szűzi arát.

(1925.)

SACRO EGOISMO.

A szanatórium terraszán a lánytól jobbra a férfi, balra a gyermek feküdt. A férfi az élet örömeit várta, pedig szervezetében a halálhozó bacillusok ijesztő gyorsasággal szaporodtak s ennyi volt szegény láztól elgyötört testének összes életetadó képessége. A mellette fekvő komoly lány nem volt beteg. Önként, a nagyon egészséges emberek betegséget megvető nyugalomával feküdt napról-napra a két halálraítélt között, mert kicsi, anyátlan féltestvére, ki születésével hozta magával a halálos örökséget a Márta nagyon fiatal mostohaanyjától, nem maradt nélküle. A gyermek fehér, áttetsző arcán a láz végzetes, sötét virágai nyíltak. Vézna kis lábai meggömbülten gunnyasztottak a takaró alatt. Két kis karja elernyedten feküdt mellette, mintha megbénult angyalszárnyak lennének, melyeket majd csak a felszabadulás órája avat fel emberi szemmel nem látható röppenésre.

Külön feküdtek a többi betegtől. Nemcsak távolabb, hanem még egy magas spanyolfallal is elválasztottan. A nagyon ingerlékeny férfi hosszas könyörgéssel vitte ezt keresztül, mert a szanatórium fiatal orvosa gyermekkori, testvéri barátja volt, s éppen ezért vonakodott különbséget tenni közötté és a többi beteg között.

A lány az orvos titkos menyasszonya volt. Igen, itt a halál csarnokában is utat verekedett magának az élet — a két egészséges, kedves betegéért szenvedő teremtés összetalálkozott a hasonló fájdalomban. Talán a végzet gondoskodott így róluk, hogy a feltétlenül bekövetkező és szinte napra kiszámítható veszteségek mondhatatlan ürességében majd egymáshoz menekülhessenek.

Esténként, mikor betegek már a láz karjában aludták felrettenő, kínos alvásukat, ők ketten egy-egy félórára lesurrantak a kertbe. Komolyan és szomorúan beszélték meg a szeretett gyermek és féltett barát előrehaladását az elkerülhetetlen felé. Volt úgy, hogy még kezét sem fogták. Csak mentek egymás mellett az elítéltek hozzátartozóinak ítéletvégrehajtást váró borzongásával. De úgy is volt, hogy felgyült bennük az életvágy. Hogy kitépték a lelküket a szomorúság gúzsáiból s ilyenkor mohó sóvárgással tapadt össze az ajkuk és valami ki nem alakult, borzalmas kívánság vergődött a tudatuk alatt. Emberi és rút kívánság — és szép — mert emberi... Mert az élet parancsa, az élet sürgetése jelentkezett bennük: Bárcsak vége lenne már! Bárcsak a kölesönös vígasztalást keresés összehorulásává válhatnék a mostani rettegő, bujkáló találkozás.

Egyikőjük sem ismerte fel ezt az alattomos kívánságot. Bizonyosan nagyon meg is iszonyodtak volna, ha valaki így, tükör gyanánt elébük tartja elrejtett lelküket. De a szorongó féltés, a terhes ápolás, a vidámságtettetés kényszere alatt mégis csak ott lappangott ez az érzés, mint minden elfojtás alatt ott lappang a felszabadulni vágyás.

Ha legalább napközben is úgy találkozhattak volna, mint azt fel-

dobbanó szívük, egymás látására sebesebben keringő vérük követelte! Ha szabadjára engedhették volna a szerelmet, mely egymáson is túl valójában az élet és egészség felé ösztönözte volna őket!... De nem lehetett. Az orvos barátja még az öreg, szikár Agatha kisasszonya is dühöngött, ha meglátta, hogy Márta megáll mellette, s a kicsi Lucy az elkényeztetett beteg gyermek nyafogásával kezdett sírni, ha Márta túlsokat foglalkozott „az útalatos, köhögős bácsival“.

Az orvos helyzete jóval könnyebb volt. Ő jöhetett-mehetett, végezte a napi munkáját, szolgálta negyvenkét betege szeszélyét és vigasztvárást. De Márta ide volt falazva a két beteg közé. A férfi dühöngött, kis huga lázasabb lett, ha elment közülük. Mindamellet Márta nem érezte áldozatosnak és nagylelkűnek ezt az életet, pólyás kora óta ápolta a kicsit, ki soha nem ivott meg még egy csésze tejet sem nélküle. Természetesnek lát-szott hát a követelése, hogy feküdjék ide mellé a maga mozgást követelő, erős egészséges testével. S a lány tudatalatti, felszabadulástvágyó érzésével ellentétben mindent elkövetett, hogy erősítgesse a pislákoló kis élet-lángot.

Most aludt a gyermek. Márta egy könyvet lapozott, s a könyv felett a terras felé közeledő orvos után nézett.

Béla, a beteg tüdejű férfi hirtelen felkőnyökölt. Árnýékos sárga arcából erősen világított ki vérvörös ajka.

— Márta, maga Lászlót nézte most!

A könyv lesiklott a földre. Márta elfordította haragtól elpiruló arcát. A kis Lucy elernyedtv alvása térítette észre. Igaz, betegek között van! Itt nincs helye haragnak, türelmetlenkedésnek! Jóság kell ide és önfegyelmezés, elnézés és hazudozás...

Visszafordult az indulatosságában köhécselni kezdő férfihez. Hogy a gyermeket fel ne költse, suttogva mentegetőzött:

— Miért idegeskedik Béla? Nem is láttam Lászlót. A fák tetejét néztem, gyönyörűek azok a rozsdabarna napfoltok a fenyőkön, nézze csak!

A férfi óvatosan dugta takarója alá zsebkendőjét. Ő csak azon látta a rozsdabarna foltokat... Nem akarta, hogy a lány is meglássa, eddig még sohasem kapta rajt a szomorú, kíváncsi vizsgálódáson, a betegek köhögést követő cinikus, vagy elkeseredett mosolygásán. Csak most jutott eszébe, hogy voltaképen még köhögni sem hallotta soha.

— Ne haragudjék, Márta! Meg kell értenie, hogy bánata, ha mással törődnek! Tudja mit akarok, mire várok... Tudja, hogyha kiszabadulunk innen... Ugye úgy lesz, ahogyan én gondolom?... Ugye maga is úgy akarja, ahogyan én?... Tudja hogyan, ugy-e?

Márta bólintott. Hogyne tudta volna, hiszen hetek óta tart már a fiú tervező, boldog hódolása. Hetek óta egyébről sem beszél, mint közös jövőjükről. Mikor először megmondta ezt Lászlónak, az orvos könyörögve kérte, hogy ne szóljon ellene. Hogy hagyják meg a boldogság várásának gyönyörűségét a szegény fiúnak, hiszen úgysem tart sokáig...

— Márta! — Béla előre hajolt a nyugágyról. — Márta, én érzem, hogy maga sohasem örül eléggé, ha én erről beszélek... Maga sohasem tervez együtt velem... Mondja Márta, maga talán nem is hiszi, hogy egészséges vagyok? Nem hiszi, hogy csak a László túlzott óvatossága tart már idebent? Márta...

Könyörögve nyujtotta a lány után kezét.

Márta nagy, megindult jóssággal tette hűvös keskeny kezét a forró, száraz tenyérbe... Éppen az este magyarázta László, hol tart már a szegény fiú betegsége... Hogy már csak néhány hete lehet hátra.

Béla nehezen, zihálva ült fel. Lógó ruháját ijesztően duzzasztotta ki egy helyen felfúvódott mellkasa, ez a ritkább, de a beesetthez hasonlóan szomorú tünet. Lázban égő szeme felgyulladt. Halántékán vastagra duzzadtak az erek. Vértörös szája vonaglani kezdett. S a betegség hirtelen feltörő, mohó szenvedélyével vetette magát a leányra és elforduló arca nyomába sóváran vitte éhes, lázas ajkát, hogy megkeresse a leány menekülő száját.

A kis Lucy felsírt álmában és rettenve ült fel. Márta reszketve ugrott talpra s a spanyolfal mögül mosolyogva, sietősen lépett ki a körútjában ideért orvos.

Márta takaróstól ölelte fel a gyermeket. Magához szorítva, szőke hajára apró, szapora csókokat lehelve vitte fel a szobájukba. S míg ágyba fektette a kicsit, borzadózva állapította meg, hogy most, életében először félt. Visszarettent mindattól, amit a szanatórium tompa csendje, hűvös fehérsége, a halk lépésű ápolónők, az orvos után forduló-lázás szemek s a betegek önmaguk elől is eldugott zsebkendői jelentenek. Félt a fertőzéstől, s amit soha nem tartott volna lehetőnek, a maga kicsi beteg hugát csókolgatva, most valami tiltakozó, riadt undorrral gondolt a szegény, beteg férfi közeledő ajkára.

Betakargatta a kicsit s az ablakhoz lépett. A nyitott táblák oldalt fordulva zöldesen tükrözték vissza a park fenyőit. A bizarr tükör előterére álomalak gyanánt fátyolozódott a saját fehérruhás alakja. S most, ahogyan ezt a halványságában életerős képet meglátta, ahogy a zöld háttérből is felvirult barnapirosra lesült arca és hajának sötéten ragyogó koronája, valami esztelen menekülési vágy fogta meg. Igen, menni, menekülni kellene innen, vinni, mentenie az erejét, a fiatalságát, az egészségét... Hiszen egyszer egy kiszámíthatatlan pillanatban a folytonos fertőtlenítésnek fittyet hányva, az őrtálló hilusok éberségét kijátszva, befészkelődik a szervezetébe egy ilyen parányi szörnyeteg s ott milliókra szaporodva, benne is elvégzi a rombolás munkáját.

Mire idáig ért, megiszonyodott magától.

— Önzés — súgta a lelkiismerete.

Márta felemelte a fejét. S mint aki először hallgat ki egészen közelről valamit, valamit, amit eddig nem akart megérteni, most meghallotta, hogy a lelkiismerete hangját túlharsogja az életösztön erős, zengő hangja:

— Sacra egoismo!

Az orvos leült barátja mellé. Megfogta kezét, úgy csitította halk gyöngéd szavakkal a szinte deliriumosan örvengő férfit. De az sértett büszkeségét betegesen felduzzasztva dühöngött tovább:

— Elfordul tőlem, mintha félné... Dehát miért? Miért, hiszen nincsen semmi bajom... ugye László, pár hét múlva kikerülök innét? Akkor úgymint meg kell szoknia, hogy megcsókolom... és én addig is... addig is... addig is csókolni akarom!

Köhögésbe fulladt a hangja.

Az orvos megrettent. Ez új, előrehaladott fejlemény volt. Ezzel nem számolt. Valahogyan úgy képzelte el, hogy a menyasszonya tiszta, derűs

jósága végigkíséri élete hátralevő idejében beteg barátját s ezzel még bensőségebb, még összefűvőbb lesz szomorúsággal kezdődő életük „azután”... De, hogy Béla álmódzás és tervezgetés helyett a férfi követelőző, bírni akaró vágyával közeledjék az ő leendő asszonyához, leendő gyermekei egészséges anyjához, ohó...

És eltűnt a testvérhűségű barát, aki a maga bánkódását legyőzve, mosolyos hazugsággal dédelgette a fiatalabbikat. Megsemmisült az áradó, akadozó jószág, amely azt parancsolta, hogy maga csak esténként, lopva beszélhessen az imádott lánnyal. Szeretemállott a szép, kegyes hazugság is — kettőjük szeretettel kigondolt jóltevő hazugsága. Már nem akarta magától megvont szépségekkel felékesíteni barátja utolsó útját. Csak férfi volt most, egyetlenül bírni akaró, magát védő, kicsi, gonosz, önző férfi... Szabadjára engedetten ember...

Megsimogatta a beteg fénytelen haját és felgerjedt haragját jól elrejtve kezdett beszélni:

— Szerencséd, Bélám, hogy meg nem csókoltad! A te kicsit érzékeny tudóddal óvakodnod kell az újabb fertőzéstől. Így három hét múlva itt hagyhat sz bennünket. De újabb fertőzés megint hónapokra vethet vissza... Nagyon kérek, Bélám, fogadj szót nekem!... Ne is közeledj Mártához!

A beteg figyelmesen, gyanakodva nézte. De a felvett álarc tökéletesen símul oda az orvos arcára, — sehol sem látszott elválasztó rés, hogy meg lehetett volna sejteni mögötte az igazi indulatokat. Béla mégis ellenkezni próbált, mint akitől váratlanul veszik el legszebb játékát.

— Nincs igazad... Márta nem is köhög!

Az orvos legyintett:

— Nem köhög fiam, mert nem a tüdejében van a baj!

— Lázt sem mér soha...

— Én nem engedem... Minek ijesztenénk halálra szegényt. Az ő esetében az izgalom még végzetesebb, mint a legerősebb láz.

— De olyan erősnek, egészségesnek látszik! Éppen ma lepett meg, mennyire más, mint itt a többiek.

Lászlót már nagyon idegesítette a sok ellentámadás. Gépiesen nyúlt a Márta fekvőszéke mellett álló kis asztalon heverő almák egyikéhez. Gyönyörű volt ez az alma, aranysárga héjának felét vörösre csókolta a nap. Mindössze egy parányi levélke árnyékának fotográfiája maradt aranysárga azon az oldalon. A betegeknek szokott hámozgatni Márta, ott volt a kis gyümölcshámozó kés is a tányéron. Az orvos öntudatlan mozdulattal fogta meg és ketté vágta vele az almát. És szinte hátrahőkölt: a gyümölcs ragyogó külseje rothadt, megbarnult belsőt rejtegetett.

Megoldást találva, tartotta oda a kétfelé esett almát a beteg elébe. Magának is idegen hangon mutatta oda:

— Látod, ez is egészségesnek látszott! S most láthatod, milyen valójában.

A beteg hátradőlt. Lehúnyta a szemét. Felzaklatott szenvedélye még lázongott, de a legbetegebb testben is folyton dolgozó életöszton rendre fojtogatta meg a vágyait.

Az orvos a maga lelkébe figyelt. Ott mintha azt súgta volna valami, hogy aljas önzéssel cselekedett. De elhallgattatta a halk hangot. Ez volt a kötelessége. Mint embernek, mint orvosnak, igen... mint tulajdonát

féltő férfinak is. Csak az a kérdés, hogyan viseli el a reá mért csapást a szegény beteg?!

S kegyetlenségének ellentmondó szánalommal nézte a küzködő arcot.

A terrasztulsó oldalán Márta sietett lefelé a spanyolfal felett látszó szabad lépcsőn. Nem szívesen zaklatta soronkívül Lászlót, akit különösen a könnyebb betegek úgyszólván túlzottan igénybe vettek. De a kis Lucy olyan különös most! A láza magasra szökött. S nem ismerte meg — most először nem ismerte meg életében.

Béla felnyitotta szemét. Még látta a sietve lefelé haladó lány felső testét a spanyolfal felett. Megragadta az orvos kezét és iszonyodva, rekedten mormogta a fülébe:

— Ne engedd, hogy ide visszafeküdjék! Vidd el innen a hűgával együtt a tulsó oldalra! Ide meg hadd jöjjön inkább az öreg Agátha. Azt mondják, nem fertőz, el van meszesedve a tüdeje... Ne engedd ide vissza azt a lányt!

S beesett arccsontja üregében a lázrózsák fölébe kiült az életösztön riadozó félése.

Szabó Mária.

EGYMÁS HELYETT.

*Van egy barátom, végzetesen más,
És végzetesen mégis egy velem.
Én végigálmodom az álmaid,
Ő végigéli az én életem.*

*Ő helyettem is él, szenved, szeret,
Lángol, lendül, hevül, harcol, nevet,
Gyermek is, bajnok is, ember is a gáton.
Én benne eltemetett vágyaim
Hazajáró lobogását látom.*

*De néha őt kísérti egy-egy álom:
Mennybe törő, és földbe temetett;
Álom, amelynek folytatása
Csak bennem, az én lelkemben lehet.
Azt én nevelem, azt a gyökeret,
Titkos virágként világra hozom,
Nap felé fordítom a szirmait,
S égre festem egy halvány hajnalon.*

*Van egy barátom, végzetesen más,
És végzetesen mégis egy velem.
Barátságunkban épp ez a varázs.
Én benne élem égig magamat,
Ő bennem álmodja magát az égig.*

*Ha találkozunk egy más csillagon:
Szerepeinket talán kicserélik.*

Reményik Sándor.

KETTÉ KÉNE VÁGNI.

I.

— Megállj! te — te...!

De még a szó sem érte utól a fiút. Egy szemvillanás alatt át az Auguszteum tágas udvarán s azután — usdré — ki az utcára. Az anyja csak a nagy zajjal becsapódó kisajtó rezgését látta, mikor a konyha küszöbére jutott. Heves indulat lendítette égnek karját, arca bosszús tűzre gyúlt, de mindjárt vértelenre is sápadt. Meghallotta a szegényházi vénasszonyok kajánul szánakozó fojtott sipítását: „Szegény árva.“ Csüggedten, mellére bukott fejjel, tehetetlenné bágyadt karokkal esett vissza a konyhába, keserű lélekkel ismételve a két, szeges korbácsütés-ként sujtó szót: „Szegény árva!“

Hát igaz: az apját elvitte az ötvenharmadiki kolera s ő csak mostohája. De ezt nem érezte a gyermek soha. Saját szülő édesanyja sem járhatott volna jobban utána. Talán nem is engedett volna annyit utána... Eppen ebben hibázott ő, a mostohája. Mert a gyermek megérezte a póráz lazulását. Csak arra tört, hogy eltépje és elszaladjon vele. Ó, nem gonosz-ságból. Az nincs benne. De pajzán, eleven, szereti a tréfát, a huncutságot; hallgatni is, csinálni is. És mindig túlmegey a határon, kihozza a békeséges túréséből s ha a végén büntetni akarja, hát: ... „Szegény árva!“

Ugyan ez még nem a legrosszabb. A minap, hogy éppen laskavágás közben a farkánál fogva kötötte fel a szegény macskát a kakukkos óra láncára s a büntetés elől az asztal körül keringélve menekült, hát nem elkezdett kiabálni egyik bespicliskedő vénasszony: „Segítség, segítség, ölik az árvát!“ Igaz, a gyerek megállott abban a minutumban. Az arca kigyulladt; büszkén hátraszegte a fejét és ezüstcsengésű hangon kiáltotta el: „Hazudik, vén szipirtó! Verjen meg, édesanyám!“ De hát azért az egész Külmonostor-utca csak arról beszél, hogy milyen kegyetlen mostohája ő annak a „szegény árvának!“ Pedig, hogy szereti! Saját szülötte gyermekét se jobban. Az pedig szülő édesanyját sem szerethetné jobban! De pajzán, eleven s egy jó tréfáért a lelke üdvét... Uram, bocsáss! — is odaadná. Pedig már jóllakhatott volna vele, mióta a kolégymból eltánócsolták.

Itt minden bosszúsága mellett elmosolyodott az öreg asszony. Hogyne, hiszen ezért a tréfáért inkább meg kellett volna jutalmazni. Hogy az egyetlen swarzelb professzornak, a kollégium szégyenének, hógolyóval kivágta a cilindert a fejéből. Cylinder! A legrondább osztrák kalap! Kálvinista tanárnak! Ne csúszott volna el, ne törte volna karját, amint nagy szelesen meg akart onnan ugrani! De így éppen a cilinderes csípte nyakon s szatiszfakciót követelt. Nem lehetett egyebet, el kellett tanácsolni, különben az iskolát záratja be a spicli. S az még sem lehet, hogy éppen a kolozsvárit zárják be, ahol még szabad a magyar szó. Takács János direktor erősen megdorgálta, mikor publikálta a szenten-

ciát, de mosolygott is szép magyar bajusza alatt. Sámi tanár úr pedig meghúzta a fülét sedria után. Büszkén is indult el a haszontalan cudar, Enyedre. Ott meg valóságos hősszámba ment. Mégis örökös jajszóval élt az idegenben és fogadta sokszor, hogy megcsendesedik. De hiába. Nem bír nyugton lenni. És pusztítja az anyja életét.

Éktelen recsegés, fúvás, sípolás zavarta ki szegény asszonyt tehetetlen tépelődéséből. A Haller-kastélyban próbáltak a cseh bandisták.

— Hogy az ördög fordítsa ki a hitvány bőrotöket dudának! — kiáltott fel bosszúsán. — Kirepesztitek az ember fülét a becstelen muzsikáttal.

II.

„... Légy idvezelve, fenkölt lelkű főpásztor! Légy idvezelve, szerető szívek meleg hangjain! Im ezt kiáltjuk mi mindannyian, szerető gyermekeid, Kegyelmes Atyánk, mikor mindenkor éber tekinteted reánk esik, kicsiny méltatlan szolgálóidra és szolgálóidra!...“

A püspök figyelmesen hallgatta az üdvözlő beszédet, bár finom arcán fáradtság ült s valamennyire enyhe unalom is. Aranykeretes pápaszeme alól minduntalan a földre pillantott, ahol a kavics köveket színes pompába borította gyönyörűséges portulákák fehéren, sárgán, pirosan tündöklő szőnyege, Lila néninek városszerte ismert büszkesége. Mihelyt néhány kedves szóval megköszönte a fogadtatást, mindjárt ezekre a virágokra fordította a beszédet a püspök.

— Milyen gyönyörűek ezek a portulákák! Szebbek a hírüknél is. — Mielőtt észrevehették volna, mit akar: lehajolt s kitépett egyet két kavicskö közül. Gondosan lerázogatta a vékony gyökerekre tapadt porondot és magyarázó hangon folytatta:

— Ilyen gyenge gyökérrzel megél ilyen silány talajban, mert húsos levelei valóságos magazinum, honnan sohasem fogy ki a víz és mindig táplálja a növevényt. Milyen nagy és bölcs és gondoskodó Isten a természetben is! — Hogy így beszélt valamit kedves tudományából, a Lila néni vezetésével bejárta az iskolákat, megnézte és megdicsérte a növénydekék kézimunkáit, Lila néni ugyancsak városszerte ismert másik büszkeségét. Meglátogatta a vénasszonyok menedékházát és mindenik szípirtyónak mondott valami kedveset, holtukig megőrzött drága emlékül. Végül pedig kiment a napfényben úszó tágas kertbe s megízlelte a Lila néni híres-nevezetes számócait, megmagyarázva e növény szaporodásának módját is.

Már kifelé indult, jól elvégzett kötelesség érzetével, mikor a szomszéd Nemes-kért felől egy élénkszemű fiúgyermek lendült át a kerítésen s amint a társaságot észrevette, el is rezzent a kert végén a sűrű bokrok közé. A püspök meglepetten nézett kísérőire, de a plébános néhány halk szóval felvilágosította, mielőtt még kérdést tett volna.

— A gyermeke? — fordult a püspök szegény Lila nénihez — kivel nem bír, olyan vásott, rossz gyerek?

— Nem rossz, nem vásott! — tiltakozott Lila néni buzgón, magához térve kínos meglepetéséből s ki is pirulva a méltatlankodástól. — Nem, Kegyelmes Atyám, nyugodtan mondhatom, hogy nem rossz, nem vásott, mert nem édesanyja vagyok, csak mostohája. De az igaz, hogy nem bírok vele, olyan pajkos, olyan csintalan. Éppen — tette hozzá zavartan —

Kegyelmes Atyámhoz akartam fordulni tanácsért, hogy mit kezdjek vele, de resteltem országos nagy gondjai között az én kicsiny panaszommal terhelni.

Az „országos“ szó leheletnyivel erősebb hangsúlya fanyar kis ráncot vetett a püspök ajka mellé. Tudta, hogy erdélyi magyar hívei igen elítélik a bécsi udvar felé előzékeny politikáját. Pedig — Istenem — tehet-e másként ő, akit ennek az udvarnak kegye emelt az erdélyi püspök székébe? Minek bántják, mikor igyekszik dolgozni a magyar ügyért, amennyit csak tud. Még ez az egyszerű tanítónő is?! Azért mégis minden indulat nélkül felelt:

— Híveim bajai az enyéme is, akár kicsinyek, akár nagyok. Miben lehetnék segítségére?

Lila néni alig emelkedő, alig szálló, de nagyon izgatott halk hangon, remegő szájjal susogta:

— Ez a gyermek — karja a kerítés felé lendült — mostohám. Nagyon csintalan; nem bírok vele. Félek a világ szájától. Már is rágnak, hogy gyilkolom. Segítsen rajtam, Kegyelmes Atyám. Adjon tanácsot, mit kezdjek vele?

A püspök vigasztalásra már régen rászokott hangon nyugtatgatta:

— Találunk, majd találunk neki valamit. Bizony nagy gond egy csintalan gyermek. Kivált, ha mostoha. De annál nagyobb érdem felvenni a gondját. És... iskolát járt-e?

Ezt a kérdést olyan hangon tette, mint aki fel sem teszi, hogy ne járt volna.

— Hat gimnáziumot végzett, — felelte Lila néni, most már nyugodtabb hangon.

— De hisz' akkor egészen egyszerű a dolog! — mondta a főpap vidáman. — Felvesszük a szebeni Thereziánumba. Ennyit csak megtehetünk egyik legkiválóbb tanítónőnkért!

— Lehetetlen, Kegyelmes Atyám! — felelt Lila néni mélységes zavarral. — A gyermek református.

— Miért volna az baj?... — kérdezte a püspök csodálkozva. — Legfeljebb visszanyerjük az igaz egyház kebelébe.

— Éppen ez az, Kegyelmes Atyám, — mondta a tanítónő bátrabban. — Az apja nem él már és sohase volna nyugtom, ha a fia az ő tudta nélkül miattam lenne... — Idejében ráeszmélt s nem fejezte be a mondatot.

— Akkor az a magyar ruhás úriember...? — kérdezte a püspök tétovázva.

— A második férjem! — mondta Lila néni kissé pirulva. — Unitárius! — tette hozzá akaratosan.

— Unitárius gyermeke is van? — kérdezte Haynald hitetlenül.

— Az is van — szégyenkezett szegény Lila néni, haja széléig elvörösödvé. De nem a gyermek unitárius voltáért. Csak azért, hogy immár lefelé hajló korában újra gyermekáldás érte.

A püspök fejcsóválva fordult kíséretéhez:

— Furcsa nép vagytok ti, erdélyiek: négy hiten éltek s mégis keményen tartjátok a magatokét, a másokét pedig nem bántjátok.

— Bizony ez így van — mondta Kedves István kolozsvári plébános lehajtott fővel. — De mindjárt hátraszegte fejét és bátran ismételte:

— Így van ez bizony és... Hirtelen elhallgatott, nem tudva; nem mond-é sokat. A püspök azonban befejezte a mondatot.

— És egymás békeségét nem zavarjátok. — Ezzel el is indult a kertből, nyilván megfélelkezve Lila néni bújáról-bajáról. Lelkében már ért, forrott az az érzés, mely gondolkozását eddigi útjából kivetette. Úrrá lett rajta az igaz magyar lélek: az erdélyi lélek s nemsokára nyiltan is színt vallott mellette, egész jövődő pályafutását is kockára vetve. Lila néni csendes léptekkel ment utána, mind jobban elmaradozva. Szerette volna alázatosan figyelmeztetni a püspököt, de nem merte. Nagyon fájt pedig a szíve régóta szőtt terve füstbe mentén.

Már majdnem a kertajtónál volt a püspök, mikor a nagy csendben csattogó, üde ércű gyermekhangon felhangzott a tiltott nóta:

„Ketté kéne vágni!...”

A püspök meglepetve, megbotránkozva fordult hátra és szinte véletlenül rávetődött a szeme a szomorkásan bandukoló Lila néniire. Azonnal észébe ötlött a teljesíthetetlen kérés s maga a történet is. Az a hitvány kölyök lehetett — gondolta magában bosszúsan, amíg a tanítónőre várt.

— Ha pedig a Thereziánumba nem akarja engedni, — mondta elég éles szóval, — jobb lesz, ha beadja katonának. Ott majd ráncba szedik az urfit!

III.

„Katonának!... Katonának!...”

Élesen, fájdalmasan vágott a Lila néni lelkébe ez a gondolat. Pedig nem püspöke volt az első, aki ezt ajánlotta. Neki magának régen ott settenkedett a lelke mélyén, de mindig elriasztotta. A bátyja naponta emlegette s élő például önönmagára hivatkozott, hogy milyen jó tanító a katonaelet. Milyen vásott, gézengúz volt katonaevei előtt s hogy megpuhította, kinevelte, megjavította az a tizenkét esztendő! Íme, ma már első ács mestere Kolozsvár nemes városának, kit arra méltatott a belvárosi katolikus egyházközség, hogy ő szerkessze meg a Szent Mihály-székesegyház most épülő tornyához a szövevényes állásokat!

Hiszen igaz, igaz! — gondolá magában szegény öreg asszony, mély ráncokat vonva komoly homlokára; de katonának, osztrák katonának, az apja tudta nélkül. Nem lehet, nem lehet. Pedig, pedig kell valamit határozni. Ide s tova itt van szeptember; akkor oskolába, vagy iparra s baj mindenképen.

Urával is, második urával, megtárgyalták a dolgot, de az semmikép sem akart beleegyedni. Még tanáccsal sem. Ne mondhassa senki — nem Lila néni; dehogy! — a világ: hogy ő fenekedett a gyerek ellen.

— De ha a magáé volna, akkor mit cselekedne? — tört ki indulatosan Lila néni.

— Ha az enyém volna, nem volna ilyen! — vágta ki magát diadalmasan Jóska bácsi.

Végre mégis arra lyukadtak ki, hogy megkérdik a gyermeket.

Hallgatta, hallgatta, hogy mi mindenhez lehetne kezdeni vele és a végtelen kérdést: mi az, amit ő akarna leginkább. Fialat, friss képzelete végigszágulott minden megemlített életfolyáson s egyszerre közbevágott:

— Édesanyám lelkem, adjon katonának! Úgy lesz a legkevesebb vesződése velem!

Jóska bácsi eddig egészen semleges résztvevője a tanácskozásnak — nagyhirtelen rábólintott, igazán akarata ellenére, — így adván kifejezést régen megérlelt véleményének.

Lila néni — mind a két oldalról megnyugtatta — megkönnyebbült lélekkel hagyta rá:

— Ám lássad, édes fiam! Sok derék magyar fiú lett ott emberré, jó magyar emberré — mindenek ellenére. Te sem vagy utolsó! — már mint a csintalanságodat leszámítva.

IV.

Bizony, keményen vették a fiút. Magyar, tanult, negyvennyolcas honvédtiszt gyermeke. Mind főbenjáró, tűzzel-vassal kiirtandó bűnök melegágya. Komisz cseh kapitánya volt. Csak „Kossuth-hund“ volt a neve előtte. Trifán őrmester hangosan kiabált utána: „Kinye gye ungur!“ Egyszer rá is akart ütni puskatussal, de Leutenant Schmidt nem engedte. Szelid, lomha ember volt ez a Schmidt hadnagy. Bécsi fiú, aki nagyon idegenül érezte magát ebben a kuruc magyar városban. Árván járt, kelt, lógott, vágyakozó pillantásokat vetve a szép magyar lányokra s igazi germán érzékenységgel sóvárogva meleg családi tűzhely után, hogy meghúzódjék mellette, érezze melegét, vidámságát, talán szeretetét is. Sokszor könnye hullásáig epekedett, de hiába. A szép magyar lányok elnéztek felette s nem volt ház, melynek ajtaja szeretettel tárult volna ki előtte. Azért nem vadult rá a magyar bakákra. Inkább pártfogolta őket. Rá is voltak szorulva szegények és Schmidt hadnagy úr látta ezt. Nagy egyedülvalóságára vigasztalásul, de nemes bosszúképen is beállt patrónusuknak. Így örködött Károlyon is. Különben is szerette. Fialat volt, mint ő, egyedülálló, mint ő. Tanult is volt. El tudott vele beszélgetni, mert túrhetően tudott németül. Hát szárnyai alá vette, oltalmazta és sok méltatlanságtól megszabadította.

Károlyt hónapokig nem engedték ki a kaszárnyából. Valahogy úgy esett, hogy vagy szolgálata volt, vagy büntetése minden áldott vasárnap. Üzenni sem tudott. Talán nem is akart. Szegény Lila néni nagyon esenkedett utána, sokszor sírt féléjszakákon át s keserűen korholta önmagát, amiért elengedte a fiút. Egyszer magából kikelve, lelkendezve szaladt fel a várba, mert azt a hírt hozták, hogy Károly silbakot áll a piacon, a vártán. „Legalább-legalább megláthatom“ — gondolta, amint ellihegett Monostorkapu alatt. De keservesen csalódott. Mire a vártához ért, az őrséget már felváltották, egy egyenes fejű, mokány katona lődörgött lomhán a faköpenyeg mellett s Károly nem volt sehol. Szomorúan, nehéz szívvel vánszorgott haza szegény Lila néni. Elátkozta azt az órát is, amelyen hóhérkézre adta azt a szegény gyermeket.

Karácsonyra mégis kapott szabadságot Károly. Két egész napot. De éjszakára be kellett mennie a kaszárnyába.

Teljesen rendbeszedte magát, mielőtt hazament. A bakancsa fényes volt, akár a tükör. Waffenrockja makulátlan fehér. Legalább két órán át kefélte, tisztította, krétázta, míg egészen meg volt elégedve vele. Köpenyegét viszonzásképen egyetlen pajtása, egy délceg hostáti fiú húzta nagy

szakértelemmel szépen símuló, szabályos ráncokba derékszija alatt. Így indult útnak.

Mint a tűz, úgy terjedt a Külmonostor-utcán a hír, hogy Károly urlaubot kapott. A hosszú úton minden szembejövő mosolyogva üdvözölte, ő meg komolyan, feszesen szalutált vissza. Szinte belefáradt, de nem is csoda, hiszen tele volt az utca templomba igyekvő kiöltözött polgárokkal.

Lila néni alig győzte várni. Már aggodalom fogta el, hogy talán visszavezényelte a német, mikor nagysokára betoppant a hófehér padlójú konyhába. Reáborultak Lila néni s férje. Kicsi öccse — az unitárius — karját nyujtogatta felé, a bizalmas öreg cseléd pityeregve tapogatta a vállát. Még dédnagynénje: Berta néni is köszöntötte. Nagy húsos arca mintha kibókolt volna, mellén keresztbe tett, sok-sok gyűrűvel ékes két keze mintha üdvözlettel lendült volna ki a képből. Pedig szegény nagyon kényelmetlenül érezhette magát a füstben a kémény torka alatt, ahova Lila néni e világi életében vitt kikapós élete miatt büntetésből számkivetette.

— Be megnőttél, édes fiam, — tördelte Lila néni, végigsimogatva a karját. — Be megemberesedtél!... Né, már a bajuszod is ütöget.

— Bizony, nemsokára férfi léssz! — mondta Jóska bácsi. — Magyar férfi, akármit csinál a német.

— Szegény anyja, ha látná, — sóhajtotta a vén cseléd.

Károly csak állta, túrta a nézést, simogatást, ölelést mozdulatlanul, pillája rezzenése nélkül. Kissé ugyan fojtogatta a torkát valami, de azért kitarzott emberül. Sőt levastagított hangon, érdesen felelt Jóska bácsinak:

— Annál jobb a magyar, bácsi, minél cudarabb a német!

De bizony keménykedése, érzéketlenség, ütköző bajusz s érdes hang — mindhiába: elcsigázott, elgyötört gyermek került ki a feszesre húzott köpenyeg alól, úgyhogy a bizalmas vén cseléd — még az édesanyjáié volt — újra elsírta magát, de egészen más hangon, mint előbb:

— Szegény anyja, ha látná!

És úgy lehet, könnyet is ejtett.

Mégis boldog két nap volt mindannyiuknak az Üdvözítő áldott születésének ünnepe. Az volt Károlynak is, bár régi igaz kedvét már nem tudta felidézni. Folyton nyomta a mindjárt újra kezdődő utált robot szőrnyű gondja. De érezte gyermeki vidámsága örök elmúlását. Próbálta ugyan felemelni koporsójának fedelét, de csak újra visszaesett az. Úgy hát elment, elmúlt örökre.

V.

Újesztendő napja után valamit enyhült a Károly katonaelete. Gyakrabban is engedték kimenőre. Májusra kapott egy csillagot. Őszre ígérték a másodikat s ez már jóval nagyobb szabadsággal fog járni.

De alig fordult nyár elejére az idő, parancsot kapott a zászlóalja a Lembergbe indulásra. Három napjuk volt csupán készülődésre, búcsúzásra. A katonabanda elkísérte őket a város végéig. A sok síró-rívó asszonynépség majdnem Szamosfalváig. Ottan azonban mégis csak meg kellett állni s már csak szemmel követni őket, drága gyermekeiket, s mikor szemük elől is eltűntek, vonakodva visszafordulni s csüggedt fővel, csüggedt lélekkel visszamenni a most már még pusztább otthonba.

Szegény katonák pedig rótták az országútját. Első nap Válaszútig. Másnap Dézsig. Ilondáig azután, naponta négy mérföldet, míg elértek Lembergbe. Nagyobb pihenőt csak Munkácson tartottak, egy hetet. Nyeltek port, áztak esőben, dagasztották a sarat, égtek a nap tüzétől, didegtek hűvös, harmatos hajnalon s megborzongott a bőrük a Kárpátok fenyőillattal terhes, de fagyos leheletétől.

Károly is ott lépegetett a sor szélén, gépiesen, mereven. El-elgondolkozott. Nem a multba szálltak, a messze jövődbe kalandoztak gondolatái, hihetetlen gyorsasággal építve merész légvárákat, melyek csak azért omlottak össze, hogy újabbaknak, még merészebbeknek adjanak helyet. Közben azonban csak ment-ment, port rúgva, sarat dagasztva, gépiesen, mereven, olykor egészen kívül kerülve ezen a világon.

A tájakat is nézegette néha, különösen a Kárpátok hatalmas panorámáját, mikor újra hegyek közé kerültek, hiszen erdélyi létére életéhez volt növe a hegy, az erdő, a patak. De a menetelés gépies, nehéz robotja elfárasztotta. Sokszor órákig nem látott egyebet az útnak kicsiny kockájánál, amely előtte baktató pajtása sarkáról lecsúsztatva, folyton tovább, folyton előre kúszott.

Schmidt hadnagy naponta többször melléje rugtatott, váltott vele néhány barátságos szót. De megint csak el kellett mennie. Nem hagyhatta el a szakaszát sok időre.

Végre lejtőnek fordult az út. A patakok északnak tartottak s egyre jobban tágultak a völgyek. Végre kitárult előttük a galíciai róna, bánatos levegőjével, csendes, hanyag, rendetlen, idegen arcú, érthetetlen nyelvű népével.

Nemsokára megérkeztek Lembergbe. Újra elkezdődött a rab katonai élet, talán nem olyan kegyetlenséggel mint eddig, hiszen mind-mind érezték a hely idegenségét s ez valahogy közelebb hozta őket, de szívet-lelket bágyasztva, elfásítva még mindig. Otthon pedig epekedve vártak hírt Lembergől.

Szegény Lila néni azon bánkódott egyre, mindjobban növekvő keserűséggel, hogy elengedte katonának azt a szegény fiút. Míg itt volt, mégis másképen volt. Ha nem is volt mellette, tudta, hogy a közelében van, s néha-néha mégis megláthatja... Ki tudja, azóta itthon már káplár is lehetne, több szabadsággal, kevesebb félelemmel. Míg így: örökös aggodás, örök rettegés, s ha jött is levél, narancssárga bélyegen a fiatal császár kidomborított fehér fejével, bizony az sem hozott sok vigasztalást. Inkább élesítette aggodalmát. Rövid levélkék voltak s mintha kelletlenség, kedvetlenség, szomorú rezignáció rezgett volna bennük. Nagyon sürgetni, nagyon érdeklődni pedig nem lehetett. Hetek teltek el egy-egy levélváltással. S azonkívül is, hogyan lehessen kifaggtatni, minden bajáról, keserű érzéséről, fiús magabecsülésből eltitkolt fájdalomról kikérdezni levélben?

Odautazni pedig, még rá gondolni is lehetetlen. A költség, a fáradtság, meg a nagy távolság! Habár valamедdig lehetne gőzkocsival menni. Azt mondják olyan komfort, mintha tulajdon szobájában ülne az ember. Ugyan ki tudja: rá bírná-e magát szálni, hogy beleüljön? Hát nincs mit tenni egyebet, mint várni, várni s imádkozni csendes buzgósággal. Éjjel-nappal, lankadatlanul. Ahhoz, akinek áldott keze oltalmazva fedez mindeket s aki egyedül bír segíteni.

Már sűrű hóharmat ragyogó csillagai kristályosodtak éjjelente a havasi hűvös nyomán a mezőkön halódó fűszálakra, mikor végre-végre jó hír érkezett a fiútól.

„Édes Anyám lelkem“ — írta, — „egyszerre két nagy ujságot is mondok s jó mind a kettő. Egy hónap alatt avansziroztattak káplárnak, azután cugsführernek s bekommandiroztak az officir-iskolába. Úgy lehet, esztendő ilyenkorra már officir is lehetek, de addig sem kell már nehéz szolgálatot tennem. Kirukkolnom sem kell. Tanulni valóm ugyan sok léssen. Mindenféle katonai tudományok, amiknek révén, ámbátor az osztrákok a legnagyobb mesterei, elverték őket, ahol csak érték. Napoleon is, a mi honvédvezéreink is. De hát a tanulástól én nem félek. Inkább örülök neki a sok lélekölő testi sanyargatás után. Úgy tudok már németül, hogy magyarul sem jobban s meglehetősen töröm a lengyelt is. Akadt módom, hogy a franciában is gyakoroljam magam. Trifán őrmesterrel pedig oláhuul beszélek, pedig nem érdemli meg. Csak olyan kutya hozzám, és csak olyan kutya voltam én neki, mint odahaza. Most is, hogy ilyen szerencse ért, ő az egyetlen az egész batalionban, akinek lóg az orra. Más mindenki örül s a legjobban oberlajtnant Schmidt, akinek, úgy tartom, az egészet köszönhetem. Meg is mondtam neki, de megköszönni nem tudtam, mert váltig tagadja.

Különben úgy hírlík, itt sem maradunk sokáig. Ha kitavasodik, visznek tovább — Olaszországba. Bizony, még messzebb vettetődöm Lelkem édes Anyámtól, de hát csak el fog mulni ez az idő is s legalább látok tengert, vidéket, megtanulok olaszul is talán s jobban is fogom érezni magamat közöttük, hiszen magyar-olasz jó barátok legalább annyira, ha ugyan nem jobban, mint magyar-lengyel, ahogy itt dalolják s csak úgy sanyargatja őket az osztrák, mint minket, ha ugyan nem jobban...“

Szegény Lila néni nagyon belekeseredett ebbe a hírbe. Hiszen jó, ha tiszt lehet. De elvigyék Olaszországba, ahol nem is olyan rég háború volt s biztosan lesz is még. Istenem, Istenem mi lesz azzal a szegény fiúval. Talán csak csonkán-bénán jön haza, talán soha többé!... Olyan messze! Olaszországba!... Át is üzent rögtön a Haller-kastélyba, klánétás olasz kosztosa után.

A nyáron vetődött be hozzá ez a szegény olasz bandista. Salátát kért. „Insalata, insalata!“ — Vegyen amennyi kell. Úgy se tudjuk elhasználni. Ára pedig nincs. Szedett szegény, megmosta. Ecetet, olajat, sőt kért, elkészítette s jóízűen megropogtatta. Akár egy nyulacska.

Azután gyakrabban is át-átment. Összeszoktak. Beszélgetni ugyan nem igen tudtak egymással, de mégis megértették egymást. Lila néni egy-egy kis ételt adott neki néha. Az olasz nagyon háládatos volt érte, Lila néninek pedig nagy lelki megnyugvás volt. Úgy érezte, mintha Károlyon segítene.

A kis olasz jött azonnal. Fázósan szorította magára a vékony katonaköpenyeget, hogy a csípős novemberi szél hozzá ne férhessen valahogy vézna testéhez. Mihelyt belépett, mosolygás akarta elzavarni szája két oldaláról a keserűség vonta mély árkot. De bizony szomorúra sikerült ez a hazátlan mosolygás.

— Képzelve, Dzsozep, — Lila néni csak ennyire tudta megtörni a

Giuseppe-t, — képzelje, tavasszal Taliánországba viszik Károlyt. — Mire a mondat végére ért, kicsordult a könny a Lila néni szeméből.

— Ne sírja! Ne sírja! — motyogta a kis öreg. — Nem lesz baj Carlonak... Taliánország... Italia — o bellissima patria — jó dolgod, jó dolgod. — O, ha én tudnál menni. De én... soha nem!... És kicsordult a könny szegény öreg szeméből.

Még sokat mondott Dzsozep, inkább magának, mint Lila néninek. Az öreg asszony hozzá volt szokva csendes morfondirozásához. Nem is nagyon hallgatott oda. De egyszerre megütötte a fülét egy szó.

— Mi az, Dzsozep, mit mondott?

— Mondott Garibaldi. Carlo menni Garibaldi. Italia irredenta! — lelkenedett az olasz erős, lelkesült sűgással.

Lila néninek lelkén egész sereg gondolat vágatott keresztül. A negyvennyolcadiki gyönyörű napok dicsősége és gyásza. Az osztrák uralom cudarsága. A Garibaldihoz fűzött sok reménység. A magyar légió, a híres „ezer“. Vezérük, az isaszegi hős Földváry, akinek száz golyó lyukasztotta át a ruháját, de egy sem érte őt. És az a dal, amit Károly énekelt a püspöki látogatás idején, mikor a kerítésen át ugrott be a kertbe. Bizony, ha már odakerül Olaszországba, szökjön át az ezerhez.

— De hogy' lehet az Dzsozep, — kérdezte izgatottan, — hogy juthatna át Garibáldihoz?

— Nekünk van barát mindenütt. Talián barát. Itt és Lemberg és Bécs és Grác és Klagenfurt és mindenütt... És Milanó és Ancona... hahaha... ott lenni!... Lila néni írja Carló... én elküldeni biztos... és Carló Italiába szökni-vinni Garibaldi... Úgy biztos!...

És szép csendesen maga elé dudolta a Garibáldi-indulót:

„Giovine so',
Pensieri non ho
Si passa Garibaldi,
Soldato mi faro!...“

VI.

Lila néni egész éjjel töprengett. Mit csináljon, mihez kezdjen? Ó, ha Károly is mehetne Garibáldihoz!... Háborús hírek járnak. Már egyszer végigverték az osztrákon Olaszországban. Ha a francia császár, a kis Napoleon, nem köt békét nagy hirtelen, bizony, már itt lehetne Kossuth... De jöhet még ezután... Ha későn is, csak jöjjön... És ha Károly is vele jönne! Hozná a szabadságot!...

Milyen dicső dolog volna, Istenem!... De ha elfogják?... Főbelövik, vagy legkevesebb tíz évi várfogság!... Nem, nem! Nem fogják azt el! Ha szökik, biztosra szökik. Ha bajba is kerül, kivágja magát. Ki tudja vágni magát... De Dzsozep!... Hátha, hátha Dzsozep!... Nem, nem! Az sem lehet. Dzsozep nem áruló! S ha ki is adná a levelet, kinek lenne baja? Nekem egyedül!... Amit én teszek, azért én felelek, nem Károly!... És korbácsoltatott már meg asszonyt az osztrák!...

Már pirkadt, mikorra meg bírta lepni az álom. És reggelre kelve, szilárd elhatározással ébredt. Irni fog s aztán, legyen, ami lesz.

Jóska bácsinak semmit sem szolt. Minek zavarná vele? Különben is

neki nem gyermeke. Délután aztán, mikor Jóska bácsi egy kis mozgásra, borvizes borra átment a Szegedi-kertbe, megírta a levelet.

„Édes lelkem, gyermekem! Örülök, hogy jó egészségben vagy. Mi is úgy vagyunk. Kicsi öcséd nagyon beteg vala a télen, de most már — Istennek hála — egészen jól vagy. Sokat emleget téged s mind csak katonásdit játszik... Annak is örülök, hogy béestél a tisztí oskolába. Tanulj is szorgalmasan. De valahogy azt ne gondold, hogy ezt azért írom, mintha osztrák tisztnek szeretnék látni. A jó Isten talán megőriz ettől téged is, lelkem fiam, engem is. Hitványok, hóhérok azok mind, talán az egy Schmidtet kivéve, akit különben tiszteltetek és ne felejtsetek neki átadni. Hanem, mivel úgylis, amint írod, Olaszországba mentek, majd csak megsegél a Mindenható, hogy átmehezz Garibaldihoz. Majd vele gyér haza. Ha későn is, de gyere... De ügyelj gyermekem! Vigyázz magadra nagyon, mert ha miattam esnék bántódásod, soha meg nem bírnám magamnak bocsájtani...“

Szerencse, hogy ma erős volt a kugli. Sok kilencet ütöttek. Sok adóját a borvizes bornak kellett elpusztítani. Közben morfondirozva az osztrákra. Bizony tíz felé járt az óra, mikor Jóska bácsi hazakerült. Lila néni megírhatta a levelet, megcímezhetette, le is pecsételhetette s Dzsözepnek oda is adhatta.

Nem mondott semmit a kis öreg olasznak. Úgy is szégyelte magát azért, amit mondani akart, mikor látta az öregnek egyszerre lángaboruló arcát, lelkesen szikrázó szemét.

— Carló! Carló! — mondta Dzsözep — Evviva Garibaldi! — s azzal elrohant.

— Nem, ez nem árul el! — suttogta Lila néni, s kicsit szégyenkezett is magában, hogy gyanuba tudta fogni. — Ez nem árul el — ismételte gondolatban. — A többi pedig Isten kezében van.

Néhány napig mégis nagy izgatottságban élt. De, hogy nem történt semmi baj, lassan-lassan megnyugodott. Nem feledkezett meg a dologról, de már mélyebbre került az sok mindenféle gondjai sorában, bár, ha élenkben gondolt reá, nagyon várta a választ.

Két hónap is beletelt, míg megjött. S nem Dzsözep hozta, hanem egy idegen úr. Nem sok időt töltött. Éppen csak belépett a konyhába:

— Károlytól jövök, — mondta. — Jól van. Kézét csókolja. Küldi ezt a levelet.

S azzal ment is. Középtermetű, villogó fekete szemű, barna arcbrű szép ember volt. Jól beszélt magyarul, bár kissé németes kiejtéssel.

„Lelkem jó Anyám! — ez volt a levélben — kezemhez jutott áldott kezeírása egy olasz testvérem útján. Mert ma már én testvér vagyok velük és ők testvérek velem. Be vagyok avatva. Az a testvérünk avatott be, aki ezen levelemet kezéhez adja. Ő a fő Erdélyben. De itt, Lengyelországban is járatos. És Bécsben, Stájerben, Triesztben, Velencében, Milánóban, az egész lombardiai tartományban. Mindenütt a birodalomban, ahol olaszok vannak. Ezért nem idegenbe megyek, mikor Olaszországba megyek. Testvérek fognak várni reám s majd átszöktetnek a magyar légióba, Földváry Károly keze alá. Az isaszegi hős keze alá. Azért ne féltsen, lelkem Anyám, nem lesz nekem semmi bántódásom. Különben sem lenne. Tudok én vigyázni magamra. Nem vagyok már gyermek. Talán meg sem ismerne, ha látna. Meg aztán Kilin Mihály is velem lesz. Tudja, az a derék hostáti

legény. Az pedig mindenből ki tudja vágni magát. Azért egyet se búslon, lelkem jó Anyám... Tavasz vége felé indulunk Bécsbe vasparipán. Alig várom, hogy beleüljek. Mert ugyan láttam s beszélni is hallottam róla sokat, de csak más a tapasztalás. Csak abból lehet igazán megismerni. A csúnya madár városából megint csak vasparipán megyünk Triesztbe. Nagy havason át visz a gőzös útja arra. Ezt már alig tudtam elhinni, pedig Schmidt főhadnagy is mondja. Ő különben el fog vinni a szülőihez Bécs városában. Azt akarja, vendégük legyek, míg ott időzünk... A tanulás jól megy. Nem sok idő telik bele, kikerülök a tiszti oskolából s úgy lehet, Olaszországban már lajtinant is leszek. Osztrák lajtinant. Na de nem sokáig... Áldott kezeit sokszor csókolja hálás szerető fia..."

VII.

Azután csend volt megint. Hosszú heteken, hónapokon át. Nem jött levél. Nem jött testvér. Nem semmi híradás, sem neki, sem Dzsozopnek. Folyton növekvő nagy aggodalom lett úrrá a Lila néni lelkén. És nem tudta végét vetni. Még csillapítani sem levélírással. Hiszen azt sem tudta, hol van Károly? Bécsben-e még, vagy Triesztben, vagy már Olaszhonban s ha ott, hát hol? Oh, hogy' is hogy' is tudott beleegyezni, hogy katona legyen az a szegény fiú! Ki tudja, mi vár reá? Ki tudja, él-e, hal-e? Ki tudja látja-e még valaha? A fejét verte volna a falba inkább, mintsem elengedje!

És mikor megjött a hír, rosszabb volt, mint a bizonytalanság. Kilin Mihály írt az édesanyjának levelet Milánóból. Nem volt benne egyéb a Károly sorsáról és szomorúság volt minden sora. Elvégezte a tiszti iskolát. Elsőnek jött ki. Megkapta a kardbojtot s nagy ünnepséggel fogadták a tisztikarba. És már másnap reggel vasba verve vitték a profoszhoz. Előző este egy osztéria külön szobájában igen hangosan beszélgettek, ő s az az olasz testvér, aki harmadnap kiszöktette volna Károlyt, Kilin Mihályt s még egy altisztet a szabad olasz földre. A szomszédos szobából kihallgatták őket s mikor kimentek, az őrség elébe mentek. Az olasz visszafutott. Utána lőttek. Biztosan meg is lőtték, mert reggel egy darabon lehetett követni a véres nyomát. Azután — nyílt utcán — eltűnt a nyom s az olasz is. Nem is keresték. Hiába való lett volna. Mihelyt nyoma veszett, ki tudta volna megtalálni abban a nagy olasz városban, ahol mindenki testvér volt s az elnyomás ellensége?

Hanem a hadnagy úr és a társa, azok fogságba kerültek s nemsokára ítélet alá. A hadnagy urat először halálra ítélték, de nyomban utána — kegyelemből — egy évi várfogságra és lefokozásra. Ott hajtották végre a lefokozást a kaszárnya udvarán, nagy gyülekezet előtt. Felállott a katonaság négszegletben. Kijöttek a tiszt urak, díszben. Azután jött a hadnagy úr, fegyveres örök között, tiszti ruhában. Felolvasták az ítéletet németül, elmagyarázták oláhuul, tótul, még sok egyéb nyelveken s a végén magyarul is. Akkor aztán major Kucsera levágta a hadnagy úr csillagjait, a hadnagy urat pedig átadta a profosznak. A hadnagy úr keményen állta. Szeme pillája sem rezdült meg. De eltűnt a vér az arcából, mikor levágták a csillagját. Ma már a kaszamatában ül, félórára engedik ki csak naponta s az sem nagy gyönyörűség azokban a nehéz láncokban.

„... Mégis jó, hogy már megkapta volt a portépét, különben úgy járt volna, mint szegény Rozsnyai György. Véle vesszőt futtattak. Tiszta

pucéron állították közénk s nekünk meg volt parancsolva, hogy üssük, ahogy bírjuk a vékony suhogóval, mert állhatunk a helyébe, ha nem. Nagy szökéssel indult el szegény, de már a tizennegyedik párnál összeesett. Csak úgy omlott a vér a hátából. A doktor ki akarta vitetni, de major Kucsera nem engedte. Fellocsolták, felállították, s előrelökték. Eltámolygott még négy pár előtt, de tovább nem bírta. Leesett újból. Magánkívül vitték be a spítalba. Ma is félrebeszél, pedig már két hete ennek. De hiszen készen is van már a golyó annak a cseh kutyának és a jövő héten lesz megint sziszübung... Tessék azért megvigasztalni a hadnagy úr anyját, hogy csak eltelik az az esztendő s majd csak oda kerülünk mi Garibaldihoz... Hogy is gondolja a német, hogy megtarthatja ezt a tiszta talián földet?..."

Szomorú levél volt, szomorú hír. De végit vetette a bizonytalanságnak. Lila néni elsiratta a Károly sorsát előbb Kilinnével, azután magában. Azután vigasztalták egymást, azután — megvigasztalódtak. Hiszen nem szégyen ez. Dicsőség inkább. És rosszabbul is adhatta volna a Mindenható. ... Hanem azért fekete gyászban járt azután Lila néni.

VIII.

Lassan, kínosan elvánszorgott az esztendő négy fertálya. Ki kellett már szabadulni Károlynak és Lila néni újra várta, esenkedve várta a híradást Olaszországból, hogy immár tehesse le fekete gyászruháját. De nem jött levél. Nem jött testvér. Nem semmi híradás sem neki, sem Dzsopeznek, sem Kilinnének. És újra elfogta Lila néni lelkét az egyre növekvő nagy aggodalom a bizonytalanság miatt. Mi történhetett vele?... Vajjon kiengedték-e?... Hátha újra szökni akart és újra elfogták?... Akkor, — ó, elgondolni is borzasztó — akkor vége szép fiatal életének!...

Minden hír odajutott Lila nénihez. Még Polizei-Blattot is vittek neki nagyobb bizonyosságért. Olvashatta:

„80. (Deserteur.) Gönczi Karl, Gemeiner des Grossherzog von Baden 50. Lin. Infanterie-Regimentes, gebürtig aus Klausenburg (25 Jahre alt, von mittlerer Statur, mit runden Angesicht, blonden Haaren, blauen Augen, rundem Kinn, spricht deutsch, ungarisch, rumänisch, französisch und ziemlich gut italienisch), ist am 2. d. M. aus der Station Serravalle entwichen und im Betretungsfalle dem nächsten Militärgerichte einzuliefern.“

Lila néni volt nyugodt az egész síró, jajgató, sopánkodó, sóhajtozó társaságban. Talán mintha mosolygott volna is. Pedig csak csendes megnyugvás ült az arcára. Az ajka hangtalanul mozgott, mintha imádkoznék. Négy hete, már teljes négy hete! Olasz földön, szabad földön van már, s majd eljön ide ezred- és tízezredmagával és hozza a szabadságot!

Másnap újra kék „honni“ szöttesben látták Lila nénit. Nagy Péter.

A CSONKATORONY ALJÁBAN.

I.

(Arany Juliska, meg a királykisasszony vőlegénye.)

Vasárnap délelőtt az idő; szép, langyos, júniusi vasárnap délelőtt. A tisztára söpört, széles udvaron az eperfa alatt galambok sétálgatnak, a vadszőlővel befuttatott ámbitus előtt meg a verő napsütésben két kis cicakölyök pofozgatja egymást. Mellettük egy zsámolyon pöttömke kislány ül, szöske haja rövid, kemény, kunkora farkocsa fonva. Az egyik cicakölyök néha odatörleszkedik hozzá, de a kislány ellódítja félkézzel magától. Hogyne bizony, most ő nem ér rá játszani, nagy munkában van, horgolni tanul. Égő szeme, egész arca, minden figyelme ott van a munkáján.

— Juliska!

— Tessék — riad föl a kislány s a konyha felé néz, ahonnan a hang jön. Kezében megáll a horgolás, de egyébként nem mozdul. Kisvártatva újra hallik a hang, de már türelmetlenül:

— Juliska!

És megjelenik a távolabbaeska konyha ajtajában menyecskésen hátrakötött fejjel a hang gazdája, a kislány anyja is, fehér kötőben, könyékig felgyúrt ujjakkal.

— Juliska!

— Tessék?

— Ejnye, kislányom, hát mért nem jössz, ha hívlak! Ördög vigye azt a horgálást, de benne vagy. No, gyere csak gyorsan, hozzád egy kis csutkát a konyhára, hadd égjen. Mindjárt be akarom tenni a tepsit a sütőbe.

Erre aztán ugrott is a kislány, mint a tücsök. Mikor pedig visszatért a színből a csutkával s belépett a konyhaajtón, látja ám, hogy az anyja nagy, széles, karoló mozdulatokkal éppen a hártavékony rétestésztát hajtogatja egymásra.

— Jaj, hát már kész is van? — kiáltotta el magát vékony kis hangján s nem igen lehetett kivenni, vajjon örül-e, vagy inkább sopánkodik rajta.

— Kész hát, persze hogy kész. Most még megkenegetem majd kiesit a tetejét, aztán be a sütőbe, hadd süljön. Te meg rakj rá csak jól abból a csutkából.

De Juliska csak mind' a hosszú rétestáblákat nézegette, melyeknek elkészítésénél, óh, hogy ő most nem lehetett jelen. De hogy mért nem is szólt neki az édes? Hiszen még templom előtt is kérte, hogy szóljon ám, ha majd hajtogatni kezdi. Most aztán itt van ni, nem lehetett jelen a ritka eseménynél, nem látott semmit, azt se tudja: melyikben mi van? Dió-e, vagy alma, vagy mák? Pityergősre fordult szájjal álldogált ott

az asztal mellett, s a kötőjéből potyogni kezdett a csutka. Az anyja rávetette a szemét s ránevetett.

— No még az a híja, hogy durcáskodj. Anyira benne van a nagy horgolásban, hogy még a hívásomra se akar jönni. Aztán a végén még neki áll feljebb. No, rakjál csak gyorsan arra a tüzre!

— Igenis.

És a kis Juliska lehorgasztott fővel, kissé szégyenülten odaállt a konyha elé s keserűségében a telhetetlen parazsas lyukat tömkölte. Az anyja meg elővett egy tiszta lúdtollat s elkezdte tojássárgájával kengetni a rétestésztát. Közbe-közbe rápillantott a kislányra is.

— Hát apád hun van? — szólt hozzá, csak hogy mondjon valamit.

— Lent a kertben — hangzott a még mindig szontyorodotthangú válasz.

— Mit csinál?

— Egy kis fát kötözget.

— Laci is vele van?

— Vele.

— Látod, az még felényi mint te, mégis ott az apja mellett, mikor esemetézik, hogy segítsen neki, ha kell valamiben...

De Juliska erre olyan fájdalmasan nézett az anyjára, hogy az megsajnálta. Ennyi keserűség megérdemel egy kis édességet. Biztatva szólt neki:

— Ha jól viselitek magatokat, délután elmegyünk nénédekhez. Ott majd horgolhattok. Jó lesz?

Jó lesz, jó lesz, — éledezett a kislány kis szíve, de nem szólt, csak lehajtotta a fejét és tüzelgetett.

Nagy csönd volt. Nem beszéltek. Mind a ketten el voltak foglalva. S a csöndben a nyitott konyhaajtón át tisztán behallatszott, hogy az országútról nagy zörgéssel egy kocsis fordul be az utcájukba, robogva jön közelebb, mindegyre közelebb, s egyszerre, éppen itt, a ház előtt megáll. Még a kis csikónak a csengője is behallik, amint a csina megrázza a nyakán.

Juliska felkapta a fejét.

— Idesanyám!

— Hallom, hallom én is no.

— De itt állt meg mielőttünk.

— Vagy szembe velünk a Debreczeni szomszédéknál.

— De a gyorskocsi! — S szinte felakadt a szeme a várakozásban.

— Vajjon?

— Megismerem a csina csengőjét.

— Szaladj ki hát, nézd meg.

Bezzeg nem kellett ezt Juliskának kétszer sem mondani. Lerázta a kötőjét a csutkahéjtól, s ugrott, szaladt kifelé. Éppen a kisajtóhoz ért, mikor az fölpattant előtte és egy atillás, villogószemű úr fordult be rajta. Juliska egyenesen az ölébe rohant. Az meg felkapta, fölemelte a levegőbe, s úgy nézett rá szembe.

— Hopp, galambom, eszem a zuzádat, be nekemröpültél!

Juliskával felfordult a világ. Orcáiról egy szempillantás alatt lehervadtak a rózsák s igazán csak ez az ismeretlen, idegen úr tartotta benne a lelket. Még a szemét is behúnyta nagy ijedelmében, hogy ne is

lássá, ne is tudja: micsoda borzasztóság fog most történni vele. Csak a kis, bolond szíve vert, pihegett riadtan, mint a fészkeből kiesett madaré. Isten tudja, talán szörnyet is hal ijedtében, ha az idegen úr meg nem sajnálja s szépen a földre nem teszi. Akkor aztán egy kicsit mégis csak nekibátorodott valahogy, sőt lassankint még felelgetni is kezdett a kérdésekre, melyek pedig valami különös kérdések voltak ám.

Az ismeretlen úr (akinek csupa por volt a ruha, valami messzi útról jöhett) az egyik kezében egy zöldre festett kis faládát emelt, a másikkal meg a Juliska kezét fogta és le-lehajladozott hozzá, míg beszélt.

— Na hát félsz még tőlem, te kis galamb, mondd?

— Nem.

— De megijedtél, úgy-e?

Juliska csak lesütötte a szemét.

— Úgy-e, te vagy az Arany Juliska?

— Igenis — és felvetette az ibolyakék szemét.

— Hát édesapád hol van?

— Lent a kertben — és mutatta az apró kis kezével, hogy arra a', az eperfán túl, a gyümölcsöskertben.

— Mit csinál ott?

— Hát... csemetézik.

— Mit, te?

— Csemetézik.

— Talán csemegezik, te?

De Juliska már nekibátorodott, jól a szemébe nézett az ismeretlen úrnak és nem hagyta magát: bizony az csemetézik.

— No, ha csemetézik, hát adj' Isten egészségére. Hát édesanyád? Az is csemetézik?

— Nem, az a konyhában van.

— Mit csinál a konyhában?

— Rétest.

— Rétest? No hallod, az jó. Szereted?

— Igenis.

— Én is szeretem. Adtok-e belőle nekem is?

— Adunk.

— De nagyétű ember vagyok ám, te. Magam megeszem egy tepsivel egy ültőhelyemben.

De Juliska már ezt nem hitte el neki. Nevetett. Azon tűnődött, hogy mit is mondjon rá vissza, mikor egyszer csak hallja ám a nevét, amint kiáltja az anyja.

— Tessék eleresztetni a kezemet, megyek, híj az idesanyám.

— De bizony nem megyesz, hanem megyünk, gyere, én is megyek.

Letették a zöld faládát az ámbitus végibe s megindultak kettesben a konyha felé. Az idegen úr el nem eresztette volna a Juliska kezét, pedig az minden áron előre akart volna szaladni. De hát nem lehetett.

Az alacsony konyhaajtón csak úgy dült ki a meleg. Idekint is jó meleg volt, hát még a parányi konyhában, ahol a csutka ugyancsak rotyogtatta már a lábasokat, kis és nagy fazekakat. A nótáriusné asszony épp akkor taszította be a tepsiket a sütőbe, mikor az ajtóba értek. Háttal volt feljűk, nem látta őket. — S ekkor az idegen úr, lám csak, mit tesz, mit nem tesz, hirtelen csak odaugrik hozzá s befogja a szemét... Juliska,

aki a konyhaajtóban maradt, kiáltani akart, de nem tudott, egy hang se jött ki a torkán a meglepetéstől.

Aranyné is csak csöndesen kiáltotta el magát:

— Jaj, ki az?

— Találja ki.

— Hát hogy találjam ki, ha nem látom?

— Ha látna, megismerne?

(Ugyan ki lehet ez? — tűnődött Aranyné. De hiába figyelte a hangot, nem jutott dülőre. Hasonlított egy kicsit az új rektor hangjához, mégse az, nem olyan rekedt, borízű. Meg aztán ilyen selmaság ki se telnék attól, sokkal jámborabb természetű... Ūristen, ugyan ki lehet?... És hogy szorítja a csontos kezével, egész belefájul a szeme gubója. Hiába próbálta volna lefejteti a kezével, nem bírta vele.)

— Ugyan, vegye le már a kezét a szememről, még belevakulok.

Erre aztán az egyszerre le is kapta a kezét s visszalépett pár lépést az ajtó felé. Ott mosolyogva megállt.

— No hát itt vagyok, ragyogok, hadd látom, megismer-e?

Aranyné dörzsölgette a homlokát, huzogatta a halántékát s káprázó szemmel, pislogva nézett az ismeretlenre.

Egy se nem magas, se nem alacsony, szikártermetű, fiatal férfi állott előtte, atillában, pantallóban. Fülére, homlokára dús, ragyogófürtű fekete haj borult, keskeny, sápadt arcából meg szép, ártatlan bogárszem csillogott, nevetett. Hosszú, sovány nyaka szabadon volt, mert inge gallérja puhán lehajlott az atilla nyakára.

Teltek a pillanatok s Aranyné csak egyre dörzsölgette szemét. Hiába próbált emlékezni, csak nem emlékezett. Pedig mintha csakugyan... mintha már látta volna valahol... mintha tudná is ki... de hát...

Az idegen arca hirtelen elkomorult. Egy arcizma se rándult meg, egy arcvonása se változott, csak mintha a szeméből kiragyogó tűz aludt volna ki hirtelen. S ettől egész nézése olyan szomorúra, szinte fájdalmasra vált, hogy Aranyné asszony szíve összeszorult tőle.

— Jaj, hát ha tudnám, lelkem — tördelte a kezét —, jaj, ha tudnám, hogy kit is tiszteljek hát benne. De ez az én rossz fejem mindent elfelejt. Hanem azért hozta Isten nálunk. Mindjárt szólok az uramnak. Tessék addig belül kerülni a tiszta szobába. Jó hívős van odabent. Eridj, Juliska, vezesd be a tisztelt urat. Tessék csak lelkem... mindjárt jön az uram... nem való itt a meleg konyhában.

Rettenetes nagy zavarban volt. Lekapta maga elől a fehér kötöt s visszajáról megint felkötötte. Majd előkapott egy vizes szakajtóruhát s abba törülgette a lisztes kezét. S közben egyre-másra csak az engedelmet kérte.

— Tetszik tudni, csak magam vagyok ezzel a kis futuszka lánnyal. A szolgálóm tegnapelőtt hazakéredzkedett a falujába, ide Ladányba, aratásra. Eléresztettem. Addig majd csak megleszek magam is valahogy.

Beszélt, beszélt, csakhogy a zavarát leplezze. Nem tudta: mit kezdjen az ismeretlen tisztelt úrral. Aki pedig csak állt, csak ott állt tovább is a konyhaajtóban; a ború lassankint eloszlott halavány arcáról s szemében apró, kis hunyorgó lángok gyúladoztak ki. Tetszett neki a menyecske zavara. Hagyta, hadd beszéljen. Nem szólt bele, csak azért se. Csak

hallgatott. Közbe-közbe ránézett a kis Juliskára, aki hűségesen állott mellette s lopva föl-fölpislogott rá.

Egyszer aztán végre mégis csak megszólalt a titokzatos idegen. Lehajlott egész a kislányhoz, megsimogatta a szösze fejét s szinte duruzsoló kedvességgel beszélgetett hozzá:

— Juliskám, lelkem, tudsz te már olvasni?

A kislány boldog sietséggel felelt rá, hogy:

— Tudok.

— Hát a „János vitéz“-t olvastad-e?

— Igenis, olvastam.

— Aztán tetszett?

— Igenis.

— Nagyon tetszett?

— Igenis, nagyon.

— Tán még azt is tudod: ki írta azt a tündérmesét?

— Igenis, tudom, Petőfi Sándor.

— Ismered te azt a bácsit?

— Igenis, esmérem.

— Honnan esméred?

— Megvan a képje nekünk, odabent a nagy szobában.

— Nohát, Juliskám, hozd ki azt a képet a nagy szobából, osztán fűtsetek be véle a konyhába, mert az esapnivaló komisz egy kép. Ezt én mondom neked. Nekem pedig elhiheted hűgám, mert én vagyok az a Petőfi bácsi, ha éppen tudni akarod...

És kacagott, kacagott hozzá. Majd meg fölkapta a kislányt és összevissza csókolta. Nem is tette le a földre, hanem maga alá kapott egy morzsolószéket, a Juliskát meg ölébe vette, átölelte, s úgy nézett onnan föl a hüledező Aranynéra, mint a színész, aki nagyon meg van elégedve a szerepével, meg azzal is, ahogy azt eljátszotta.

No de hiszen Aranyné asszonyomnak se kellett egyéb. Úgy kiszaladt a konyhából, mintha halálos veszedelem fenyegetné. Szaladt... szaladt... végig az udvaron, feldöntötte még a csirkék vályúját is, úgy rohant az ura után a gyümölcsöskertbe, már messziről is lélekszakadva kiabálva neki...

... Arany Juliska, meg „Petőfi bácsi“ így magukra maradtak a fülledt kis konyhában, ott ültek a morzsolószéken, azaz hogy a Petőfi bácsi ült a kis széken, Juliska meg az ölében. Néha-néha lopva föl-föltekintett a bácsira, de az nem nézett vissza rá, hanem benyúlt a belső zsebébe, kivett onnan egy aranyos cérnával átkötött levélesomót s azt forgatta, nézegette. Az arca most megint más volt. Komoly volt, de mégis nevetett a szeme. Nevetett is, meg sírt is egyszerre. Ahol van ni, egy nagy kövér könnyesepp ki is ugrott a szeméből, lassan végiggördült az arcán s rápottyant a kezében tartott levélesomóra, az egyik levél violaszín pecsétjére. Nézte, csak nézte a gömbölyű könnyeseppet, amint az remegve megült a viola pecséten, majd lassan, óvatosan fölemelte a kezét s lecsókolta a levélről a könnyet. Majd meg előkapott a másik zsebéből egy hosszúszerű női kesztyűt és azt csókoltatta. Közben pedig akkorákat, de akkorákat sóhajtott...

— Ej, de furesa ember ez a Petőfi bácsi — gondolta magában a kis Juliska. — De vajjon az-e esakugyan? Ő írta volna azt gyönyörű tündér-

mesét? Amit egyszer fölolvastott nekik az édesapjuk a pesti újságból. A boszorkányokról, meg az óriás emberekről. Azóta ő azt már háromszor is elolvasta Lackónak, mert az mindig csak a „János vitéz“-t szeretné hallani. Vajjon csakugyan ő írta volna? Ő lenne igazán Petőfi bácsi? Hát hogy lehessen az? Hiszen mikor a pesti újságban kijött a Petőfi bácsi képe, az édesapjuk kijelentette, hogy szakasztott ilyennek kell lennie, mindig ilyennek képzelte. Az anyjuk meg fogadkozott, hogy ő most már ez után az élethű kép után rögtön ráismerne, akárhol is találkozni vele. És lám, mégse ismert rá...

Juliska csak tünődgetett, tünődgetett, de sehogyse tudott tisztába jönni a dologgal... És legalább csak szólna, mondaná meg egyszer, hogy csakugyan ő Petőfi bácsi. Hogy igazán ő írta „János vitéz“-t. És hogy nem az ő arcképét hozta ám a pesti újság, hanem valaki másét, valaki máséval összetévesztették... Dehát hallgat, kibámul a konyhaajtón s a messzi jegenyefákat nézi. Nézi?... nem is nézi, hiszen le van csukva a szeme. Talán gondolkozik. Vajjon miről gondolkozik?

Jó darabig így üldögéltek ott mozdulatlanul, Juliskának folyton csak Petőfi bácsin, annak meg ki tudja hol, ki tudja merre járhatott az esze..., mikor egyszer csak a kislánynak valami jutott az eszébe. Egy ideig küszködött magával: mondja-é, ne mondja?, de aztán annyira furdalta a kérdés, hogy nagyot nyelve, hirtelen megszólalt:

— Hát akkor tessék megmondani, mi történt a királykisasszonnyal?

Juliska váratlan szavára úgy összerándult az, mint mikor valaki megérinti a csiga-biga kinyújtott szarvát. Csontos, fehér kezével hátra-simította fürtjeit, gyors mozdulattal zsebébe rejté a vékony levélesomót s szinte rekedtes volt a szava, mikor megszólalt:

— Mi az, lelkem? Mit mondtál, kislányom?

— Hát hogy mi történt a királykisasszonnyal? — sepegte Juliska, de most már kevésbé bátran. Most már szepegett egy kicsit.

— Miféle királykisasszonnyal, te? — És síma, nagy fehér homlokára két kemény ránc vetődött.

— Hát ha a bácsi csakugyan Petőfi bácsi, akkor tudnia kellene —, motyorékolta a kislány. kötője szélét gyűrve és dehogy merte volna a szemét fölvetni.

A két kemény ránc eltűnt a fehér homlokról, s a szemek csillogni kezdtek.

— Tudom is, galambkám, bizonyosan tudom, ha előbb megmondod. Dehát, látod, én annyi királykisasszonyt ismerek, nem tudhatom, hogy te melyikre gondolsz?

Juliska újra nekibátorodott erre a biztató szóra.

— Hát a francia király lányára, akit János vitéz megmentett a török basától s aki hálából hozzá akart menni feleségül.

— Jaj, vagy úgy! De aki a Jancsinak nem kellett úgy-e, mert hogy mindig az Iluskájára gondolt...

— Az, az, — örvendezett Juliska —, azt kérdem, hogy mi lett aztán belőle, mert az nincs benn a mesében. De Petőfi bácsinak mégis tudni kéne.

Még végig se mondta ezt Juliska, már fölrepült a levegőbe. Két erős kar fölkapta, magasra emelte, magához szorította, s egy kacagó száj úgy össze-vissza csókolta, hogy a lélekzete is elfogyott.

— Jaj, eszem a szentedet, be a lelkembe láttál. Látod, az imént is ő

járt az eszemben. A királykisasszony. Én is folyton csak rá gondolok. Hogy mi lesz hát vele szegénykével! A drágalátossal... Tudod mit! Én veszem el feleségül. Őszre meg is esküszünk. Hét országra szóló lakodalmat csakunk, aztán hipp-hopp, tojánhéjba kerekedünk s meg se állunk tündérországig.

De ekkor a kis Juliska feltartotta nagy komolyan az ujjacskáját s úgy mondta az okos, kis szájával:

— Az ám, de hátha nem adja az apja Petőfi bácsihoz?

— Nem adja? — kiáltott fel lángolva a nyurga legény és a szeme szikrát szórt. — Hátha a hétfejú sárkánnyal őriztetné, akkor is elvinném tőle. Épp elég volt már a várakozásból. Minket az Isten egymásnak teremtett, emberi hatalom nem választhat el.

Juliska azonban csak csóválta a szösze fejét.

— Jól van, de hátha nem adja az öreg király Petőfi bácsinak fele királyságát?

— Nem adja? Hát akkor nem adja. Tartsa meg magának. Elég lesz ő nekem úgy is, ahogy van. Hát nincs igazam, galambom, mondd, nincs igazam?

Juliska odahajtott a fejét a Petőfi bácsi vállára s úgy mosolygott rá. Az pedig áradó boldogsággal símogatta a szőkehajú gyermeket.

— Hát azt tudod-e angyalom, hogy hívják a királykisasszonyt?

— Hogy?

— Azt is Juliskának, mint téged.

— Honnan tudja, Petőfi bácsi?

— Honnan? Hát hogyan tudnám, mikor én vagyok Petőfi bácsi, ő meg a mátkám. Hiszed-e már, hogy csakugyan én vagyok?

Erre aztán az volt a felelet, hogy a kis lány boldogan átkarolta a hosszú, ádámesutkás nyakát és szeliden mellére hajtotta a fejét.

II.

(Találkozás.)

Az udvarról rekedt trombitászó hallik. Közelebb, mind jobban közelebb. S egyszerre csak ott terem az ajtóban egy mezítlábas, rövidnadrágos, furesa kis gyerek, olyan három-négyéves forma; barnára sült arccal, tövig lenyírt hajjal. Az ajtóban megáll, szétveti a lábát, s leveszi a szájáról a trombitát, egy zöldmázas kis kerti locsolót. Nagy, csodálkozó szemével néz be a konyhába, de nem zavarodik meg, vigyorog.

— Ez Lackó — mondja Juliska Petőfi bácsinak és már anyáskodó hangon korholja is Lackót:

— Mért nem húztál harisnyát, meg cipőt te, hogy állítasz ide ilyen prutyán, nem szégyelled magad?

— Mi közöd hozzá — vágja vissza Lackó, de azért elkomolyodik s az egyik kezét gyúrja, gyömöszöli a nadrágja zsebébe.

— No hiszen, majd elviszi Petőfi bácsi a híredet, hogy milyen rossz vagy, — anyáskodik tovább Juliska, de Laci gyerek erre azzal felel, hogy szájához viszi a locsolót s elkezd irgalmatlanul trombitálni rajta.

— Jaj, te haszontalan — mérgeskedik Juliska —, teszed le azt a locsolót!

— Nem teszem! — kiáltja oda Lackó s csak azért is dudál.

— Nem teszed? Megállj csak...

De Lackó bizony nem állt meg, hanem kacagva, dudálva, jobbra-balra ugrándozik Juliska előtt s az hiába akarja megfogni, kikapni kezéből a locsolót. Előbb a mángorlót szaladják négyszer-ötször körül, majd az udvar közepén álló hatalmas eperfát; liheg-leheg már mind a két gyerek, de Juliska csak nem tudja elérni Lacit. Petőfi kiáll a konyhaajtó elé, oda-dóti a hátát a mángorlónak s nevetve nézi az eredménytelen fogócskát.

E pillanatban megjelenik a lakóház előtti ámbituson Aranyné. Egyszerű, házias, de új, vasalt ruha van már rajta s éppen most köti fel maga elé a feketeselyem kötőjét.

Petőfi arra néz és elkomolyodik.

— Hát maguk, húgomasszony, hol bujkálnak? Azt hittem: a kertbe ment az uráért?

Aranyné kihevülten, szinte kimerülten, tipegve-topogva jön a konyha felé s hol összezsapja a kezét, hol meg széttárja a karjait; és az egész testével hajladozik, a fejével meg bólingat hozzá:

— Jaj, jaj, lelkem, de röstellem, ó, be szégyellem. Sohse bocsájtom meg magamnak, hogy ilyen megeshetett velem. Hogy én magát, lelkem, meg nem ösmertem mindjárt! Jaj, jaj. Csak legalább ne napvilágnál történt volna. De fényes nappal! Jaj, ilyen szégyen! Nohát, illet, soha illet...

— Hát a nótárius úr hol van? — vetett véget Petőfi türelmetlen szava a sopánkodásnak, — meddig várjak még rá? Még mindig a kertben bar-kácsol? No, megyek utána...

— Dehogy is, lelkem, dehogy is — tárogatta, hajlogatta Aranyné a karját —, bent van a szobában, tüstént itt lesz, lelkem, csak kapkod magára valami rendesebb ruhát.

— Ejnye...! (És két erős ránc ugrott ki a homlokára.) Ha tudtam volna, nem jövök. Én egy félnapi járó földet rázatom magamat, beállítok ide porosan, piszkosan, úgy, ahogy vagyok, csakhogy minél előbb kezét szoríthassak Jánossal, ő meg bezárkózik előlem, pucovája magát, mint valami eladólány, akihez háztűznézni jönnek. No de nem is várom tovább...

Azzal fölkapta az ámbitus téglájáról a zöld ládáját s mint aki csakugyan menni akar, odakiáltotta az eperfa körül lihegve kergetődző két gyerekeknek:

— Szervusztok gyerekek! Mondjátok meg apátoknak, hogy tisztelem... Maga meg, húgomasszony, ha máskor rétest süt, jobban vigyázzon rá s ott ne hagyja, mint most, mert mind összeég az egész. Pedig a nótárius uram aligha szereti az égett rétest. No de hát én megyek. Az én Istenem áldja meg magukat.

Le se lehet azt írni, milyen zavar, ijedelem lett ezekre a szavakra. Aranyné úgy állott ott felakadt szemekkel, mint aki mindjárt szörnyethal. Még az ellenségének is megeshetett volna a szíve rajta. Azt se tudta szegény, berohanjon-e az urához, vagy a konyhába szaladjon, hogy kikapja a tepsit a sütőből. Bezzeg a két gyerek! Juliska eleresztette Lackót, akit éppen akkor ragadott galléron, Laci meg eldobta a locsoló-trombitát s úgy szaladtak oda, úgy rohantak Petőfire, majd levették a lábáról. Körülnyalá-bolták, melyik hol érte s visítva, kunyorálva rimánkodtak neki:

— Ne tessék elmenni, ne tessék elmenni!

Ekkor lépett ki a szobából Arany János. Fekete atillában, nyaka körül

csavart atlasznyakkendővel, hullámos, gesztenyeszín haja még nedves volt, amint a vizeskefével gondosan elválasztotta. Napbarnított arcán zavart, esőndes mosoly bujkált, mint mikor a nap egy percre kibúvik a nyári fehér felhőkből, meg megint befelhőzi magát.

Pár lépést tett előre s megállt. Vagy öt-hat lépés volt még közöttük. Pillanatokig egyik se mozdult. Nézték egymást.

Arany nézte Petőfit. Meg volt illetődve, hogy végre színről-színre látja. Milyen sovány! S milyen fehér a homloka! Nagy, széles a homloka. A szeme is nagy. Fekete. És hogy ragyog! Milyen különös a ragyogása. Mintha tűz égne benne, mely hol fellobban, hol elbágyad... S milyen apró, ritka kis bajusza van. Nem nőtt meg eléggé. De a haja, a hollószínű haja tömött és gazdag... Csak a szeme ne csillogna olyan különös fényben és a szája körül az a mosoly... Szinte zavarba hozza az embert a kiálló, hegyes szemfogával.

Egyszerre nagyot dobbant a szíve, vér szökött az arcába, elpirult... Petőfi Sándor itt van, itt... itt ő nála, itt áll előtte s nyújtja a kezét!... Összeszorult a torka s, szeme átnedvesedett. A könnyek szivárványán keresztül is látta, hogy nyújtja felé a kezét. Utánakapott, hogy megszorítsa.

Petőfi is csak állt, állt és — nézte őt. Hát ő az! Ez Arany János. Ez Arany, akire annyira kíváncsi volt már. Ez a kis barnapiros ember ebben a fekete, szűk atillában. Mert szűk neki. Kihízta egy kicsit... A homloka szép, domború homlok, a busa nézésű, nagy szemöldökű szeme érdekes, s milyen furesza a nagy, tömött, varjúszárnyú, lógós bajusza is... Dehát... nem éppen fiatal ember már... tán harminc is elmúlhatott... nem veszélyes, nem versenytárs... már nem elég fiatal ahhoz... és ni: mennyire zavarban van, hogy ég az arca... egészen átnedvesedett a szeme, csaknem könnyezik... alaposan meg van illetődve.

Petőfi halkan elmosolyodott és könnyedén, szinte leereszkedően nyújtotta a kezét. Arany elkapta és mohón megszorította. Petőfi érezte, hogy forró a keze, mintha lázas volna. Jóleső érzéssel nézett rá, nyugodt, főlényes derűvel.

Arany úgy érezte, hogy jó lenne megölelni, magához szorítani, de nem merte. Csak szorongatta a kezét.

Arany néma gyönyörűséggel állott ott mellettük. Istenem! Petőfi Sándor és János, az ő ura! Itt egymással szemben!... Görcsös szorítással fogta a két gyerek kezét, akik várakozó csöndben állottak mellette. Lackó még a szoknyájába is belekapaszkodott. Hol a Petőfi bácsi nagy haját nézte, hol meg az apját, akin az ünnepi atillája van, még az atlasznyakkendő is a nyakán.

— Mily nagy megtiszteltetés, hogy szerény hajlékomban... igazán, ez éltem legboldogabb napja...

Arany János szava akadozott. Úgy fojtogatta torkát az érzés, hogy megsuklott a hangja. Ó, mint szerette volna megölelni, átkarolni, de csak ünnepélyes, köszönő szavakat keresett.

— Sohasem fogjuk elfeledni, magam és kis családom... mindig emlegetni fogjuk, hogy az ünnepelt nagy költő...

Csöpp hía, hogy sírva nem fakadt a feltolakvó érzelmektől. Petőfi látta, hogy mindjárt nagy elérékenyülés jön. Kikapta kezét Aranyéból, s jókedvűen a vállára csapott.

— Sohse cifrázzuk a szót, komám. Minek az. Eljöttem, hogy lássalak,

hogy lássam, milyen is hát az a sokat emlegetett nótárius-féle, akiről Eötvös olyan borzasztó dolgokat fecsegett össze regényében. Dehát látom, mindjárt gondoltam én, hogy nem igaz. Nem lehettek ti, nótáriusok olyan vérszívó emberek.

Arany mosolygott. Míg mosolygott, az alatt a könnyek szépen visszahúzódhattak s a szív megnyugodott. Megköszörülte a torkát, hogy elmúljon a rekedtsége is, ami a nagy kedélyhullámzástól elfogta.

— Honnan, merről jöttél? — kérdezte halkan.

— Csak innen Károlyból. Erre kódorogtam. Gondoltam, ha már itt vagyok a közeledben, beugrom egy-két napra, hogy lássalak. S most aztán, ha csak esőbőr-rúdon ki nem vettetsz, itt maradok. Hanem fene disznó meleg van errefelé, hallod.

Arany csak mosolygott. Pár pillanatig keresgélt a fejében, azután megtalálva, amit keresett, nyájaskodva mondta:

— Bizony: „tüzesen süt le a nyári nap sugára“.

Petőfi hunyorgó szemmel nézett rá. A költőtárs csöndes hódolatát látta a János Vitézből vett idézetben, jólesett neki s mindjárt megoldódzott egész lelke. Pár pillanatig maga elé nézett merengve, aztán fölkapta a fejét s kihevülten mondta:

— Folytathatod bátran, úgy igaz az, úgy teljes az, ahogy írva vagyok. „Fölösleges dolog sütnie oly nagyon, a juhásznak úgysis nagy melege vagyok. Szerelem tüze ég fiatal szívében.“ Szerelem, Jankó, szerelem, szerelmes vagyok, ha tudni akarod.

S csupa láng lett az arca.

Arany és Aranyné egyszerre kiáltottak fel.

Arany: — Megint?

Aranyné: — Jaj, kibe?

Petőfi füle előbb kapta el Arany szavát. Nem tetszett neki. Talán évődést érzett ki belőle. Nagyon komolyan mondta, eleinte csöndesen, később szinte szavalva:

— Amit eddig éreztem, az csak költői ábránd volt. Most tudom csak, mi a szerelem. Eddig csak vegetáltam, most kezdek élni. Eddig csak képzelődtem, írtam, firkáltam, most már élek s minden versem egy darab élet, egy csepp vér a szívemből.

Arany hallgatott. Nem tudta, mit szóljon. Aranyné asszonyi ösztöne megérezte, hogy mit kell mondani. Lelkendezve szólt:

— Tudtam én Sándorkám, sejtettem én. Megéreztem én az újabb verseiből. Mások azok, mint a régebbiek. Dehát mondja már, lelkem, ki az a boldog fehérlép? Kibe lett szerelmes? Kibe?

Mielőtt Petőfi szólhatott volna, a kis Juliska felesattant:

— Én tudom, hogy kibe. A királykisasszonyba.

S kapott erre annyi csókot, mint csillag az égen.

*

Leültek az eperfa alá, az árnyékba. Petőfi áradt a boldogságtól, hogy Juliskáról beszélhetett. És hozzá, ilyen megértő kis publikum előtt. Egy szuszra mindent el akart mondani: mint látta meg tavaly ősszel Károlyban a Térey-kertben, mint találkoztak a megyebálon este, s hogy kezdődött az erdődi várostrom. Beszéd közben annyira maga előtt látta Júlia karesú alakját, fehér arcát, s szájának keskeny, finom vonalát, hogy néha pilla-

natokig megállott a beszédben, hogy nézze a kedvest; szeme tikkadt szomjúsággal szívta magába a drága arcot s szinte pihegett a vágytól, hogy csókolja, csókolja — — —

Beszélt, beszélt, alig hallva a röpködő kérdéseket. Mikor kimondta Júlia nevét, apró villanyütést érzett. Ilyenkor megállott a beszédben, hogy élvezze a kéjes zsibbadást. Sok felgyült érzése kiáradt, s nagyon megkönynyebbült. De szíve rögtön újra szétvetette a mellét.

Aranyné is, Arany is többször invitálta: mennének be a házba, a hűvös szobába, de neki szűk volt az udvar is, szűk volt az egész világ, röpülni szeretett volna. Hagyták hát s mohón lesték ajkáról az ömlő szavakat. Aranyné arca repesett az örömtől, hogy hallja. Belekapcsolta tekintetét a Petőfi szemébe s láthatatlan léleksugáron át felszívott magába minden édes, kéjes színt, mely abból kiáradt. — Aranyra is átragadt lassanként a percek mámoros varázsa s ő is úgy derült, borult, örült, komorult barátja ömlő szavainak változásai szerint, mint ahogy a tó tükre is mosolyog, megelszomorodik, amint fölötte a báránnyelűs ég beborul, kiragyog.

A két villogó szemű gyerek meg odasímúlt hozzájuk, a beszédből alig értő, de mindent sejtő, érző figyelemmel.

Petőfi beszélt, beszélt, de egyszerre hirtelen megállt, felállott a lócáról, szembe fordult velük s szinte hivatalos komolysággal jelentette ki:

— Szeptember 8-án lesz az esküvőnk. Az erdődi vár kápolnájában. Tompa Miska lesz a pap, Várady Tóni, meg a Marci a tanúk. Magukat meg édes húgomasszony komáknak kérjük fel.

Ezt nagyon komolyan mondta, de remegett a szava.

Arany és Aranyné is felpattantak a padról. Sugárzott az arcuk. Arany nekibátorodott, megölelte Petőfit és sokáig, melegen szorongatta a kezét. Aranyné szeme könnybe lábadt s elmélázva mondta.

— Szeptember nyolc... Hát éppen egy éve.

— Éppen egy éve — suttogta Petőfi ellágyulva — éppen egy éve.

Nem merte felemelni a szavát, csak suttogott, mert félt, hogy elesuklik a szava. — — De hirtelen megrázta magát, kihúzta a derekát, kivágta a karját. Mint a kibomlott zászló színesen, diadallal röpködött a szava.

— A vén jegesmedve végre megadta magát. Nem adom, nem adom, egyre azt hajtotta. S végre mégis csak ideadta. Megnyertem a csatát.

Nagyot, széleset kacagott. De ennek a csengő kacagásnak az alján mintha még mindig ott bongott volna a szomorkás nyugtalanság kis harangja.

— Hanem hát képzeljétek: az apja kikötötte, hogy nem szabad őt meglátogatnom egész az esküvőig. Hát van ehhez fogható? Szólj őszintén, lelked szerint. Ha én ilyesmit regénybe írnék, a kritikusok megköveznének, hogy ilyen hihetlenséget még csak kigondolni is merek... Hogy ne láthassam Júliát szeptemberig — — — hogy ne halljam a hangját, ne foghassam a kezét, ne csókolhassam a haját, a szemét... képtelenség, örültség... Azt mondják: a csodák ideje lejárt. Nem igaz. Ha ezt a tilalmat megállom, ez lesz a legképtelenebb csoda.

Aranyné tűnődve mondta:

— Most még csak június van.

— Június elseje — mondta csendesen Arany.

Kicsit elhallgattak.

— De azért mégis csak meg kellene ezt tartani lelkem — mondta

Aranyné s ránézett az urára, hogy az is szóljon. De Arany nem szólt, csak bólintgatott rá.

Petőfi nagy léptekkel járt-kelt az eperfa körül. Hol lecsüggesztette, hol felvágta a fejét. Csontos kezével hullámos hajában turkált. Tágra meredt szemekkel magába mélyedt. Majd hirtelen megállt, mint a cövek.

— Lehet, hogy megtartom, lehet, hogy nem tartom. De akár megtartom, akár nem, mégis csak enyém lesz Júlia.

S most is, ahogy kimondta a nevét, érezte a villanyütést. S utána, egyszerre erős szorongó érzés, nyugtalanság fogta el.

Gögös, hetyke tartása egy pillanat alatt megtört, szinte összeroskadtt. Lezuhant egész, hosszú nyúrga testével a padra s kezébe fogta homlokát.

— Bárcsak már lehullanának a virágok s levelek.

Úgy nyögdel, suttogott, mint az őszi szél.

Aranyné gyöngéden a vállára tette a kezét, a másikkal meg a hajába simított.

— Meglássá Sándorka, rövid lesz ez a nyár, maholnap itt az ősz.

Petőfi lassan, kimerülten fölemelte a fejét és sápadt arcával hálásan ránézett az asszonyra. Megfogta a kezét, megköszönte neki. Kicsit el is mosolyodott.

— Maholnap itt az ősz. S nekem meghozza a tavaszt.

De hangja fátyolos volt, kevés reménységű s gondolata már messze járt.

(Vége következik.)

Dóczy Jenő.

AZ ÁRNYÉK.

*Hátam megett ring szürke némaságban,
Mint egy sötét, elkárhozott anyag.
Torzult növéssel nő a karja, lába.
De lelke nincsen és az ajka fagy.*

*Alaktalan, örökhomályú társam,
Érzéstelen báb, élő semmiség!
Borús szememben hogyha fénysugár ég,
Mért nem ragyog fel akkor a tiéd?*

*A mozdulattal egy világban élünk,
Ketten mi mindig egy irányba nézünk, —
Vakon követsz s jössz mindenütt velem...*

*Be jó neked! Van éberálmú öröd,
A gondolattal sohsem kell törödnöd
S úgy bujsz mögöttem, mint a félelem.*

Benyovszky László.

KEMÉNY ZSIGMOND LELKE.

Nem a körülmények teremtik a lelket, de sokféle hatásukkal járulnak hozzá annak kibontakozásához. A lélek magával hozza végzetét, örök és állandó alkotóvonásaiban és tényezőiben, s a maga módján reagál környezetére, de viszont a környezet s az események alakítják, színezik az egyéniség formálódását, a belső tartalomnak azt a rétegét juttatva uralomra, amely a legérzékenyebben van érintve általuk. Kemény Zsigmond, a magyar irodalom nem túlságosan ismert, értékéhez képest nagyon gyéren olvasott büszkesége, egyike a leghatározottabb és legsajátosabb emberi egyéniségeknek, akit bizonyára semmiféle környezet nem változtathatott volna meg gyökerében, abban a keserű gyökerben, amely egész életét átítatta, s mégis az ő mindenféle alkotásain kitörülhetetlenül rajta van sűrűn váltakozó, bár nem változatos körülményeinek bélyege. Mély és gazdag lelkét ezek a beleolvasztott külső körülmények juttatták teljes kibontakozásra. Mikor ezt a lelket akarjuk felidézni, mindenekelőtt azzal kell számolnunk, hogy a mindennapit messze felülmúló, kivételesen érzékeny pszichéről van szó, amely a valóság egyetlen rezdülését sem tudta anélkül állani, hogy rögtön a legmélyébe ne fogadta volna s azonnal ne létének központjával hozta volna összefüggésbe. Mivel pedig lelkének alapszíne fájdalmasan komor volt, azért ezek a szívére vett hatások állandó szenvedéseket jelentettek neki még akkor is, amikor nagy önuralommal takarta el azokat. A másik jellegzetes tudnivaló az, hogy életének külső eseményei és viszonylatai sajátos módon úgy alakultak, mintha a titokzatos kéz teljes tervszerűséggel csak lelkének zord és tragikus oldalát akarta volna érvényesülésre juttatni, hogy a tragikum kizárólagos költője legyen.

Érdekes megfigyelni, hogy Kemény Zsigmond mennyire a tragikum világitásában látta a természetet is. A miliő, amelybe leggyakrabban és legszívesebben állítja be tragédiáit, a Marosnak Alvincről Régenig nyúló gyönyörű, történelmi völgye. Erdélyi embernek kell lenni ahhoz, és pedig lelki értelemben, hogy meg tudjuk érezni Kemény természetlátását. Nála a természet sajátosan éli és hozzájuk símulva, átlelkésedve kíséri hősei életét. A történet fájdalmas, tragikus szelétől átborzong a természet és a bájos vidék szívetfájdítóan szép lesz egy leheletnyi finoman beleérezett és megnevezhetetlenül kisugárzott sejtelmében az elkerülhetetlenül bekövetkezendő és lecsapó viharoknak, amely a hőst elsepri s amelyet a vele-érző természetnek mozdulatlan bánattal kell ölen eltűrnie. Ebben a különös varázslatban Alvinc, Kapud, Malomfalva édesszép tájai elborulnak, mintha a távoli, köröskörül emelkedő hegyesűcsok fellegei és tompa mennydörgés-moraja bús sejtelmek árnyát vetnék rájuk. E természetlátás igazi titka a költő gyermek- és ifjúkorának szomorúságában rejlik. Akkor nézte ő így a mostohatestvérei által indított és minden erkölcsi féket elvetett hajsza szenvedései közt, mely imádott anyjára zúdult, ilyen könnyfátyolozta szemmel a Maros mosolygó völgyét; kapudi magányában vívott ifjú lelki

küzdelseinek árnya és viharfelhői sötétlenek rajta s a malomfalvi szerelmi csalódás örök melancholiája sejtelmeskedik Erdély felett. Akik ismerik az erdélyi Mezőség szomorú szegénységben rejlő titkos báját, azok még mélyebben is megérthetik a pusztakamarási bús gyermekélmények tükröződését Kemény természetszemléletén. Valószínű, hogy ez a lélek mindenütt sötétnek látta volna a világot, de természetes, hogy az erdélyi miliő sajátossága és a családi s személyes körülmények gazdag tápot adtak ennek a világlátásnak s a külső és belső tényezők sajátos összeszővődése együtt adták Kemény Zsigmondot.

Az érzékeny egyéniségnek és a körülményeknek megfelelése és összeolvadása az oka annak, hogy Kemény csak tragikus családi életet tudott ábrázolni igaz művészettel. De ugyanez az oka annak is, hogy a történelemből és a saját korának politikai mozgalmáiból is csak a tragikus szenvedélyektől lüktető egyéniségek ragadták meg figyelmét és készítették termékeny munkára. A külső természet, a családi körülmények, a történelmi mult és a jelen közélet egyaránt hatalmas tényezőivé váltak sajátos zsenije kifejlődésének, de elsősorban azért, mert megfeleltek a kibontakozásra magának öntudatosítási tükröt kereső lelkének. Alig van magyar költő, akinél ilyen szemellátható módon tapasztalhatnók az eredeti egyéniség és a ráható tényezők meglepő találkozását. Keménynek lelke eredeti szerkezeténél fogva éppúgy, mint körülményeinél fogva tragikus költővé kellett lennie. Ha ezt a tényt tisztán az irodalom szempontjából nézzük, szerencsésnek kell tekintenünk. Nagyon jó, hogy éppen Martinuzzi tragédiájának színhelyén született, nagyon áldott körülmény, hogy méltatlanul zaklatott és sokat szenvedő édesanya gondjai alatt nőtt fel, hogy saját szívére a csalódás korai dere hullott a malomfalvi kert őszi lombjai alatt, hogy büszke családi hagyományok közt szegénységgel kellett küzködnie, hogy állandó sikertelenség kísérte mindenütt s hogy akiket legjobban szeretett, legtöbbször a nagy nemzeti tragédia szenvedő részesei voltak. Mindez nagyon jó volt az irodalom szempontjából, mert a költőt segítette teljességre benne. De mindez nagyon fájdalmas volt magának az embernek életében. Mert Kemény nemcsak költője volt a mások tragédiáinak, hanem a mások tragikumának ábrázolásában is elsősorban a maga belső küzdelmeinek és viharainak márványbavésője volt. Maga is tragikus jellem, sorsa is az.

Lelkének az egyszerű külső alatt rejtőző bonyolult világában nagy ellentétek háborogtak s kedvence irodalmi témájában, a szenvedélyek túlzásaiból kirobbanó végzet rajzaiban téveszthetetlenül a saját szenvedélyeivel való leszámolás áll előttünk. Kemény Zsigmond alig észrevett titkos lelki rúgója a legnagyobbfokú és legnagyobbra törő becsvágy volt. Ezt fűtötte benne nemzetségének büszke és dicső multja, a jelen körülményei által méltatlanul akadályozott és megszegyenítően korlátozott öröklött büszkeség, a szenvedélyes természet, a nemzet életében nagy szerepet játszó rokonok és barátok, egyszóval minden külső és belső körülmény. A naggyálétel szenvedélye nem volt benne alacsony önzés, hanem romantikus korának egész idealizmusával lobogó vágy nemzetének kiváló szolgálatára. Éppen egyéniségének halálos komolysága tette ezt a becsvágyat kínzó pokollá számára. Lelkének e vezérhangját az önmarcangolásig gyöttrő kételkedés és élveboncoló önkritika szinte beteg passziói kötötték gúzsba és forrázták le folytonosan. A legnagyobbra törő lélek túlzott akadályokat

látott az esetlen külsőben, az érvényesülésre alkalmatlan beszédfigyeltőségben, az írással és nyelvvel nehezen küzködő kifejező erő sutaságában, az önuralom fékét úntalan szaggató lobbanékonyosságban és az öntudat tisztaságát sötétben megrohanó, szilaj érzékiségben. Mert ezek voltak a Kemény lelkét nyugtató legnagyobb terhek. Kevés ember folytatott a lélek vis inertiaejével tragikusabb, életre-halálra menőbb és tiszteletreméltóbb küzdelmet önála. A nagyság önnevelő iskoláját vívta azon a három területen, amelyeken dolgozott. Történelmi és természettudományi bűvárlataival a leküzdendő fogyatkozások és szenvedélyek okait és következményeit szegezte szembe magával, szépirodalmi munkáiban ezeket tette, kivéttve magából és a művészet síkjában mozdulatlaná és érdektelenné bűvölve, objektív szemlélet tárgyává, politikai szereplésében pedig ezeken akart gyakorlati diadalt aratni.

Sokszoros csüggedés és kudarc között el is jutott végzetének hideg szemléletéig, hogy számára az élet nem termi a boldog résztvevők örömét, de közvetlen szenvedéseit sem s hogy szerepe csak a messze látók kívül- és felülálló, mindenből kizárt és mindent tárgyként néző szemlélete lehet s míg mások szeretnek és gyűlölnék, szerethetnek és gyűlölnhetnek, addig ő mindezeket kívül csak láthat és láttathat. Egészen más kérdés, hogy a résztvevők hisznek-e neki és megfogadják-e komor útmutatásait?

Egészen kétségtelen, hogy a fejedelmi család sarja, akinek nemzetsége csupa aktív egyéniséget és egész csomó országos nagyságot termelt, nagyon nehezen békült meg végeztével. Nagy becsvágyának súlyos lecke volt megtanulni azt, hogy nem született hódításra és vezérségre sem a női szívek felett, sem az állami és közélet mezején. Csak szemlélnék termett, látnoknak s itt sem azok közül, akik a tömeget lebűvölik és tettekre szabadítják. Kemény mindenütt nagy ambícióval dolgozott, de a legnagyobbat sehol sem érthette el, mert nem tudott végleges döntést tenni élete hivatását illetően. A tudóst elnyomta benne a költő, a költő formai kellékeinek kifejlődését pedig a folytonos elvonással megakadályozta benne a politikus. Másfelől pedig mind a három tényező belejátszva egymásba, lefokozta egymás hatását. Különösen nehéz volt neki a valóságot eszményítő költő és az eszményeket megvalósítani akaró államférfiú ellentett pályája közötti választás, melynek mindketteje az egész embert kívánva, tragikus feszültséget teremt a lélekben s emészto kínokkal gyötri meg a dönteni nem tudót, amint azt maga Kemény ábrázolta nagy élményszerűséggel Gyulai Páljában. S a tény csakugyan az, hogy nem tudott választani közöttük. A költészettel nem szakíthatott, mert ehhez a belső, örök elhivatottság kényszere fűzte, a politikával pedig nem tudott szakítani, mert ahhoz a való életben vezetői becsvágy és nemzetének elevenen érzett életösztoje kapcsolta. Ezért viselnie kellett sorsát, hogy ne költözhessek be teljes, diadalmas otthonossággal a művészet birodalmába s lelkében a legnagyobb művészi élményekkel, azoknak soha testet adni nem tudó, a szépségtől idegen és dadogó tolmácsa legyen s mások elé is akadályul gördítse formátlanságát, mikor látásainak részesei akarnak lenni. Bármit is hozzunk fel nagy tartalmi értékeinek hangoztatásával regényeinek védelmére, népszerűtlenségének ténye nem csupán az olvasók felületességében gyökerezik, hanem ebben a nagy formai fogyatékoságban. Másfelől a politikában sem lehetett a Kossuth, Széchenyi, Deák, Wesselényi korában nemzetének első vezére. Szemlélődő lényéből hiányzott a vezér aktivitása.

Pesszimizmusa lenyűgözte akarátát. Nagyratörése a külső érvényesülésben csődöt mondott.

Még politikai eszméinek diadalát sem élvezhette; mikor Deák Ferenc műve diadallal kezdte aratni gyümölcseit, hűséges fegyvertársának akkor borult lelkére a halálos köd, melyben évekig aludt egykor fényes szelleme, mielőtt végleg kilobbant.

De mindez talán csak életének a mai távlatból mérhető eredményeire vonatkozik. Talán csak az ő szemével nézve sajátmagát. Mert ha magára nézve Kemény nem is érthette el azokat a legnagyobb, titkolt ambíciókat, amelyek lelke mélyén éltek, kétségtelen, hogy irodalmi és nemzeti életünkben drága értékeket jelent munkája. A magyar és főleg az erdélyi lélek művészi elemzésében és a nemzet modern szellemi kibontakozásában marandó nagy munkát végzett.

Hogy lelki képe teljes legyen, még egy pontjára rá kell világítanom Kemény lelkének. Az erdélyiségére. Nemesak az a körülmény, hogy teljesen erdélyi családból származott, hogy az erdélyi természet adott életének külső miliőt, hogy az erdélyi mult szolgáltatta költészetének legszebb tárgyait, hanem sokkal inkább az, hogy lelkét legkisebb gyermekora óta az erdélyi szellem sajátosságai ihlették, teszi őt erdélyivé. Nem hiába tanult az enyedi kollégiumban, mert a szó legnemesebb értelmében a Bethlen Gábor diákja volt. Mélységesen komoly lelkiismeret, zordságában is nemes erkölcsi puritánság és szilárdság, a mások hitének tiszteletében szentül ápolt vallásosság, előkelő liberalizmus, demokratikus életfelfogás, a szellemi javakat mindig az anyagiak felett magasan értékelő becslés, mindenben az egyetemességre törekvő világnézet, a lehetőségekkel nagy önuralommal számottevő bölcsesség, a legközvetlenebb feladatok iránti hűséges szeretet, ímé a Bethlen Gábor jellemében szinte szimbolikusan tündöklő erdélyi értékek, melyeknek Kemény élete, költészete és politikai működése egyaránt hűséges tükre volt. Sőt még a történelmi mult és a szegényes életkörülmények folytán megöröklött erdélyi lelki vonások egyoldalúsága, az étlettal szemben rezignáltság és az örömök mögött a feltornyosuló veszedelmeket fanyar előérzettel sejtő pesszimiztikus kételey is egészen mienk benne.

Végre van Keményben egy erőteljes öntudat, amely csak az erdélyi lélek sajátja s amely a kicsiségnek és a fontosságnak különös tudatötvözete. Ez a sajátosság abból a történelmi tényből származik, hogy Erdélyt természeti adottsága a nyugat és kelet találkozó pontjává és ebben a találkozásban a nyugati kultúra védőgátjává tette. Bármily kicsiny volt is tehát, hivatásánál fogva nagyvá kellett lennie, s ha ez nem mehetett erővel, mennie kellett ésszel és szívvel. Erdély legjobb fiainak azért mindig az volt saját magukkal és nemzetükkel szemben a törekvésük, hogy a kultúrában tegyék nélkülözhetetlenné magukat s így biztosítsák létüket a hatalmas nemzetek között. Ez a kiválóan szellemi nemzetpolitika erdélyi koncepció, s nem ok nélkül tette öntudatosan büszkévé, mert értéküket világosan érzővé az erdélyieket. Ez az öntudat valósággal előtti Kemény egész alakját, de írásait is, s szinte azt eredményezi, hogy igazán csak a vele sorsközösségben élő erdélyi magyar tud azokba teljes intuícióval igazán behatolni. Ezért csak sajnálnunk lehet Rákosi Jenőnek azt az elszólását, hogy a Kemény csudálatos agyvelejében, amelyben benne volt a Dunántúl Deák-termelő mélysége, a Kossuth-termő Zemplénnek magassága, a magyar alföldnek sík és fenséges világossága és nyugalma, annak egyik szögleté-

ben, hogy valamelyes emberi gyarlóság ki ne maradjon az ő alakjából, ott ül egy kis erdélyi ravaszság.

Lehet, hogy ez a jellemzés hatásos, de valószínűtlenebb akkor sem lehetne, ha véletlenül versben volna is írva.

Mi, erdélyi magyarok, a Kemény Zsigmond felidézett lelkébe nézve, hálával gondolunk reá, aki a mi erdélyi hivatásunk nemes öntudatát előtünk hordozta és éjszakánkat bevilágítva, ma is kötelességünk rendületlen teljesítésére ösztönöz.

Makkai Sándor.

A JÖVŐ ÉNEKE.

*Van-e még hite letiport népnek?
A döbbenettől elnémult ajkon
Támad-e daccal új magyar ének?*

*Uram, a mélyből zendül-e zsoltár
Hálaadással, hogy hű népednek
Gondviselője újra te voltál?*

*Zúg-e viharként diadalének
Havas bércektől kéklő vizekig,
Hogy vége szakadt a magyar éjnek?*

*Már hallom, sokszor fülembé csendül
Álmatlan éjek kéklő hajnalán,
Mikor szobámban fátyolos csend ül.*

*Már hallom sokszor, hogy zengő dalban
Valahol távol, milliók ajkán
Száll föl az égre diadaldallam.*

*Messze morajló ősmagyar orkán,
Jövönk éneke száll le a völgyre,
S tüzek gyúlnak ki a hegyek ormán.*

*Mint fáradt őrszem, a hajnalt várom,
S várom a zúgó, boldogan síró
Viharszületést ott a határon!*

Vöröss József.

A TARSUSI ÚTJA.

Gamaliel, a tudós és hírneves főpap, végigsimította hosszú, vörös-barna szakállát és szétnézett a tanácskozókon. A farizeusok kíváncsian figyelték mozdulatait. Még a szeme villanását és ajka rán-gását is számon tartották. Ama hamis próféta, ama fantaszta falusi prédikátor, a názáreti Jézus megjelenése óta, titkos félelemmel néztek a náluknál kiválóbb és bölsebb emberre. Gamaliel ugyan szívvel-lélekkel zsidó, de mégis, ki tudja, vajjon mikor áll be kereszténynek? Vagy talán ő maga is valami új vallást igyekszik alapítani s azért igyekszik magá-nak hívőket szerezni... Gamaliel látta a bizalmatlanságot papjai arcán. Fénytelen, keskeny szemek mindig összehúzódtak, ha elérte őket az ő szikrázó, bölcs sasszemének pillantása.

Belül, a szíve legelrejtettebb zugában igazat adott a megölt názáreti Jézusnak, amiért annyiszor támadta a farizeusokat. Minél többet volt együtt velük, annál világosabban érezte, hogy hiábavaló minden erőlkö-dése, amellyel Salamon népét meg akarja menteni a szétzülléstől; kufár papjai és álnok rabbinusai megássák a sírját a régi dicsőségnek s Izrael népe örökkön a pusztában kóborló vándormadár lesz. A népek pusztájá-ban fog vándorolni...

Gamaliel finom, fehér kezét az ajkához emelte s lassan, óvatosan szólt a papokhoz.

— Jeruzsálemből már részben sikerült kiszorítanom a kereszténye-ket, a názáreti követőit. Azonban az ország még így is telve van velük s napról-napra sokasodik e beteges rajongók száma. Amióta meghalt a názáreti, úgyszólván még jobban megerősödtek, százával hagyják el az ősi vallást. Azt tanácsolom: mindenfelé, de leginkább Damaszkuszban kell üldözni őket. Mert ha ezek valaha is sikert érnének el, vége lenne a zsidók országának.

A farizeusok felhorkantak. Josnak, a legöregebb, legharciasabb rabbi felugrott a padról:

— Ki kell pusztítani őket. A bélpoklosok közé kell hordani vala-mennyiöket. Meg kell fojtani a csecsemőket. Le kell ölni az asszonyokat..

Rakieb türelmetlenül kiáltott a beszédbe.

— Valamennyiöket úgy kell agyonkövezni, mint Istvánt. Semmi kímé-let közöttük.

— De a holmijaikat és birtokaikat megtartjuk magunknak — visí-tott föl egy apró, kicsiny emberke, Mosek rabbi.

Valamennyien felszabadítottaknak érezték magukat. Mindegyik kiál-tott valamit a hangok zürzavarába. Mindegyik igazolni akarta a nagy főpap előtt, hogy szívéen viseli a keresztények kipusztításának tervét és készek az üldözésre.

Gamaliel arcán undor suhant át, amikor a nekiszilajodott rabbikat nézte. Hirtelen beleszólt a lármába.

— Ajánljatok valakit, aki alkalmas lenne arra, hogy Damaszkuszban kipusztítsa a názáreti követőit.

Csend lett. A papok gondolkozni kezdtek. Egymást méregették.

Gamaliel észrevette pillantásaikat.

— Közületek senkit se küldök Damaszkuszba — mondta szigorúan.

— Valami fiatal rabbinövendék kell nekem erre a célra. Egy heves, lobbanékony és vérengző ember.

Josnak, a vén, fehérszakállas főpap szólalt ekkor fel:

— Jónak tartanám, ha azt a fiatal tarsusit küldenéd el, uram, aki István kivégzésénél oly híven őrizte a hóhérok ruháit.

Gamaliel elgondolkozott. Nyilvánvalóan kereste emlékezetében a tarsusi arcát. Aztán egyszerre felkiáltott:

— Ah, tudom már. Saulnak hívják. Rendkívül eszes fiú. Forró, szeretlen temperamentumú. Megfelelőnek találom erre a célra. Küldjetek érte és hívjátok elém.

Alig telt el pár perc s a fiatal tarsusi ott állt Gamaliel előtt, a nagy tanácsteremben.

Kicsiny és vézna emberke volt. Magas homlokkal és keskeny szájjal. Egész megjelenése igénytelen és egyszerű. Mintha csak árnyék lett volna. Csak a szeme volt csodálatosan nagy és szép. Feketességében a lángelme villogott. Egyszerűen, okosan és mégis büszkén állt a főpap előtt.

— Saul — szólt hozzá Gamaliel —, te Damaszkuszba indulsz, minél előbb...

A tarsusi meghajtotta magát.

— Parancsod szerint lesz, uram...

— Tudod-e, mit kell végezned?

— Tudom — felelt halkan Saul —, amit eddig is tettem; ölni és pusztítani őket, a názáreti követőit...

— Damaszkusz nagy hely!

— Annál jobb! Ahol sok a légy, többet lehet egy csapással agyonütni.

Gamaliel megelégedetten bólintott.

— Büszke vagyok rád, Saul. Én neveltelek. Eredj hát és cselekedj...

A tarsusi mélyen meghajolt a főpap előtt és kiment a tanácsteremből. A nagy megbízatás után ideges, gyors léptekkel sietett végig Jeruzsálem utcáin. Az emberek meg-megfordultak utána, mert néha fennhangon gondolkozott. Egy büszke római pretoriánus gúnyosan mutatott reá, amint elhaladt mellette.

— Nézzétek a kis rabbinust. Ez fogja megmenteni a zsidókat a pusztulástól.

Saul arcát sötét vérhullám borította el a szavakra. Ajkai keskenyre szorultak össze s dacos, kínos elszántsággal kapta föl a fejét.

Körülötte római katonák álltak. Marcona, fényes sisakú katonák, akik fölényesen, gúnyosan nézték igénytelen kis alakját.

— Legyőznek benneteket a keresztények — kiáltotta feléje egy fiatal katona.

A tarsusi felszisszent. Egyedül állt a győzedelmes rómaiak között. Szólni se tudott, csak a gyűlölete ágaskodott mindinkább a názáreti követői ellen. Hirtelen futásnak eredt s magukra hagyta a gúnyolódo katonákat.

Már látta házának fehér homlokzatát s meglassította lépteit. A Siloe

tava fölött már vérszínűvé vált a napsugár s nagy, lila párák kúsztak a getsemáni kert fölé.

A ház előtt, a porban egy ember ült. Fejét a nyugvó nap felé fordította s kezeit a térdein tartotta összefogva.

Saul egyideig nézte a furcsán gubbasztó embert. Aztán rátette kezét a vállára és megszólította:

— Engem vársz talán?

Az ember ránézett.

Hosszúkás, kissé vértelen arca volt, nagy, révedező kék szeme. Lágy, szőke hajáról és szakálláról visszaverődött a napfény.

— Téged — mondotta csendesen, halkán, valami különös, szívbe-markoló hangon. Olyan volt ez a hang, mint a citerahúr pengése. Zengő és édes s hatalmas erőt sejtető.

A tarsusi megborzongott ettől a hangtól s ettől az arctól. Hol látta vajjon? Nyilvánvaló, hogy koldus, valami pusztai rajongó. Megmagyarázhatatlan zavart érzett vele szemben. Mintha meg kellene hajolnia, leterdeltetnie a porba s leejtett fejjel sírni, sírni, soká és kegyetlenül. Mintha a gyűlölet is, melyet a keresztények ellen érzett s amelyet a római katonák gúnyolódása még lángolóbbá tett, enyhülni kezdene szívében. De miért? Ki ez az ember? Mit akar tőle? Honnan jött?

Mit akar hát? — kérdezte nyersen.

Az ember feléje fordította arcát.

— Téged... — mondta újra azzal a halk és hasonlíthatatlanul tiszta hanggal.

E percben ért hozzá régi jó pajtása, Miletus.

A porban ülő ember fölkel. Még egyszer ránézett a tarsusi arcára és elment.

— Láttad? — kérdezte Miletust.

— Természetesen. Valami koldus lehet...

— Nem tudom — felelt tompán a tarsusi. — De mintha láttam volna valahol...

— Persze, hogy láttad. Galileában sok ilyen arc van. A názáretire hasonlít...

— A názáretire? — kiáltott föl Saul s egyet lépett a távozó alakja után, aki azonban már eltűnt szeme elől.

Vad, lobogó indulat hullámozott végig benne. Minden, amit gyermekéveitől kezdve ifjúságán keresztül a názáretiről hallott, egyszeriben fölzúgott előtte. Ezekben az esztendőben ettől az egy névtől hangzott az egész kis ország. A pásztorok a mezőkön, a vámosok az utakon, a kereskedők a városokban s a papok a templomokban egyébről sem beszéltek, csak erről az emberről s ennek felforgató terveiről. Ez az ember magához emelte a szegényt, kikergette a templomból a kufárokat, megalázta a gőgösöket, jó volt és szelíd s hozzáférhetetlen a halálában is.

A rabbinus-esztendők alatt, Gamaliel iskolájában egyebet se hallott a tarsusi, csak azt, hogy ez az ember veszélyezteti a zsidóság hatalmát, megtöri uralmukat s a maga tanait és tételeit igyekszik Mózes törvényei fölé helyezni. Öntudatra és bátorságra nevelte az embereket. Valami csodálatos, bűvös mágiával meggyógyította a betegeket. S a nép ma is napról-napra jobban hisz szavának, pedig már nem is él.

Miletus egy nagy, sárga tekercset vett elő kaftánja ujjából.

— Megkaptam Platon elmékedéseit. Tudom, hogy régen keresed; neked hoztam, Saul.

A tarsusi csak ekkor hagyta félbe gondolatait.

— Én nem tudok most bölcsekedni — mondta indulatosan. — Még ma este Damaszkuszba megyek... Gamaliel küldött...

— Persze, megint öldökölni fogsz?

A tarsusi felpattant.

— Mit tegyek egyebet? Megvárjam míg egész Júdea kereszténnyé lesz? Te ezzel nem törődöl? Te nem félted a népedet?

Miletus fejét rázta.

— Ha valami rendelve van, bekövetkezik, akárhogy küzdünk is ellene. Én ölni sose tudnék. Téged csodállak érte, Saul. Bölcs vagy, sugárzóan okos, annyit tanultál s mégsem irtózol az öléstől?

Saul fölkapta fejét.

— Úgy beszélsz, mintha a názáretitől tanultad volna — mondta gúnyosan és rekedten.

Miletus elfordult.

— Meg merem neked mondani, Saul, úgy érzem, hogy a názáreti, akit mi üldözünk, még halálában is nagyobb volt minden eddig élő embernél...

— Miletus — kiáltott fel Saul —, ha nem volnál barátom, akkor most...

— Akkor most behurcolnál a tanáchoz — mondta nevetve Miletus. — Hagyjuk a veszekedést. Tudod mit, én is elkísérlek Damaszkuszba. Majd útközben felolvasom neked Platon elmékedéseit...

Napok múltak el a jeruzsálemi küldetés óta. Látszólag békésen ballagtak egymás mellett Miletus és tarsusi Saul. Hosszú és fárasztó gyaloglásaik alatt egyszer sem ejtették ki a názáreti nevét. De mindketten érezték, hogy ez a név benne él a levegő azúrjában, a homok susogásában, a pálmalevelek suttogásában, a napfény tündöklésében.

Már közel jártak a városhoz s eltikkadva a déli hőségtől, leültek a pálmafák alá. Miletus híven olvasgatott Platon könyvéből.

„Öbenne vala az élet és az élet vala az élet világossága...”

„És a világosság a sötétségben világosodik, de a sötétség azt föl nem fogja...”

„... az igaz világosság, mely megvilágosít minden e világra jövő embert...”

„E világon vala, a világ őáltala lett és a világ őt meg nem ismeré...”

— Ne folytasd — kiáltott föl Saul hevesen. — Nem akarom tovább hallani.

— Mi van veled? Hiszén szereted Platon bölcsekedéseit?

— Szerettem... — mondta röviden s kelleetlenül elfordította barátjától fejét.

Nem merte megvallani, hogy ezek a szavak kezdik csökkenteni vérszomját s helyén valami csodálatos, mély borongás kél. Hasonlatosak voltak e szavak annak a fantaszta názáretinek szavaihoz. S őnéki most nem lehet gondolkoznia, nem lehet éreznie, elmékednie, de főleg: nem lehet igazat adnia a görög bölcsezőnek se, ha a názáreti felé harangoz a hódolata. Neki most gyűlölnie kell, nem szabad ellágyulnia, mert pusztító útra megy s nem fordulhat vissza Damaszkusz előtt.

Miletus abbahagyta a beszélgetést s lassan elszunnyadt a forró déli levegőtől. A tarsusi azonban éberén, makacsul várta a hőség zuhanását, hogy mielőbb folytathassák az utat Damaszkusz felé.

Egyszerre furcsa, szikrázó fényességben tündöklött a táj. Olyan volt, mintha láthatatlan kezek tajtékport szórtak volna a levegőbe. A fák lehajoltak a földre, a homok csillogni kezdett, a fű harsogó zöldre vált, a madarak csattogó trillákba kezdtek s a levegőt csodálatos zengés töltötte be. A tarsusi riadtan emelte szeméhez kezét. Fölnézett az égre. A kékség vakított s időnkint a gyönyörű kék kárpit kettéhasadt.

— Mi ez? — döbrent föl Saul lelke. — Álmodom talán vagy beteg vagyok? Fáj a fejem a hőségtől, káprázik a szemem és zúg a fülem.

Szólni akart az alvó Miletusnak, de hang nem jött ki a torkán. Varázslat, mágia, vagy valami más földöntúli hatalom némította-e el: egyetlen hang sem jött az ajkára.

Homloka verejtékezett az izgalomtól, s a gerincén furcsa didergés szaladt végig. Egy mondat élt csak tisztán és élesen agyában, amelyet az előbb Miletus olvasott:

„E világon vala, a világ őáltala lett s a világ őt meg nem látta...“

Maga se vette tán észre, de a sugárzó szemében nagy, fényes könny-csepp csillant meg.

A furcsa, zengő fény közben egyre terjedt s elborította az egész tájat. A tarsusi azt hitte, hogy a halál közeledik felé s szóval, belső lázzal figyelte a tünetényeket. S a fák fölött, a fényességből egyszerre egy arc nézett le rá. Hosszúkás és vértelen. Nagy, merengő kék szemek... Szőke haján és szakállán tündöklött a napfény.

Lahajolt a tündő tarsusihoz és nevéen szólította:

— Saul, Saul... — hangzott a hang a fényben s zengése betöltötte a teret.

A tarsusi szemére odafagyott a könny. Nagy, dördülő, belső világosság hajtotta térdre szikár alakját. Mániákus áhitattal nézte, bámulta azt az arcot, mely eléje tündöklött s annyira hasonlított annak az embernek az arcához, aki Jeruzsálemben várta őt.

— Ki vagy te, uram? — suttogta didergő alázattal a jelenség előtt.

— A názáreti Jézus, akit te üldözöl...

A tarsusi szemét e szavakra újra és végzetes erővel borították el a könnyek. Hörgő, fájdalmas, századokon keresztül vergődött emberi könnyek voltak ezek s elhomályosították szeme látását. Nem látott se fényt, se fákat, nem gondolt Damaszkuszra, a vérontásra, csak azt a tündöklő, csodálatos arcot nézte s azt a hosszú, végtelenbe vezető utat, amely előtte e percekben kigyózni kezdett a kettéhasadt ég felé s azután ájultan zuhant a forró, lihegő földre.

Pár perc mulva fölébredt Miletus s ámultan bámult barátjára.

— Saul, ébredj, már indulnunk kell.

Saul azonban nem mozdult s ahogy Miletus föléje hajolt, észrevette, hogy a szemhéjai furcsán megduzzadtak s egész arca telve van könnyel.

— Mi van veled, Saul? Mi történt veled?

Saul még ekkor sem ébredt föl s Miletus most észrevette, hogy barátja súlyos, öntudatlan kábulatban hever. Gyorsan lerohant a fák mögött

kígyózó kicsiny patakhöz és hamarjában friss vizet merítve, meglocsolta Saul lüktető homlokát.

Lassan megmozdult a tarsusi. Két kezét lankadtan emelte szeméhez.

— Nagyon fáj a szemem — suttogta.

— Bizonyára a hőségétől.

Saul felhördült. Magához rántotta Miletust.

— Krisztus volt nálam, Miletus. Ő maga, a názáreti jött hozzám.

Miletus elsápadt.

— Te beteg vagy, Saul. Bizonyára a hőség betegített meg.

— A hőség... — suttogott forrón Saul. — A hőségről beszélz nekem. Igazad van, Miletus: a hőség betegített meg, a lelkem izzó, gyilkos hősége. S ebbe a hőségbe most bevilágított Krisztus. Hallgass ide, Miletus. Ahogy te aludtál, én néztem az eget s az égből egyszerre Krisztus tekintett rám. Olyan szelíd volt, olyan jóságos és csak azt mondta: Saul, Saul, miért üldözöl engem?

E szavaknál a heves, kínlódó zokogás újból elfogta Sault és Miletus tehetetlenül állt mellette.

Egyszerre felsikoltott Saul:

— Miletus, én nem látok. Nézd, kinyitom a szememet és nem látok semmit, téged se látlak, a fákat se látom. Csak Krisztust látom, a názáreti Jézust látom fehér arcával és szomorú szemeivel.

Miletus megdermedt. Egy pillanatig tehetetlenül állt barátja mellett. Végül fölsegítette a földről.

— Jöjj, Saul. Bevezetlek Damaszkuszba, Ananiás majd meggyógyít.

S amíg mentek a hófehér, poros úton, mindketten érezték, hogy tarsusi Saul útjának iránya megváltozott s Gamaliel rabbinusmester aligha fog örvendeni eme változásnak.

A három nap alatt, míg Ananiás gyógyította Sault, a fiatal rabbinus lelkében megfordult a világ. Beteg szemei mögött, a lelke élő világosságában Krisztus szenvedő arca világított s ebben a világosságban egyszeriben lanyhulni kezdett a kérlelhetetlen és kegyetlen gyűlölet, amellyel eddig a názáreti követőit pusztította. Vérszomjúsága, ellenszegülő makacssága, könyörtelensége s más ehhez hasonló keresztény-pusztító ereje elhalványodott és eltűnt e három nap alatt. Nem merte bevallani még önmagának sem, hogy a vakság napjai alatt ő megszűnt Gamaliel tanítványa és a Názáreti üldözője lenni. Ahogy elégték az órák és a percek, úgy villantak át agyán az üldözött Jézus tanításának szavai. Azután emlékezett Platon jóvendülésére, melyet Miletus olvasott föl a tekeresből:

„E világon vala, a világ őáltala lett s a világ őt meg nem látta...“

— De én láttam — sikoltott föl Saul —, láttam, rámnézett és bizonyára hívott engem...

S a harmadik nap hajnalán sápadtan és révetegen elhagyta Ananiás házát.

— Visszamegy Jeruzsálembe? — kérdezte az öreg, ájtatos doktor.

— Nem megyek — mondta halkan Saul. — Megmondhatod Gamaliel hírnökének, hogy én, tarsusi Saul nem üldözöm többé a názáreti követőit. Krisztus elvette szemeim eddigi világosságát s helyébe ideadta az ő szeretetének lámpását. Az én utam hát most e lámpás után visz s az nem Jeruzsálem főpapjainak és rabbinusainak világít.

Azután halkán, észrevétlenül elhagyta Damaszkuszt, a keresztények menedékhelyét és az illatos fűszereiről és áhítatos csendjéről híres Arábia felé vette útját. Útközben egyszer elmosolyogta magát:

— Lám, a gyűlölet szekerén robogtam ezelőtt pár nappal Damaszkusz felé és most a szeretet szárnyán repülök a Názáreti útján.

Körülötte lankadtan lebegtek a pálmafák keskeny levelei s éretten hulltak a porba a fügefák gyümölcsei. Olyan volt a tájék, mint egy kiterített, lágy, isteni szőnyeg, amelyen puhán és könnyedén surrant tova a tarsusi lábanyoma.

Dénes Gizella.

MAJUSI ZÁPOR.

*Süvöltve zúgta át a partot, — A szél kacagva nézte őket,
s előbb a füzek lombjain dúlt, rengett a párás lég alatta,
aztán merészen jobbra tartott: majd átszelé a zöld mezőket
a szél rabolni, lopni indult... s a gyermeket, jaj, elragadta.*

*Vibrálva ömlött át a légen A gyermek anyja összeomlott,
a csendes alkony lágy aranyja, s míg mardosá kín, hamvazá por
s két felleg úszkált fenn az égen: a könnye búsan földre bomlott —
egy játszi gyermek és az anyja. s a könnye: fáradt esti zápor.*

Benyovszky Pál.

Kozma Andor: Honfoglalás (Történelmi rege, 1925). A múlt század harmincas és negyvenes éveiben nagy vita folyt arról, vajjon a hősi eposz, ahogyan romantikus költőink lantján termett s a huszas években diadalát ülte, korszerű-e még. Toldy Ferenc határozott nemmel felelt, s a költőket a sokkal idősebb dráma felé irányította, mely a Nemzeti Színház megalapítása óta a közönség figyelmét a könyv lapjain meghúzódo eposztól valóban elterelte a „világot jelentő deszkák“ pezsgő élete felé. Toldy a maga nézetét részben a gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyokkal, részben a klasszikus verselésű eposz idegen formájával okolta meg: a hősi hatásokban esőrtető, koholt istenektől mozgatott hősköltemény már nem szolgát a békés fejlődésen munkáló, polgári foglalkozású közönséghez. Az olyan szépirodalmi termék pedig, mely nem talál visszhangra a nemzet egészében, elvesztette létjogosultságát. Heves viták a folyóiratokban, szócsaták a Kisfaludy-Társaság ülésein, a kérdést boncoló pályatételek nem hozták meg a kívánt megoldást; de meghozta Arany lángelméje, mely a teremtő erő hatalmával előbb Toldyát állította oda válaszul, majd merészen visszanyúlva az ősmundák anyagába, Etelét választja hőséül s egy belső, lelki összeütközéssel tragikus bonyodalomba viszi, melyben az egyén vétkes végzetévé a nemzetnek, mintegy páros ellentétül a Szigeti Veszedelemhez, melyben az egyén erényei lesznek a bűnös nemzet megváltóivá. A fegyver zajától hangos, idejemúlt, romantikus tömegeposz helyébe, Arany az újkort jobban érdeklő egyéni küzdelmeket állította, epikus mezben, de drámai lélekkel; a külső harcok helyébe nagy lelki válságokat tett, melyek csak jelképesen utalnak az egyénben tetestől, az egyén mögött álló tömegre.

Azóta félszázadnál jóval hosszabb

idő telt el, s tátongó szakadék támadt az *akkor* s a *ma* között. Sok egyében kívül megváltozott a *hősiesség*-ről való képzet is; más ma a „csodák“ világa; más költői formák találnak utat a *Ma* lelkéhez. Lehet, hogy csalódom, de azt látom, hogy a mai kor nem kedvez a Vörösmarty-féle eposznak, de már az Arany-félének sem. (A művelt olvasóközönséget tartom szem előtt.) A regény a maga Proteus-szerű változékonyságával pillanatnyi gyorsasággal hozzáalakul az olvasók ezernyi kíváncsihoz s nem hágy helyet az eposz nagyarányú, de természeténél fogva merevebb idomának. S a *Ma* embere abban sem lel gyönyörűséget, sőt gátját látja az az élvezetnek abban, hogy amit kötetlen folyóbeszédben el lehetne mondani, ezt ő stilizált nyelven, verses alakban legyen kénytelen olvasni. A verset kedveli a lírában, túri apróbb elbeszélő költeményben, akkor is inkább hallgatni szeretni, mint olvasni. Az írók is megérik ezt, és mondai, legendai tárgyat verses költemény helyett szívesen öntöztetnek a történelmi regény prózái ruhájába.

S íme Zalán futásának századik évfordulóján megjelenik a „Honfoglalás“, a történelmi rege szerény címével, de a hősi nemzeti eposz súlyával. Az elmúlt évek eseményei, a nemzet nagy válsága ihleték Kozma Andort, hogy a világstalan jelenből vigaszért a szebb multhoz forduljon; mindenesetre hozzájárult százados ünnepe Vörösmarty Zalánjának is, mely halálos tespedés után egy új honfoglalás hajnali riadója volt. Kozma lantján is megrendül a gondviselésbe s a nemzet életerejébe vetett bizalom s a remény hangja; a jelen árnyát ő is a múlt fényével űzi el.

Mintegy előhangul *Turán* című, korábban megjelent, nagy költeménye szolgált, melyben egy új, tisztán az ő képzeletében fogant eredetmondával keres választ arra a kér-

désre, miért kell a turáni fajnak örökös harcot vívnia hol az egész világgal, hol a belső meghasonlás ördögével.

A *Honfoglalás*, mellőzve minden mitológiát s csak Álmos látomásában utalva a Turul nemzetség turáni kapcsolataira, elmondja, hogyan tette a besenyő veszedelem szükségessé az etelközi hazából való kiköltözést; hogyan egyesítette Árpád a hét törzset (I. rész); — hogyan fürkésztek ki az új hazát, Etele örökét, Halics felől keresvén utat a Kárpátokon át, míg más portyák Erdélyen és az Aldunán hatoltak előre (II. rész); — mikép történt lépésről-lépésre a mai haza elfoglalása, a törzsek elhelyezkedése; a fejedelemség meggyengülése Zsolt idején, majd ismét erőrekapása Gézában, Árpád igazi utódában, ki a kereszténység fölvetelével a területi honfoglalást lelki honfoglalással fejezi be (II. rész).

A költő mindent egybefoglal, amit történelem és hagyomány az új haza megszerzése felől tud. Vezérfonala Anonymus elbeszélése, melyet lényegében követ; de helyet találnak egyéb, más származású részek is, miket a tudomány feltárt. A készen kapott anyagot a költő önállóan alakítja: az összefüggéstelen elemeket okozatilag összekapcsolja, egyeseknek helyükhöz mért jelentőséget ad, saját leleményéből olyan személyekkel és cselekményi mozzanatokkal egészíti ki, mikkel forrásai nem szolgálhattak, kivált érzelmi, némileg regényes epizódokkal (pl. Levente kalandozásai, Dzsindzsa, Lóna szerelme stb.). Néha forrásainak egy-egy szava is elég, hogy mint csírából önálló jelenetet, cselekményrészletet fejlesszen belőle. Szóval igen nagy, mondhatni óriási anyagot ölel fel „történeti regéjében“.

De ép e tárgyi gazdagság az egyik oka a költemény fogyatkozásainak. Ezeket rövidre fogva így fejezhétnék ki: a részek megbontják a költemény egységét. Igaz, hogy a költemény vezető hőse Árpád, akinek vállán a cselekvény nyugszik, aki mindenek fölé emelkedik. Ő intézi az óriás vállalkozást, az ő lelke működik a magyarság valamennyi tagjában. Am a figyelem a költemény folyamán mindúntalan eltérül róla s részle-

tekbe vész. A költemény elején az agg Álmos követeli érdeklődésünket; derákán Árpád fiai: Levente kalandjai és Jutas vitézkedése; a vég pedig nem a nagy mű befejeztével s a hős felmagasztalásával, több apró kalanddal, s a központi hatalom újra való megerősödésével morzsálódik szét. Ez nyilván azért történt, hogy a földrajzi honfoglalásnál súlyosabb lelki honfoglalás legyen a cselekmény végpontja. De ebben a szerkezetben a cselekvény vonala a tetőpontról aláhanyatlik, hogy mégegyszer lendületre kapjon, s ez a törés nagyon árt a hangulat egységének. A költői alakítás művészi önkényét megzavarta a történeti lelkiismeret, mely nem engedte meg egynehány önmagában szép, de az egész szempontjából fölösleges mozzanat elejtését. Így a nagy anyagból hiányzik az, amit műszóval „epicus koncentratio“-nak neveznek. — A görögök apró, kisázsiai kalmárháborúi Trója ostromában sűrűsödnek össze; a tengeren kóborló görögök száza az egy Odysseusban. Vörösmarty a honfoglalás sok részletéből a befejező bolgár harcot, az alpári csatát emeli ki, a többi egy-két szónyi utalásba rejti.

A zavartalan élvezetnek van azután még egy lélektani akadálya is. Toldy Ferenc Vörösmarty epikus költeményeiről írt fejtegetéseiben szemére veti a költőnek, hogy a nagyon gyakori helyváltoztatást a figyelem nem bírja követni. Ugyanez a kifogás tehető Kozma Honfoglalása ellen is; egyik színhely képe a másikat kergeti, követésében elfáradunk, nincs szilárd szemléleti alapunk, hová a cselekvény sok darabját elképzeljük, kivált hogy nem is egy hőshöz fűződnek, mint például az Odysseában, hol a hőst pontosan kísérhetjük egyik helyről a másikra. A személyek sokasága is zsúfolttá teszi a képeket s a vezéregyéniségek nem válnak ki mindég eléggé az őket körülvevő tömegből. Látjuk a mozaik egyes köveit, de nincs elég távolság arra, hogy egyeséges képbe olvadjanak össze.

A cselekvény belső súlyát még más körülmény is csökkenti. A nagy vállalkozásnak nincsenek elég nagy

akadályai, melyek mélyreható bizonyodalmakat idéznének föl. Árpád nagysága előtt a nehézségek szinte eltörpülnek, elenyésznek. Valahol megjelenik, az ellenfelek rövid ellenállás után vagy megfutamodnak, vagy meghódolnak. Még a fondor lelkületű Zalán eselszövényei is, mint a pókháló szálai, menten elszakadnak. Így a honfoglalás nagy harcaiból voltaképp diadalmas bevonulás válik, mely látványnak pompás, de epikus fontosságából és nagyszerűségéből veszít.

Mindez maga után vonja azt, hogy a személyek lelki mélysége is csökken. Álmos kétségei, a költemény elején, nem folytatódnak Árpádban. Az az eleinte fölbukkanó ellentét, mely Árpád és Előd közt mutatkozik, nem válik olyan mély szakadékká, nem idéz föl olyan végzetes belső válságokat, mint például Arany költeményében Etele és Buda ellentéte. Árpád fiainak, Gyelek, Levente és Jutas eleste, inkább magántermészetű színezetet mutat, személyes fájdalmat okoz neki, de alig veszélyezteteti magát a nagy vállalatot.

A költemény minden részletében azt mutatja, hogy a költő nagyon is benne van az eseményekben, sokkal közelebből látja őket, semhogy meg lehessen benne az egésznek áttekintése, az az összefoglalásra szükséges távolság, melyet én „költői távolság”-nak szeretnék nevezni.

Nem mellőzhetem e szempontból a költemény verses alakját sem. Kozma Andor nemesak a szintiszta magyar költői nyelvnek, hanem a magyar versnek is korlátlan mestere. Ebben semmi nehézséget nem ismer. A költemény verse a tizes sor, mely két öttagú rendre oszlik: némely sor tizenegyes: 5|6 vagy 6|5, sőt akad tizenkettes is (az „Árpád” és a „Halálból élet” című részekben). Mármost ezekben a hangsúlyos sorokban, hol határozottabban, hol rejtetten időmérték is lapang:

+ 0 0 | + - || + 0 0 | + -

mely a verset nagyon könnyű lebegésűvé teszi, olyasféleképpen, mint a choriambus Buda Halálának tizenkettőseiben. De míg Arany tizenkettősei sok változatra képesek, addig a Honfoglalás kevesebb szótagú tizesei szinte állandóan a 3|2||3|2 bontáshoz vannak kötve, és kevés

változatot engednek meg. Ez rövidebb költeményben nagyon kellemes (pl. Arany Egri leány III. részében, hol ez a vers a „Búsul a lengyel” dal ritmusában lendül, de igen sok szabad eltéréssel); de körülbelül tízezer soron végig a folyton egyformán pattanó vers nagyon fárasztóvá válik. A hihetetlen könnyűségű verselésnek még egy nem egészen kedvező hatása van Kozma költészetére, ami már a Magyar Rhapsodiákban érezhető volt: a részletezésre, ismétlésre, felsorolásra csábítja, mely nem az epikus körülményesség, nem a tárgyilagos szemlélet kényelmes terjengőssége, hanem a felhalmozott lírai tartalom s a gazdag képkészlet áradozása. Igen tanulságosan figyelhető meg ez az öt sorpárból álló versszakok alkataiban. Az első sorban megrendül valami mozzanat; ennek váltogatása, kifejtése, részletezése tölti meg az egész tizsoros, tehát nagyon testes versszakot. Ritkán merül fel egyazon szakban új mozzanat, mely a figyelemnek új táplálékot adna. Így némely csekélyebb súlyú mozzanatot is értékén felül járó jelentőséget kap a fontosabb rovására. Ez aztán az elbeszélés folyamának hullámainak értékben kiegyenlíti, s ritkán engedi meg, hogy valamely súlyosabb mozzanat nagyobb hullámban emelkedjék a többi fölé. A költő minden elmondhatót lehetőleg elmond, keveset bíz az olvasó kiegészítő sejtelmére, kevéssé foglalkoztatja az olvasó képzeletének együttalkotó működését. Ez az érdeklődés csökkentésével jár. Világos, hogy Kozma Andor műzsája nem a nagy elbeszélés műzsája, hanem elsősorban a líráé; birodalma az epikában nem a történeti rege, az eposz széles mezeje, hanem az anekdotának színes és hangulatos, de szűkebb területe; ennek leggyönyörűbb példái Gellért és a malmothajtó leány (A magyarok symphoniája) és a Karthagói harangok. Ezért van az, hogy a Honfoglalásban a részletek föléje kerekednek az egésznek és egységét megbontják.

Ami azonban az egyik részen gyöngye, az a másik részen erővé válik. A részletek egyenként valóban „drága gyöngyök”; mindegyiknek más a színe, más a hangulata: Álmos mély áhítatú imája (12. 1.); a hét törzsnak egy nemzetbe forrása

(35. l.); a mai haza jellemzése Előd tudósításában (46. l.); a bacchanál az erdőben (72. l.); a magyarság leereszkedése a határhegyekről (138. l.); Levente és Lóna násza (157. l.); a bojtár éneke (252. l.) s még hosszú sora az apró remeknek, miket hiába sorolnék fel cím szerint, mert olvasni kell őket.

Legmélyebb értéke azonban a költeményt egy nagy hangulati egységbe foglaló nemzeti érzésének tüze s az erkölcsi hív, mely minden sorában lobog; az a szent meggyőződés, hogy egyetértés és közakarát teremtette meg ezt a nemzetet, szerzte meg ezt a mai hazát, szinte könyörgésszerűen árad a költeményből a mának tépettlelkű magyarsága felé. A költő nem közvetlenül fordul a jelenhez, nem ostorozza, nem ad tanácsot, nem akaszt tanulságot költeményéhez, hanem vele és általa hitet, reményt és bizalmat sugall az olvasó lelkébe. Így válik ez a tisztán művészi terméknek látszó költői alkotás buzdító szózáttá és hazafias cselekedetté, egy új honfoglalás hajnali riadójávé.

Tolnai Vilmos.

Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Mikor a bécsi rendőrminisztérium 1860-ban elrendelte a házkutatást Széchenyinnél, melynek izgalmait a beteg idegzetű „döblingi remetének“ a gyilkos pisztolyt kezébe nyomták, a hivatalos eljárásba belevonták a Széchenyinnél gyakrabban megforduló publicistákat, Falk Miskát és Kecskeméthy Aurélt is. Házkutatást tartottak náluk is, mert azt hitték, hogy részesek abban az összeesküvésben, melyvel Széchenyit botorul meggyanúsították. Bennük keresték Széchenyi terveinek közvetítőit, gondolatainak tolmácsait. A rendőrség a két újságírónál nagyobb csomó levelet foglalt le részben azért, mert azt vélte, hogy belőlük valamit kimagyarázhat, részben, mert nem értette meg őket, ami különösen a magyarnyelvűekről állott. Ez a lefoglalt levelezés a Széchenyitől elkobzott iratokkal együtt került a rendőrségre s onnan az eljárás megszüntetése után a bécsi Házi, Udvari és Állami Levéltárba. Innen adta ki az utóbbit, mint Széchenyi „döblingi hagyatékát“ Károlyi Árpád, míg a két újságíró levelezése most a pesti Lloyd-Társulat

áldozatkészségéből Angyal Dávid szerkesztésében került sajtó alá, mint a „Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai“ c. nagy vállalat legújabb kötete.

A levelek maguk nagyrészt nem sokat mondanak. Zsurnaliszták magánlevelei, telve vonatkozásokkal, melyeket csak fáradhatatlan kutatás és szakavatott hozzáértés magyarázhatott meg. Angyal Dávid irodalmi és történelmi ismeretei kellettek ahhoz, hogy ez adatok vékony szálaiból egységes, összefüggő kép alakuljon ki, mely újságával és szénességével nemcsak a történetkutatót, hanem a laikus olvasót is gyönyörködtetheti. A levelezés sovány közlésén elindulva, Angyal egy csomó levéltárt kutatott át: a bécsi belügyminisztérium rendőri osztályának, Albrecht főherceg magyarországi kormányzóságának, a zsendárügyosztálynak stb. levéltárait s ezek alapján megírta a Bach-korszak (1849–1860) magyar hírlapirodalmának történetét. A könyv szerény címe alatt tehát sokkal több rejtőzik: az első tudományos kutatáson alapuló magyar hírlaptörténeti monográfia, melynek a Falk-, Kecskeméthy-levelezés csak mintegy függeléke. Kár, hogy ez a könyv címében nem jut kifejezésre.

A sajtónak a közvéleményre gyakorolt nagy befolyását a francia forradalom óta egy kormány sem hagyta figyelmen kívül. Napóleon, nemcsak a hadviselésnek, hanem a kormányzásnak is nagymestere, szolgáltatót példát arra, hogyan kell a sajtóban rejlő hatalmat kormánycélok érdekében felhasználni. Bachék kormányzasi céljának, a monarchia egységesítésének és centralizálásának is égető szüksége lett volna arra, hogy a sajtó megbarátkoztassa az embereket ezekkel, a különösen Magyarországon egyáltalán nem népszerű eszmékkel és befolyásolja őket oly irányban, hogy az egységes birodalom polgárainak érezzék magukat. A forradalom lezajlása után magyar lap a mindenható kormány ellenére nem állhatott meg. Újságok csak a kormány engedélyével jöhettek létre s csak addig éltek, míg a kormány intencióit szolgálták. Ilyen sajtó pedig nem talált olvasóközönségre Magyarországon, hol a közvélemény éppen nem tudott megalkudni az abszolutizmussal. A kormány tehát szubvenciókkal támogatta a lapokat, melyek szócsovei

voltak, a neki nemtetszőket meg beszüntette. A befolyásolás oly nagy volt, hogy a szerkesztők személyét is a központi kormány állapította meg. Még így sem sikerült olyan lapokat teremteni, melyek a közönségre számottevő befolyással lettek volna. Az olvasók elfordultak a laptól, ha észrevették, hogy az hivatalos színezetű. Ha pedig ez nem történt meg és valamely támogatott újság nagyobb példányszámban kelt el, a rövidlátó bürokrácia megszüntette a támogatást, sőt anyagi hasznot akart az újságból húzni. Bachék tehetetlensége ebben a kényes kérdésben épp úgy bebizonyult, mint a kormányzás sok más ágában. Személyes ellentétek Bach, a belügy- és Kempen, a rendőrniszter, a féltékenység Albrecht főherceg budai hivatala és a központi kormány közt épp úgy hozzájárultak a sajtópolitika sikertelenségéhez, mint az ellentét, mely a hivatalos lapok célja és a magyar közönség hangulata közt volt.

Az 50-es évek változatai, a szinte regényszerű magyar sajtó történetében csak egy tényező volt állandó: Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél, mint bécsi levelezők működése. Őket egy valamirevaló lap sem nélkülözhetette; sem a forradalom idejében Kossuthot merészen támadó Vida 1850-ben betiltott *Figyelmezője*, sem kormánytámogatással alapított és annyi változáson keresztülment *Pesti Napló*, mely utóbb a maga lábára állott, sem Szilágyi Ferenc *Magyar Hírlapja*, sem a hivatalos *Budapesti Hírlap*. A radikálisból nemzeti liberális lett Falk az első modern újságíró, aki nagyarányú bécsi sajtótévékenységen kívül is állandóan el látta a magyar lapokat szélesebb látókörű külpolitikai és gazdasági cikkeivel. Ő találta meg legkönnyebben az utat a magyar közönséghez. A birodalmi fővárosból küldött gazdasági cikkei a magyar intelligenciát, mely a politikai működéstől el volt zárva, épp úgy érdekelték, mint a külpolitikai hírek, hisz mindenki külpolitikai változásoktól remélte a hazai viszonyok jobbrafordulását. Falk kitűnően értett ahhoz, hogy a nemzeti reményeknek burkolt formában cikkeiben visszhangot adjon. A magyar közönség sohasem volt oly jól tájékozva a külpolitikáról, mint Falk és Kemény Zsigmond cikkei idejében. Az opportunizmus vádjától a történetíró nem mentheti meg őt — eb-

ben is vérbeli zsurnaliszta —, aki az 1854. évi „nemzeti kölesönt“, mely az abszolutizmus finális összeomlását volt hivatva megmenteni, a kormány zsoldjában cikkeivel népszerűsíteni iparkodott és szép honoráriumért dicsőítő cikkeket írt a császárné 1857. évi magyarországi utazása alkalmából.

A jótollú, nagyműveltségű és még nagyobb ambíciójú Kecskeméthy Aurél, Görgey Arthur egykori titkárja — kinek finom irodalmi arcképét kapjuk Angyaltól —, azok közé tartozott, kik a forradalom után gyorsan el tudták felejtetni kompromittált multjukat. Teljesen behódolt az összbirodalmi eszmének, melynek érdekében pénzért rőpiratot és cikkeket írt. Erdemeiért bécsi rendőrbiztos és magyar irodalmi cenzor lett. „Publicisztikai pályája messze elmaradt francia ideáljának — Guizotnak — erkölcsi nagysága mögött.“ Ő azok közül való volt, akik nimbuzának előnyére vált, hogy a levéltárak oly sokáig el voltak zárva. Az „össz hazáért“ való lelkesedésből, de mindig egyéni érdekei kielégítése végett, nem egyszer denunciói ő, aki hivatali hatalmát éppen nem catói szigorúsággal gyakorolta.

Szomorúan meglepők azok az adatok, melyeket Angyal előadásából magyar írókra és hírlapírókra vonatkozólag megismerünk. Kevésbé ítéhető el a hatalom előtt való bókólás, mely az anyagi boldogulást kívánta szolgálni. Ludassi (Gans) Mór, Andrassy Gyula későbbi sajtóirodai főnöke, Kempennek ajánlatot tett, hogy megírja a „es. kir. zsandárság dicsőséges tetteinek történetét“; az egyes hős zsandárok tetteit versben is dicsőíteni akarta. Szerencséjére Kempen nem fogadta el az ajánlatot. Kuthy Lajos, az igazságtalanul kivégzett gróf Battyány Lajos titkára, 54 lapra terjedő ódai hangulatú költeményt adott ki, 1856-ban, melyben a fiatal császárt eszmörlésre készítő hízelgésekkel ünnepli. Egyáltalában nem menthetők azok az esetek, mikor hírlapírók — kikről tudjuk, hogy ha nyíltan állnak egymással szemben, legkönnyebben lesznek pamflet-írók — kenyéririgységéből, rosszindulatból denunciólják egymást az idegen kormánynál, fokozva annak megvetését az egész osztállyal szemben. Különösen rossz világot vetnek Angyal közlései Pom-

péry Jánosra, de másokra is. Az idegen zsarnokság — úgy látszik — felbillentett minden erkölcsi egyensúlyt.

Az 50-es éveknek nincs oly irodalmi, szellemi vagy gazdasági eseménye, melyre Angyal könyvében ne találnánk anyagot. A levelekhez írott jegyzetek, melyek közül nem egy egész kis értekezés, a Bach-korszak valóságos lexikonja. A név- és tárgymutató sajnos, nem nagyon könnyíti meg használatát.

Eckhart Ferenc.

Kortsák Jenő: A vasláda. Kortsák regényének olvasása közben meglevenedik képzeletünk előtt a huszonöt-harminc év előtti Józsefváros hosszú, szellős utcáival, földszintes, zsalugáteres házaival, németből magyarrá lett polgáraival, a maga egész kisvárosias életével. Látjuk az utcák rossz kövezetén piacra ballagó jó szomszédasszonyokat, a vásárnappal szobája ablakában csibukozó fűszerest, a nagymiséről kiözönlő jómódú és köztiszteletnek örvendő patricius-családokat, a tavaszi napfénytől széppé, barátságossá váló házak mentén hazaszéledő ünneplőruhás polgárleánykákat gavallérisaikkal. Halljuk az egykor népszerű és energikus plébános úr atyáilag nyers zsémbelődését. Sokunknak, akik jól ismertük ezt a régi polgári világot, már ezért is igen kedves olvasmány ez a kis regény. Szeretnők, ha a szerző még részletesebben rajzolná ezt az érdekes s ma már szinte történeti milieut, de hát a regényírónak egyéb gondja is van. Neki mesét is kell szőnie s érdekes alakokat szerepeltetnie mulattatásunkra.

Kortsák az egyszerű környezetbe egyszerű történetet képzel bele. A Józsefváros egyik legtipikusabb utcájában, a Práter-utcában két ház néz farkasszemet egymással s bennük a Gombos István fényes, nagyvárosias üzlete s a Gombos Pál kicsi, sötét grajzleros boltja. A práterutcai Montague és Capulet ellenségek és makacsul pörösködnek egymással, erősen megnehezítve ezzel szegény gyermekeik helyzetét, akik természetesen szeretik egymást. A józsefvárosi Romeo és Julia: Gombos Péter és Annuska szerelme azonban nem végződik olyan tragikusan, mint veronai őseiké, mert ro-

konukban, Katica néniiben hatalmas pártfogójuk akad s a két bőszipapá mégis csak megszeli. Így aztán a regény végén tanui lehetünk a fiatalok fényes esküvőjének, sőt családi boldogságuknak is.

Ezt a kedves, verőfényes történetet érdekesen, fordulatosan és finom humorral meséli el a szerző, kinek egyik erős oldala a jó kompozíció, a mesének ez a célra törekvő, koncentrált vonalvezetése. Másik erős oldala az egyszerű eszközökkel dolgozó, de azért, vagy éppen azért művészi jellemfestés, mellyel néhány alakját élesen tudja képzeletünk elé állítani, főként a nagyobb, modernebb stílusban dolgozó, spekuláló Istvánt, a régimódi kis, de biztos haszonnal megelégedő, nyers és kedélyes Pált, a gorombán energikus és lágy szívű Katica nénit, s a ravasz vénasszonyos diplomáciával és szívóssággal működő Máli nénit, kinek nagy vagyont sejtető, titokzatos vasládája olyan jelentős szerepet játszik a történetben.

Kortsák Jenőnek értékes írói tulajdonságai, melyek ezt a kis regényét s eddigi novelláit irodalmilag jelentősekké teszik, méltán megerősítik bennünk azt a meggyőződést, hogy még sok értékes alkotással fog meglepni bennünket.

Szinnyei Ferenc.

Havas István: Virágénekek. A szerzőnek, ki — mint egyik versében írja — a férfikor delén áll, ez immár hatodik verskötete. Az életkor is, a kötetek száma is utal rá, hogy mind témáiban, mind formáiban megállapodott költői egyéniséggel van dolgunk. A témák nem nagyon változatosak, a formák nem újak, de a szűk körben és kipróbált formában költőnk biztosan mozog s egy pár igen csinos és dallamos megnyilatkozással ajándékozta meg olvasóit. Havas esendes, disztingvált beszédű költő, kinek ha hevesebb érzések (hazaszeretet) rázzák is meg lelkét: mire érzései költői kifejezésre találnak, édes-bús hangulatokká halkulnak. Jellemző, hogy hazafias fájdalomát nem szárnyaló retorikai szólamokba kiáltja, hanem egy-egy megszállt városunk képét idézi fel s esőndes szemlélődése mindegyiknek életében talál valami biztató jelt, mely a szabadulás vá-

gyát rejti magában. *Lévához* diák-
álmok kötötték;

... Rég volt. De álmunk csak nem változik;
Bár engem onnan elragadt a végzet,
A vár most is nagy multról álmodik...
S diákja is, míg lantján ver az ének:
A jövőt festi, nagy várost, hatalmat...
Lévát örökké szépnak és magyarnak.

Aranyosmarót c. költeményét így
végezi:

Fent a temető s néma kőkeresztje,
Egy drága sír, halk szellősuhanás...
De kő, szél egy szót hord: Feltámadás!

A szigetén tölgyek alatt Bihari-nó-
ták zengenek, de im, egyszerre csak

Ezüst sarkantyú csöng, pengé:
Az esti pírban Toldi közeleg.

Ez az életszemlélet, mely nagy
fájdalmakból is vigaszt sajtól, más
tárgyú verseiben is némi derűt
áraszt melanchóliájára. Túnt ifjú-
ságon álmodozva, a szerelem szept-
temberében, a dicsőségért leszámoló
hangulatban: mindenütt ez a meg-
békélt hang enyhíti a költő alapjá-
ban bánatos dallamait.

Óh, ha én holnap elmegyek:
Utánam semmi sem marad,
Csak egy maréknyi akarat.
De ez túléli halk nevem
S én a sok küzdő századon
Porlón, de büszkén álmodom.

Ez a halk név, és e halk léptek a
költészetnek ma úgyis hangos ber-
kében, rokonszenvenessé teszik szer-
zőnk költői működését. Tisztelői,
kik a jeles pedagógust, mesemondó-
t, gyermeklap-szerkesztőt is be-
csülik benne, széleskörű munkássá-
gában bizonyára a költő felé fordul-
nak a legszeretőbb érdeklődéssel.

—nn.

Monet, Renoir, Pissarro. A Révai
Testvérek irodalmi intézet kiadásá-
ban megjelenő sorozatban nemrégiben
látott napvilágot Monet, Renoir
és Pissarro életrajza. Érdekes három
könyv. Az első Camiller Maclair,
a másodikat François Fosca, a har-
madikat A. Tabarant írta. Mind a
hármat Wildner Ödön fordította
magyarra.

Az impresszionizmus e három neve-
zetes alakján keresztül, mint ablako-
kon át pillanthatunk bele abba a
nagy mozgalomba, mely oly átalakí-
tónak hatott az új festészetre s mely-
nek hatása még ma is érezteti utó-
rezgéseit a festészet egész területén.

A három könyv közül határozot-
tan Monet életrajza a legérdekesebb.
Nemcsak azért, mert Camille Mau-

clair írta, hanem inkább azért, mert
Monet alakja a legnevezetesebb a
három festő közül, az ő palettája
hatott legdöntőbben az új mozgalom
sorsára. Maclair színesen, mélyen-
járó tollal írt éles, markáns portrét
Monetról. A „*Déjeuner sur l'herbe*“
az a kép, mellyel Monet nagyvonalú
pályája nekilendül. Itt mutatkozik
meg nála az a festésmód, melyet később
„plein-air“-nek neveztek el. Ez
a kép nevezetes állomása a modern
festészetnek. Ezt követték azok a szép
vázlatok, tanulmányok, melyek „a
víz Raphaelje“ melléknevet szerez-
ték meg alkotójuknak. A könyv nagy-
nyon érdekesen fejtegeti az akkori
Salonnak Monetvel szemben való
állásfoglalását. A jury többször ki-
zárta őt is, a vele rokon művészeket
is. Ez az oppozíció hozta azután
össze 1874-ben e kis kör tagjait egy
társaságba, mely ezt a címet vette
föl: „Société anonyme des artistes
peintres, sculpteurs et graveurs, du
15 avril au 15 mai 1874.“ Itt állította
ki Monet azt a festményét, melynek
„*Impression, soleil levant*“ volt a
címe. Ez a cím keltette föl azt a nagy
felzúdulást, azt a gúnyáradatot —
amely azután elkeresztelte az egész
mozgalmat. „*Impressionistes*“: így
hívták ettől kezdve ezeket a vad ki-
közösítetteket, akik mosolyogva el-
fogadták a gúnyos jelzőt és — zász-
lójuk jelszavává emelték. A szónak
nem volt semmi elméleti jelentése.
Monet címe nem akart programot
megjelölni — és micsoda jelentősé-
get nyert később ez a véletlen elne-
vezés!

Mindegy. A mozgalom elkeresztel-
lődött, feltűnést keltett, gúnyos nyí-
lak céltáblája lett, harcoltak ellene
— életre kelt. A Durand Ruelnél ren-
dezett új kiállításon Monet már 18
képpel szerepel, ekkor már ő szabta
meg a mozgalom irányát s minél
dühösebb kirohanások történtek el-
lene, annál inkább érzett, hogy az
„impresszionizmus“ szó mögött mé-
gis csak van valami, Valami, ami új
és jelentős. Duranty, a jótollú író
Nouvelle Peinture című füzetében
már magvasan ki is fejtette, mi akar
ez a valami lenni. E kis füzet mutat
reá először az impresszionisták mű-
vészetének a japánnal való rokon-
ságára. Egyre több és több magya-
rázó, csatázó, védő kezdett jelent-
kezni. A mozgalom egyre nagyobb
port vert föl, ami még csak nőtt
Monet első gyűjteményes kiállítása

után, mely szinte teljes bukással végződött.

Terünk nem engedi, hogy Monet izgalmas útját lépésről-lépésre kísérjük. Aki a könyvet olvassa, nem szűnő érdeklődéssel fogja ezt a harcot figyelemmel kísérni Claude Monet növekvő dicsőségén át, győzelmeig.

Mauclair teljes részletességgel tárgyalja Monet egész életútját, munkásságát. Számontartja művészetének minden nevezetesebb állomását, tökéletes vonalban mutatja be a művészt fejlődését.

A könyv legértékesebb része azonban természetesen az, ahol teljesen behatóan Monet művészetének lényegébe. Kifejti, hogy Monet-féle elmélet sohasem volt. „Beható és eredeti látomása volt a természetéről, amelyet imádott, egész életét azzal töltötte, hogy visszaadja, amilyennek látta, ehhez képest kitalálta azokat az eszközöket, amiket erre a célra a legalkalmasabbnak látott... mindössze ennyi az, ami szorosan véve erre a nagy és önmagával beérő egyéniségre tartozik” — írja Mauclair. Monet nem alkalmazott tantételt, azokat csak a magyarázók utólag vezették le műveiből. A fizika és optika elvein túl, lángszével dolgozott. A nap atmoszférájába burkolt és attól megszínezett dolgokat lefestette úgy, ahogy érezte és látta. A Monet szemlencséje teremtett itt új világot a vásznapra. A maga módján fejezte ki a fényt, a levegőt, rezgést, mozgást, a folyton változó atomikus életet: így lett Monet az impresszionizmus atyja, megteremtője, a fény, a szín poétája.

„Művésze arra vezette, hogy a rajzot és a színezést teljesen egyesítse tiszta színek vonásainak halmozásával s hogy a síkokat úgy szólván ecsetvéggel mintázza”. Ez egyik legjellemzőbb vonása. Monet alkalmazza a komplementáris színek elméletét is legelőször.

Ő tüzte a festő elé a „színekben való gondolkozást”. Előbb megkövezték, — azután zajosan megtapsolták érte. „Ő sok embert megtanított látni, ami nagy tudomány, mert az ember mindent néz, de ritkán lát is valamit”. „Egész alkotása pantheista költemény, a képek vonatkozásainak magyarázata a színárnyalatok számtalan kapcsolataival... Az ő természet-tolmácsolása a fénynyo-

matok mozgása által egyaránt festői, zenei, költői, tudományos és filozófiai” — rajong érte Mauclair, „az útmutatások kincseshányója lett”.

Mauclair színes, mélyenjáró, megleg szívvel írott könyve napvilág elé tárja a kincseshánya minden dús tárnáját, a festészet kedvelői nagy élvezettel és sok tanulsággal olvashatják ezt a finom tanulmányt, melyet nagyon szép reprodukciók egész sora egészít ki.

Renoir elegáns, megkapó művészetét François Fosca ismerteti frissen, könnyed tollal. Nem szánt oly mélyen, mint Monet portretistája, de ő is teljes, jó képét adja e másik nevezetes modern festő munkásságának. Részletesen, gonddal boncolgatja ez érzékes paletta finom természetét és jól illeszti be tanulmányába. Renoirnak, az embernek jellemző rajzát.

Pissarro hányatott életét, keserves küzdelmeit, érvényesülését A. Tabarant írta meg. Túlzó részletességgel foglalkozik az impresszionizmus e harmadik nagy alakja életének külső folyásával, de adatai érdekesek, mert lépten-nyomon jellemzően fonódnak bele a Monet, Renoir, Pissarro, Sisley körül felviharzó mozgalomba. Ezt a két kötetet is pompás illusztrációk magyarázzák.

Wildner Ödön elismerésreméltó munkát végzett a fordítással, de súlyos hibaként kell fölemlitenünk stílusának rossz magyarságát. Csak néhány példát kapunk ki: „Renoir arra lelkesült”, (e helyett: azért) „kissé később irányt vált” (változtat), „hajak”-at, ír haj helyett, leír ilyen szót: „szerencséhezjutjuk” (!) „nekiugrodhatik” stb. Ugyanilyen hadilábon áll igen gyakran a szórenddel is.

Mariay Ödön.

Verseskönyvek. (Peterdi Andor: Éneklő zarándok. Világosság könyvnyomda. 1925. *Nadányi Zoltán:* Szép nő az ablakban. Singer-Wolfner. 1925. *Szigethy Ferenc:* Vidéki versek. Sylvester-kiadás. 1925. *Bányai Kornél:* Örök arc. Szerző kiadása. 1925. *Balogh István:* Hó-fa. Pollák Gusztáv kiadása. 1926. *Móra László:* Álmos szekerén. Nemzedékek kiadása. 1925. *Toronyi Gábor:* Az ember árnyékában. Világosság könyvnyomda. 1925. *Iváni Rella:* Csodaszínekben. Székely és társa könyvnyomdája, Sopron. 1925.)

Peterdi Andor új verseskönyve (Eneklő zarándok) hosszú hallgatás után jelenik meg. A költő maga elpanaszolja egyik versében, hogy „hárfája rég szegre akasztva pihen, mert oly korba szédült élete, hol nem hevülnek többé éneken.” Azok, akik Peterdi pályáját egykori felfedeztetése óta figyelik, hamar észreveszik ezt a lehangoztságot a kötetben s valami csonkaságot éreznek, mintha egy nemes faragású szobor kisebb-nagyobb törmelékeit látnák szanaszét. Peterdi Andor hosszú hallgatás után sem jött egész kötet: több fordítást is közül s nem mindig a legjobbakat, azonkívül pár régebbi szép versével is újra találkoznunk könyvében, ami nyilván a lankadság jele.

Könyve azért így is kedves, jóleső olvasmány, nem egyszer igazi művészi élvezet. Csak néhány legjobb versének címét idézzük: *Ha földed nincsen... Isten köpenye alá. Lepihenek... Találkozás a tavasszal. Miklós. Rudnay Gyulához. Békét, kenyeret, hazát... Ezekben a költeményekben híven, szinte változatlanul jelenik meg a rokonszenves költő minden jellemzőbb vonása. Lírája színekben dúskál, mely zengésű, epikus szélességű. Egyszerű, jó ritmek, takaros, kissé darabos formába pántolt, fenkölt érzések és gondolatok, bibliai hangulatú dalai az áldott szegénységnek, versek a természetről, hazafias, családi versek, költői epiztolák. Peterdi Andor sohasem volt régi és modern sem volt: csöndes, jó poéta volt, elemi költő, vándor, proletár, autodidakta (ami igen nemesen fejeződik ki nála), elsősorban a magyar természettől, a népdaltól tanult s a műköltészetben Arany és Petőfi természetes művészetét fogadta el. Az idegenek közül egyedül Verharen hatott rá; a nagy belgához főleg a természet szeretete vitte. (*Tavaszi szél* c. versét aligha írta volna meg Verhaeren ismerete nélkül.)*

Peterdi Andor nem szélsőséges író, ami korunkban ritka erény. Nem pártköltő s proletárnak is a szó legjobb értelmében proletár. Szíve, esze arányosan oszlik meg hazája, istene és az emberiség között. Alaptémája mégis a földtelenek sorsa s a világmegváltás dogmatikus szocialista hangja lépten-nyomon ismétlődik nála. Ez kissé sablonos proletáromantikát visz verseibe. De néhány

kenyérszagtól mentes költeményében — napjaink mértékével mérve — kiváló költői szépségek érvényesülnek.

Fordításai különböző értékűek. Nem hivatásos műfordító; de szívesen költ át magyarra idegen verseket, melyeknek csírája a maga lelkében is megvolt. Verhaerentől valamikor egész kötetre való verset fordított s új verseskönyvében is akad egy-két csinosabb Verhaeren-átköltés. Hugo Salus költeménye jelentékenyen kiszélesül a kezében s az eredeti vers lüktetése több helyen kényelmes alexandrinussá csendesedik. *A jó tehén* c. vers eredetiben is bátran elkerülhette volna a napfényre jutást.

Nadányi Zoltán Szép nő az ablakban címmel adta ki legújabb verseit. Van is egy ilyen vers a könyvben: az eszményt szimbolizálja. Nadányi elsősorban a forma mestere. Meleg, érzés, szinte semmi; csak a vers könnyű, kecses muzsikája, a szavak hűvös fénye, ötletek pillanatra vakító ragyogása. Amit átél, költői figurává, kedves játékká válik. Nincs egyetlen forró, szerelmes szava sem, mintha attól félne, hogy ezt a meghatódást nem bírja el a szavak szappanbűboréka. Ha Nadányi Zoltán nem költőnek születik, bizonyára megrajzolta volna témáit. Pillanatok alatt kész ceruzarajzokat, lehellétszerű pasztellképeket vázolt volna, iniciálékat, fejléceket. Amit versben mond, többnyire mind falusi élmény, természet. S mégis szobaköltészetté, azt mondhatnók: szalonköltészetté válik nála a falu, a csend, a vidék minden szépsége. Természetben élő poéta talán még nem használt nálunk ilyen szokatlan, látszatra annyira elütő formát a témáihoz. Nadányi különös egyéniségén keresztül lát mindent, ami érdeklí az anyit vesz észre belőle — sokszor nagyon is szűk látésövön keresztül — amennyi erőformaötlethez elegendő. A számtalant, a végtelent keresi, mérhetetlen nagy hegyen akarja aludni utolsó álmát, nem akar évszámot a fejfájára s mégis csak a részletek, az apró jelenségek, lelki mozzanatok érdeklik. S verset ír a betűről, a jégvirágról, mely a szegény emberek karácsonyfája, a harkályról, aki a beteg fák doktora, az akácfá haláláról, meg sok más apróságról. Ismeri a falu minden zeg-zúgát, a tárgyak ujja-

születnek benne, bizarr alakot öltenek, egy-egy élmény a természetben, egy szempárbán mágikus történeté, friss, könnyű ütemű, csengő-bongó verssé válik. Igaz, ez a forma-bravúr nem egyszer keresetté, esztergályozottá teszi a versét. Ilyenkor az erőszakolt ötletet hasztalan kíséri a mindig pompás verselés muzsikája. De a versek javarésze számottevő művészet s külön helyet jelöl Nádányi Zoltánnak.

Szigeti Ferenc versei nem egészen ismeretlenek: egy-két nívósabb lapban — igaz, napirítván — olvastunk már tőle s a Petőfi-társaság vendég-poétái közt is találkoztunk vele. Már akkor megjegyeztük, hogy határozottan tehetséges fiatalemberrel van dolgunk, aki, ha még nem jár is eredetibb nyomon, mondánivalóját természetesen, néhol megkapó közvetlenséggel fejezi ki. A *Vidéki versek* egy eszöndbe temetkezett, a város és a falu világa közt ábrándozó ifjú pap halkszavú kötete. A falu, a családi élet, a természet, a vallás s valami szelíd sóvárgás a zajos nagyvilág felé, adják főtémáit. Szaboleska föltétlenül hatott rá s Juhász Gyula Végekről írt pompás képei is megihlették, sokszor utánzengésre készítették. De azért elég egyéni hang van értékesebb verseiben. Rokonszenves apróságok ezek, nincs bennük semmi modorosság, ujsághajhászat s Szigethy mégis az ujság és szépség hatását éri el akár-hányszor, épp legsemmissé apróságjával. Nem vadászik képekre, beszéde egyszerű, tösgyökeres magyar nyelv. Van érzéke tájfestéshez, tűnő hangulatokhoz, melyek megérzékítése nem gondolatbeli munka, ha nem a ritmus, a nyelv muzsikájának dolga nála. Íme, egyik falusi képe, kész, egészséges hangulatké:

Falusi nyári reggel.

Kakasszó harsan innen-onnan,
Mint éles kürtjel harsanása:
Halk zaj ébred az udvarokban —
Pirul a hajnal pirkadásá.

Előbb még szürke félhomályban
Allott itten sötétben minden,
Az ismerős fát alig láttam
S most előttem áll újult színben.

Meglendül a szomszéd kút gémje,
Hallik: vizet mérítnek rajta —
A kert is mintha most ébredne,
Valami madár most kezd dalba.

Az utcáról behallik halkan
Lépése zaja két embernek.
Kaszájuk fénye ide csillan
A mezőre munkába mennek.

Egy kocsí zörög távol, messze,
Itt közelben indul egy másik —
S míg hallgatózom itt figyelve,
A nap mind tündöklőbbé válik.

Egy nagy fényes tükör a kék ég —
Tele van minden életkedvvel —
Harang kondul szőlítva népet —
S teljes fényében áll a reggel.

A falusi egyhangúság unalma természetesen egyhangú verseket is terem, lanyha, elrajzolt verseket, hasonlatok (A mult, ez a nagy, gazdag temető... A sors, ez a vén hajóskapitány... Az ég áttetsző tisztá kék üveg... Az életem: egy bővizű patak...). De az egész kötet után mégis az a benyomásunk, hogy Szigethy Ferenc többre viheti még, ha falusi magányában a természet nyitott könyve mellett, a nagy költők könyveit is szorgalmasan lapozza.

Bányai Kornél egészen új és fiatal költő. Tudtunkkal első kötete az *Örök arc* című tragédiája. Főliáns alakú, pompásan kiállított, modern ingyenséggel berendezett könyv, mely első pillantásra elárulja, hogy szerzője ultramodern utakon jár. Azok útján, akiknek már jóöreg Ady Endre is sok tekintetben elavult poéta. Szabad ritmusú, hosszú sorokban lüktető verseket ír, rimes alig akad köztük, azok is oly szélesek, hogy a rím szinte csak távoli visszhangként csendül. Fojtott, nehéz levegő vesz körül, csupa színfolt, zenei hatásra épített, füledet verssorok, szokatlan jelzők, lázas pesszimizmustól hajszolt gondolatok és egy adag modorosság. Az író ezáltal hangnemben ír le mindent, ami pillantása kerületébe téved. A kifürkészhetetlen mindenség, a világháború és a jövő problémái csillannak át az ösztönös erővel áradó verskolosszusokon. Az olvasó csupán néhány eredeti képre emlékezik vissza s bizonyos megkönnyebbülést érez, mikor végre letette a könyvet. Bizonyára tehetséges ember könyve, kinek még tán komoly mondánivalója lesz. Egyelőre nem értjük, hogy Bányai Kornélnak, aki szemlátomást újat akar tartalomban és kifejezés-módban, miért kellett immár nagyon is elavult és bohókás külsőségekhez folyamodnia? Mi értelme van példának okáért, hogy a vesszőt halálra ítélte kötetében, ellenben a pontnak, kérdőjelnek és szerencsés társaiknak megkegyelmezett? Aztán: a fájások, történések, miértek, stb. stb. már elavult költői többesszámok a modoroskodó eredetiség szótárá-

ban. Az is bánt, hogy Bányainál az utolsó patkószögig minden egzaltáltan futurista eltorzításban jelenik meg. Oly embert látunk, aki állandóan liheg, állandóan nagyot akar mondani, állandóan a baljós káprázatok isteni ködét hiszi maga körül. Egyedül ez az erőnek erejével új hangra törekvés teszi egységessé a tartalomra széthulló kötetet. A verscímek mintha éppen csak szokásból kerülnének a versek fölébe, semmi különösebb közük egymáshoz. Íme néhány sor *Magyar táj* című verséből: „Átlátszó messzeség bizonytalan kék háttér s lent a föld búzával és szőlővel megrakott erős tapintható korongja: őstalaj melybe vasak merültek s népek esontjait dugdosták meteort pendítő napot lyugató ezerévek. Összesímul itt és bennem a két örök ellentét: a föld és a menny s mint hetedik gyermek a babonában szemem acéltükrével tömör testeket tapintok a mély sok kincsét bámulum s megérzem a legkisebb csirákat is... ég szélén füsttölgő tanyák s a föld felől friss kenyér illatát árasztva dől a dal: ne menj kislány a tarlóra gyöngye vagy még a sarlóra ha megvágod kis kezdet ki süt nekem lágy kenyeret!” Meg kell hagynunk, hogy Bányai Kornéltól olvastunk néhány verset a napilapokban, melyek erőtől duzzadnak s színtestükkel, eleven és új képekkel, muzsikajukkal hatást keltenek.

Balogh István immár a negyedik verseskönyvét adja ki. Az *Egi karavánok*, a *Koporsók szállnak* szimbolizmusuk hínárjába tévedt érzés, fiatal szerzője sok modorossággal indult. Egyetlen versére sem emlékezünk; strófákat kaptunk, melyek összefüggéslen sorokból szövődtek, furcsa rímkötéssel, újszerűnek látszó, alapjában véve dadogó formában. Amit mondott, nem annyira egzaltált, mint inkább egzaltáltsággal kacérkodó lélek groteszk káprázata volt, furcsa jelzőkkel, nyakatekert képekkel. Ma sincs róla más véleményünk. Egyszerűen nem értjük ezeket a verseket. Új kötetében is vannak szép strófák, de a kapcsolat egyszerre megszakad, a gondolat kisiklik kerékvágásából s mire a vers végéhez értünk, teljes szózavar labirintusában tamaskodunk. A kötet címe: *Hó-fa*. Van egy hasonló című vers is a kötetben. De sem itt, sem a könyv fedelén nem értjük az értel-

mét. Tehetséges és akaratos ember megtévedése, kitől komolyabb versek is telnének.

Móra László versei (Álmok szeke-rén) régi magyaros csapásokon járnak. Egyelőre még csak békés, szelídlelkű epigonok látjuk, aki készen kapott eszközökkel dolgozik. Világháborút járt ember, csöndes, álmatag lélek s most előttünk bontakozik. Verseit tisztos érzések hevítik s jó magyarsága itt-ott színes, közvetlen szavakban érvényesül. Mintha Pósa-verseket hallanánk a kedves, szelídlelkű mesemondó egyik lelkes, tiszta szívű tanítványától. Móra jó irányban jár s népies ízű verseiben kivált egy-két regéjében komolyabb írói kvalitásokat is sejtet, de a kötet idő előtt látott napvilágot. Hisszük, hogy nemsokára komolyabb kötetet is kapunk tőle. Néhány megzenésített dala méltó rá, hogy szélesebb körben ismerjék.

Toronyi Gábor (Az ember árnyékában) Peterdi Andor hatása alatt ír, kinek témakörével, világnézetével rokonságot mutat. Ő is az elnyomott emberi jogok harcosa, a nélkül, hogy bántóan pártköltővé válnék. Már eljutott bizonyos verselő készségig, de gondolat- és érzésvilága még darabosan, töredékesen ömlik formába. Nyers költői ösztöne szép sorokat sugalmaz, a versek már az utolsó strófa előtt elérik tetőpontjukat s nagyobbára befejezetlenek. Néha kenetes szóvirágokat olvasunk tőle (*Mérhetlen üdvöm, kincses boldogságom*: így már a hetvenes évek harmadrendű poétái is tudtak áradni). Sorait nem egyszer csupán a rímek, még pedig eleséptelt rímek kényszere toborozza tetszetős, valójában nem sokat mondó versekké; de van néhány igaz, őszinte dala melyek tehetségesebb kezdőre vallanak.

Iváni Rella verseiből egy érzelmes hazaszerető magyar leány beszél. Verselése még bátortalan, mondani-valójának nincs eredeti íze. Színes strófái bőségesen áradnak s ez a könnyű hangoltság csak növeli a pongyolaságot. A tisztos érzések, hazafias, családias felbuzdulások bő anyaga több önkritikát érdemelt volna. *Vajthó László*.

Maszyk Endre: Új Testamentum. 1925. 495 lap.

Úgy hisszük, hogy ha egy írónak az életműve, vagyis oly irodalmi al-

kotása előtt állunk, mely a szerzőt végigkísérte egész életén és élete véghatárán befejezést nyert, akkor, bármilyen legyenek is esetleg fogynatékosságai, az elismerés mellett a kegyelet érzése is kell, hogy hasznos ítéletünkre.

Ilyen helyzetben vagyunk Masznyik Endre új bibliafordításával, pontosan: újszövetséggfordításával szemben. A fordító ugyanis több mint három évtizeden keresztül volt az újszövetségi írásmagyarázat tanára és ebből a sok lelkesedéssel és odaadással végzett munkájából nőtt ki lassan, fokozatosan előtűnk fekvő fordítása, mely nyugalombavonulásával gyorsabb tempóban haladt és most végre be is fejeződött.

A bibliának a lefordítása ma a legnehezebb feladatok egyike, annyi mindenféle egyházi, tudományos és irodalmi igényt kell kielégíteni, hogy ember legyen, aki a sok követelés útvesztőjében el nem téved. Masznyik Endre azonban, mint jeles szak tudós és irodalmilag kitűnően iskolázott ember, nem ijedt meg a sikert oly könnyen veszélyeztető rengeteg akadálytól; tudta, hogy mit akar és nem habozott sokoldalú tehetsége latbavetésével kitűzött célját meg is közelíteni. Arra törekedett, hogy a Szent Írásnak ne a szavait, hanem a gondolatait fejezze ki híven, világosan és magyarosan, szóval, hogy a magyar nép kezébe valóban hű és érthető Új Testamentomot adjon. A célkitűzés kétségkívül helyes, csak az a kérdés, mely fordítási elvek alkalmazandók a cél elérésére, mert e tekintetben nincsen egyetértés és többé-kevésbé teljesen szubjektív vagy szigorúan egyházi szempontok döntenek. Nézetünk szerint azonban három követelést mindenki magáévá tehet. Az első, hogy az akár tudományos, akár nevelő okból készülő fordítás a lehető legjobb eredeti (görög) szöveget tartozik felhasználni. A második, hogy a fordításnak igazi fordításnak (a szó szoros értelmében) és nem átdolgozásnak kell lennie, tehát teljesen a mai irodalmi nyelvhez kell alkalmazkodnia és ezért szakítania kell a régi fordítások archaizmusával. Végül a harmadik, hogy a szöveget a lehetőség szerint magyarázatnak kell kísérsnie. A mai olvasó ugyanis könnyen fennakad egy-egy tárgyi vagy stílusbeli értetlenségen, sőt el is kedvetlene-

dik; ezen kell segíteni rövid, de folytatólagos jegyzetekkel és magyarázatokkal.

Masznyik új fordítása az első kívánalomnak nem, de a második és harmadiknak általában eleget tesz. Szerző ugyanis az ú. n. textus receptust (bevett szöveget) vette alapul, mely már elavult, de olykor-olykor tekintettel volt jobb szövegkiadásokra is. Nézetünk szerint az a leghelyesebb eljárás, ha egy jobb szöveget választunk és ahhoz következetesen ragaszkodunk, tartózkodva minden szubjektív konjektúrától.

A másik kívánalomnak Masznyik megfelel. Mai nyelven fordít, kerülve a Károli-féle avultságokat, csak itt-ott maradt meg egy pár archaizmus (pl. állata = állítottak.) Stílusa általában folyékony, érthető, eleven, sokszor gördülékeny; kár, hogy kissé szabadon bánik el a szöveggel, illetőleg fölösleges újításokat enged meg magának pl. a Miatyánkban: „mi mennyei atyánk“, e helyett: „ki vagy a mennyekben“, vagy Jézus keresztelese alkalmából: „Éz az én kedves fiam, én gyönyörűségem“, e helyett: „kiben gyönyörködöm“. Épp így a polgárjogot nyert Keresztelő Jánost nem igen fogja kiszorítani a Masznyiktól javaslatba hozott „Avató János“, még hogyha anachronizmus volna is a „keresztelezés“. (Különben mi úgy érezzük, hogy a keresztelezés szóhoz ma nem fűződik okvetlenül a kereszt vagy keresztvetés képzete.) Nem volt szükséges a tulajdonnevek lefordítása sem, pl. Barnabás = Vigaszfi, mert nem segíti elő a megértést. No, de ezek apróságok. A stílus magyarossága ellen alig lehet kifogást tenni, legfeljebb hogy mégis túlsűrűn szerepel a szenvedő alak, melyet népünk nem használ és néhány helyen fölöslen kerül elő a névmás tárgyesete (titeket, minket). A szerző élénk stílusérzéke mellett bizonyít, hogy az Újszövetségben előforduló különféle irodalmi műfajok sajátlagos stílkövetelményeire is tekintettel van. Máskép fordítja pl. a szinoptikusokat, máskép Pál apostol leveleit. Ha mégis kérdeznők, hogy a szent iratok közt melyek állnak lelkéhez legközelebb, úgy Pál leveleire mutatnánk rá.

Masznyik az általunk felállított harmadik követelménynek is megfelel, bár a magyarázatokat nem folytatólagosan a szöveg alatt, ha-

nem a mű végén szótár alakjában foglalja össze. Különös dicséretet érdemel, hogy az egyes szent iratokhoz rövid bevezetéseket írt, melyek azok keletkezésére és tartalmára világot vetnek és melyek a nehezebb iratok, pl. a János látomásai c. könyvnek a megértését is megkönnyítik. Kevésbé szerencsés az olvasókhöz intézett előszó, melyben a szerző nem mindig igazságos az új magyar bibliafordítókkal szemben sőt bizonyos éleskedéstől sem ment.

Mindent összevéve: Masznyik fordítása komolyan számottevő munka, „szegletkő“ a magyar bibliafordítók történetében, melyet szakember és laikus olvasó egyaránt használna, épüléssel forgathat.

Szelényi Ödön.

Színházi könyvek. A filmjátéknak, ennek a legfiatalabb drámai műfajnak magyar nyelven még igen csekély irodalma van. Pedig ezzel a modern életből sarjadt műaggal foglalkozni nemcsak érdekes dolog, de kötelesség is. Egyfelől tömegeket mozgató nagy hatása kétségtelen, másfelől mai állapotának művészetlensége nagyon is szembeszökő, éppen ezért kell, hogy alapelveinek módszeresebb tisztázása által artistikusabb megoldások felé ösztönöztessek.

Ezért öröndetes jelenség Hevesi Iván könyve (*A filmjáték esztétikája és dramaturgiája*, Budapest), mely az eddigi felszínes fecsegésekkel, vagy pedig pusztán a film technikai kérdéseinek ismertetésével foglalkozó magyar munkák közül mélyebb esztétikai alapvetésével és a film-dráma formájának lényegesebb megértésével tűnik ki.

Hevesi nagyon meggyőzően fejtegeti, hogy a ma előttünk lepergő filmjátékok, vagy a színpadi drámával, vagy pedig a regénnyel tartanak rokonságot. Fejlődésének mai fokán a „mozi“ még nem találta meg önmagát. Ami benne új műfaji lehetőség, ami benne speciálisan filmszerű, azt még inkább csak a részletekben valósítja meg. Egészében a filmjáték két irodalmi mintaképe, a színpadi drámára és a regényre támaszkodik. Amannak megoldásai felé ösztönzi a tudat, hogy elvégre ő is valamiféle színjáték, hogy ő is konkrét személyek által szemünk láttára pergeti le a történetet. A regény-

szerű ábrázolás felé pedig ama formalehetősége vonja, hogy módjában van az eseményeket drámai csomópontokba való sűrítés helyett epikusan elnyújtóztatni, részletesen és kényelmesen, szinte minden mozzanatával bemutatni.

A filmjátéknak azonban e két idegen formából sarjadt elgondolás alól fel kell szabadítania magát. Rokonságát megtarthatja más műfajokkal, de elsősorban mégis az önmaga formai lényegének kifejezésére kell törekednie. Erre legelső és elvitáztatlanul legfontosabb feltétel, hogy küszöbölje ki a képközi felírásokat. A film nem más, mint pantomimjáték: ha tehát nem fejezheti ki a szót a maga akusztikai formájában, ne akarja leírt formájában sem igénybe venni. A szemünk előtt lepergő, tiszta film-történet képközi szövegvetítéssel akarni érthetőbbé tenni, művészetlenül szánalmas mankó.

Hevesi konkrét példákön ügyesen mutatja ki, hogy az ilyen szövegvetítés legtöbbször mennyire elhagyható volna, hogy mennyire érthetővé lehetne tenni a cselekményt egyedül a mozgókép útján is, hogy legtöbbször mennyire csak a filmrendező kompossága az oka ennek a sok képmegszakító szövegnek. De még ha valamely történetet lehetetlen volna is képközi felírások nélkül érthetővé tenni, — még ez sem mentené fel a filmdráma szerzőit és rendezőit az alól a kötelesség alól, hogy ne keressék az abszolút filmet. Tanuljanak meg teljesen filmszerűen gondolkodni, s akkor egyfelől rá fognak bukkanni olyan kifejezésbeli eszközökre, amelyek mozgókép útján fejezik ki azt, ami ma még e formában kifejezhetetlennek látszik, másfelől pedig meg fognak róla győződni, hogy nem minden téma alkalmas mozidramának. A film csak úgy lehet önálló drámai ág, ha végigtapogatja kifejezési lehetőségeinek egész területét, de egyúttal szerényen megáll e terület határainál.

Sok érdekes dolgot mond a könyv szerzője a filmszínésznek és a színpadi dráma színészének ábrázolásbeli különbségeiről is. A filmszínésznek igen nagy előnye, hogy mivel a közönség elé nem maga a játék kerül, hanem e játéknak pusztán fényképi reprodukciója, a játékészletek felvétel alkalmával kicserélhetők, s így az alakítás javítható. Hátránya

azonban s egyúttal — és ezt mi tesz-
szük hozzá! — a mozinak *művészet-
lenebb* voltát mutatja színpadi játé-
kkal szemben, hogy a filmszínész tö-
megnek játszik jelenvaló tömeg nél-
kül. Az a láthatatlan, finom elektro-
mos áramlat, az a drámai játékot
szinte vallásosan ünnepélyessé tevő
lelki kapcsolat, amely a színpadi szí-
nészt éppen teremtő működése közben
teszi egy tömeglélek részesevé, s
amely a nézőt láthatatlanul bár, de
a tömeglélektan törvénye szerint
kétségtelenül a színész együttjátszó-
jává avatja, — ez a nagyszerű lelki
összeforradás a film számára nincs
meg és nem is lehet meg. Ez teszi
a filmet gyáriszagúvá, iparcikk-
szerűvé a színpadi játék friss és ele-
ven ihletével szemben.

Nagyon tanulságos megfigyelései
vannak Hevesi Ivannak a filmet kí-
sérő zenéről. A mozi drámának azért
van szüksége muzsikára, hogy meg-
töressék a néma film nyomasztó
csendje, s hogy az élet hangosságá-
nak legalább illuziója legyen meg-
mentve. A film önmagában az élet-
nek csak a felét, ezért a kísérő zené-
nek kell felébresztenie a valóság
akusztikai benyomását. A muzsika
nélküli, a néma film szinte kísérte-
ties hatású.

A mizilátogató közönségre nagyon
felvilágosító hatásúak a könyv tech-
nikai részei is. A film képalkotásá-
nak térterjedelem tekintetében há-
rom formája van: 1. a *total plan*,
mely tágas, a mélységbe erősen ki-
nyúló teret ábrázol, 2. a *second plan*,
mely a tér egy kisebb részét vezeti
szemünk elé: egy-két alakot, szoba-
részletet stb., 3. végül a *premier plan*,
mely az emberi alaknak is csak egyik
részét, rendszeren arcát hozza erős
nagyításban elének.

A filmrendezés mind a hárommal
dolgozik, de a legmodernebb felfogás
jó okkal a *second plan* tette ural-
kodóvá. A totalképnek t. i. az a
baja, hogy mivel a fényképperspek-
tiva a mélység felé rendkívül gyor-
san kicsinyíti az alakokat, e mély-
ségben a színész játéka nem érvé-
nyesül, a *premier plan* pedig az áb-
rázolt eseményből nagyon is kicsiny
részletet ad. Persze a *second plan*
uralkodó helyzete nem jelent annyit,
hogy a *second-képeket* ne kellene to-
tal, vagy *premier-képekkel* meg-
megszakítani.

A fénykép perspektívának a har-
madik kiterjedés felé való rendkívül

gyors kicsinyítéséből következik,
hogy a színész mozgásának lehetőleg
a felvevőgéppel párhuzamos síkban
kell lefolynia. A gép felé közeledő
alak gyorsan növekszik, a tőle távo-
lodó hirtelenlű törpül, a merőlege-
sen előrenyújtott kar eltorzult arányt
mutat stb.: ezért a színésznek nem
szabad a géppel szemben mozognia,
hanem vagy csak a homloksíkjában,
vagy pedig a legkisebb szögben vele.
E technikai kényszerűség a film-kép-
nek bizonyos rétegződést ad, s a já-
tékot reliefszerűvé alakítja.

Ezek miatt az elvi és technikai
finom megállapításai miatt Hevesi
könyvét dramaturg is, laikus mozi-
látogató is egyképen haszonnal for-
gathatja. Amaz esztétikai gondola-
taiban mélyíti el, emezt pedig meg-
tanítja arra, hogy belásson a film
műhelytitkaiba, s hogy a filmdrámá-
kat egentül több értéssel nézze.

A könyv olvasóját csak két dol-
log fogja élvezetében megzavarni.
Egyik az, hogy az írónak egyébként
tiszteletreméltó elméleti hajlandó-
sága néha valósággal *l'art pour l'art*
elvjátékká bonyolódik. Az elvont
megállapításokkal szinte zsonglörk-
dik, s ott is megfektendő problémá-
kat lát, ahol csak kézzel is megtapint-
ható valóságok vannak.

Ennek következtében — s ez a má-
sik kellemetlen vonása e könyvnek —
az író stílusában is van valami kere-
sett. Érezzük, hogy igen jó stilisztá
lenne, ha pápaszemesen németesködő
ambíciói nemcsak gondolatait, de
gondolatainak kifejezéseit, a monda-
tokat is, nem tennék nehézkesekké.
Különösen az idegen szavaknak de-
rűre-borűra való használata visz-
szás. Ime egy mutatvány a sok
közül: „A színészi játék intuitív
és lírai volta miatt spontán és
szuggesztív erejű, azonban asszo-
ciatív karakterének következménye-
képen kevésbé egyértelmű s így ha-
tásában nézőnként igen változó. Ez-
zel szemben a lelki tartalomnak kép-
sorozatban való kifejezése, szimultán
összegezése nem ilyen intuitív és
nem ilyen szubjektív hatású, azon-
ban konkrétbb konkrétsege folytán
egyértelműbb, vizuális formája pe-
dig összehasonlíthatatlanul filmsze-
rűbb teszi!” (154. l.)

A könyv végén az író összefoglaló
pillantásokat vet a filmjáték négy fő-
fajtájára: a filmdrámára, a film-
regényre, a mesefilmre és a bur-
leszkre. Mindegyikről sok érdekes

megfigyelése van, csak azt tartjuk igen túlzottnak, amit a burleszkről ír. Hogy a filmfajtának főhatása onnan származik, hogy a valószerű miliőbe valószerűtlen cselekményt illeszt be, ez találoán igaz, de hogy a burleszk a maga fejtetőre állított motívumaival a modern embernek és modern életnek „legkifejezőbb” műfaja lenne, ez már a gondolat-súlyoknak nagyon is a célon túl való elhajítása. A burleszk a szerző szerint „a mai élet anarchiáját, elévült és elkorhadt életideáljainak mélyiglenő hazugságait, illuzióinak halhatatlan ürességét” kitűnően mutatja be. E nagyhangú kijelentésre kérdezzük a szerzőt: vajjon úgy képzeleli-e, hogy az ő szolid és széles tudása is, az ő tiszteletreméltó elméleti kultúrája is ebből az elkorhadt, üres és hazug civilizációból hajtott elő? Nem lát-e a huszadik század emberének műveltségében, és tradíciókban gyökerező, de a multat továbbfejlesztő keresésében semmi nemest, semmi pozitívet, semmi olyant, aminek más művészi és igaz tükörképe is elképzelhető volna, mint — a maga egyoldalúságában egyébként teljesen jogos — nyelvöltögető és fintort vágó burleszk?

*

Otto Keller *Die Operette* című (Leipzig, 1926) munkájának legfőbb jelentősége az, hogy e mű az operettnek első történeti feldolgozása.

E szó „operett” valaha mást jelentett, mint Offenbach óta. Régen így nevezték a vígoperákat, vagy a kisebb zenei igényű komolyabb dalműveket is. Ma torzba, karrikatúrába hajló énekes bohózatot értünk rajta. E műfajnak ősei a német *Singspiele* és a francia *vaudeville*. Ebből a praehistorikus kezdetből a franciák egészen újszerű fejlődést fakasztanak, s az új formát nyomban klasszikus magasságba emelik. Offenbach, Hervé, Lecocq, Audran, Planquette ennek a virágzó korszaknak főművészei. A franciának hamarosan nyomába lép a német, még pedig elsősorban a bécsi operett Suppé-val, Millöcker-rel és Johann Strauss-szal. E fénykor után azonban a hanyatlás is hamar elkövetkezik. E fordulatot Genée, Zeller, Müller és Mäder Rezső művei jelzik. Az operett új irányának mgindítóit az angolok, élükön Sidney Jones-szal és Sullivan-nal.

A kontinens operettjét a süllyedésből elsősorban a magyar zeneszerzők és librettisták emelték ki, elősegítvén ezzel az operettnek második virágzását, mely azonban napjainkban megint dekadenciába hajlott. Ennek az újabb, diadalmas operettnek főképviselei Leó Fall, Kálmán Imre, Szirmay Albert, Sztojanovits Péter, Ujj Béla, Rényi Aladár és Verő György. E műfaj új alakja a ritmüst és a táncot teszi vezérelemmé, szemben a régivel, melyben a dallam és ének volt az uralkodó. Az operett ez új formája a gyors tempójú, sebesebben lüktető modern életnek kifejezője.

Ez volna Otto Keller munkájának igen rövid foglalata. E futó áttekintés azonban fogalmat sem adhat arról a tengersok adatról, amit a szerző ötszázegynehány lapra terjedő művében összehalmoz. E nagyon becsületes s a maga területén úttörő munkának főhíbjája azonban, hogy a merő kronológiánál alig jut tovább. Voltaképen az egész mű az operett-szerzőknek és műveiknek történeti sorrendben való felsorakoztatása. Elméleti megalapozás vagy mélyebb formavizsgálat nem igen akad benne. A szerző nem tudott nagy olvasottságán úrrá lenni, s azt a közel négy százra terjedő cikket, tanulmányt, melynek címét a könyv végére függesztett becses bibliografiájában összeállította, nem tudta egységes szempontok szerint magáévá tenni.

Mindamellettt műve, mint e téren első összefoglalás, igen számottevő teljesítmény. Miránk magyarokra pedig különösen jelentékeny. Eddig is tudtuk, hogy a drámai alsóbb fajok terén a magyar és német (különösen a bécsi) irodalom között a kölcsönhatás nagy volt, de hogy az érintkezés ennyira gyakori, ennyire szapora, azt Otto Keller munkája valósággal szenzációszámban mutatja ki. Neveket nem akarunk itt felsorakoztatni, de mégis megemlítjük, hogy a magyar származású, vagy legalább is több-kevesebb ideig magyar földön is megfordult, s itt szerepet játszott és külföldre is elkerült szerzőknek, karmestereknek és színészeknek száma közeljára a félszázhoz. A német földön termett, magyar tárgyú vagy magyar vonatkozású operettek is jelentékeny számúak. Úgy látszik, régebben a pesti német színház volt az a közeg.

melyen át a magyar és a bécsi művészeti élet forgalma kicserélődött, s amely ez irányú hatását megszünése után is tovább érezte. Otto Keller műve éppen e sűrű magyar vonatkozása miatt a hazai irodalomtörténeti kutatásnak nélkülözhetetlen segédkönyve lesz.

A szerzőben semmiféle elfogultság nincsen a magyar írók, zeneszerzők és színészekkel szemben. Sőt, néhol határozott rokonszenv csillan fel irántuk. Egyedül az a visszás, hogy a magyar származású művészeket egyszerűen a bécsi operett összefoglaló címe alá sorolja. Felfogására legjellemzőbb az a pár sor, ahol a Jókai novellájából a Schnitzertől készített és Johann Strausstól megzenésített *Cigánybárót* jellemzi: „Es war merkwürdig wie sich das Walzer-genie Strauss mit den feurigen, ungarischen Rhythmen abzufinden wusste und in dieser Arbeit der österreichisch-ungarischen Monarchie ein urvergänglichliches Denkmal zu setzen vermochte. Das österreichisch-ungarische Reich ist unterdessen zertrümmert worden, in der Musik von Johann Strauss ist es aber verewigt.“

E színház-irodalmi ismertetésből ne feledjük ki Faludi Ivánnak, a berlini Voggenreiter cégnél megjelent magyar nyelvű *Mi a színház?* című művecskéjét sem. A szerző e munkájával elsősorban gyermekeket, másodsorban laikus érdeklődőket akar a színház belső életével megismertetni. Megmagyarázza a színházi épületet, a nézőteret, színpadot, betekintést nyit a kulisszák közé, népszerű modorban jellemzi a színész munkáját stb. Alapul vesz egy *Bánk bán* előadást, s e darab színpadi megjelenítésének során vezeti be olvasóit a színház életének ismeretébe. E kis füzet, mint népszerűsítő munka, nem tesz haszontalan szolgálatot. Megírása kedves, csevegő modorú, célzata nemés, adatai szolidak. Csak kettőre szeretnők figyelmeztetni a szerzőt, aki előszavában maga kéri a pedagógusokat, hogy útbaigazításokkal, tanításokkal egy esetleges újabb kiadás céljából támogassák. Egyik, hogy *Bánk bán* tartalmát kissé zavarosan mondja el. Megen-gedjük, hogy e súlyos tragédia elemzése olyan korú vagy műveltségű olvasók számára, akiket a szerző szem előtt tart, eléggé bonyolult, de akkor

jobb lenne valamivel könnyebb példát választani. A másik, ennél sokkal kisebb hiba se maradjon említés nélkül: a *rivalda* nem „rosz magyar szó“, mint a szerző hiszi, és semmi köze a rivalni igéhez, hanem az olasz *ribalta* szónak átalakítása.

A kis munka bizonyosan meg fogja találni a maga olvasóközönségét, s a színházkedvelő fiatalág kedvvel fogja forgatni. *Galamb Sándor.*

Drasche-Lázár Alfréd: Tegnap és ma. Regény. Franklin-Társulat kiadása. Budapest, 254 l.

Érdekes bonyolítású mese keretében mutat rá a szerző a tegnap és ma ellentétéből adódó különféle problémákra. Szokásához híven ez alkalommal is előkelő társadalmi állású emberek életét rajzolja. A két férfi és egy nő örök viszonyának egyéni aktualitást ad az a körülmény, hogy a háború hatásának s a háborúból következő változásoknak fontos szerep jut az események alakításában.

A 8 évnél hosszabb hadifogság az oka, hogy a hazatérő Hidvéghy a tegnap álmából arra a mára ébred, amelyiknek a multhoz már semmi köze. A forrón szeretett hitves az egyedüllét emésztő gyötrelmeinek csak azért nem lett áldozata, mert hűséges barátira talált Cittadini grófban, a budapesti olasz misszió-nak egyik daliás tagjában. A szépen fejlődő barátságot válságos fordulópont-hoz juttatja a férj hazaérkezése. A *tegnap* ellanyhult szerelme és a *ma* tüzes barátsága talán tragikus lelki küzdelem örvényébe sodorná az ingatag asszonyt, ha a fölényesen okos férj csodálatos nagylelkűséggel nem sietne segítségére. Maga jár el mindenben, hogy felesége boldogságának útjából az akadályok elháruljanak. Önmagával egyelőre mit sem gondolva siet biztosítani feleségének a Cittadini gróffal való egybekelését. Az asszony természetesen oda van a meghatottságtól és nem is tudja kellőképen méltányolni egykor imádott urának önzetlen jóságát. Annál jobban gondoskodik méltó jutalomról a sors, amely a leányához Ausztriába siető Hidvéghyt a vonaton összehozza hadiözveggyé vált ifjúkori ideáljával. A régóta szomjúhozott szerelem forró mámorea visszavarázsolja számukra a tegnapot, hogy ki nem

élvezett szépségeiből valamit megmentsenek. Jó is, hogy sietnek, mert a ma diadalmas élete követeli a maga uralmát az egész vonalon. Hidvéghy halálos veszedelem árán, Jókai hőseire emlékeztető bravúrral, menti meg a vízbefúlástól egy ifjúkori barátjának gyönyörű leányát — a maga számára feleségül. Az ilyenformán elhagyottnak hitt régi kedves pedig még idejekorán férjhez megy egy francia gyár főnökéhez, miről kedves levélben értesíti Hidvéghyt. A rohamosan kibontakozó családi boldogság teljességéhez hozzátartozik Hidvéghy leányának hűséges Félixével való egybekelése, valamint Cittadiniék keresztelője is.

Az egész regénynek nincs egyetlen szereplője, aki ne volna megelégedett. Mindenki eléri célját és még a legszebb álmok is valóra válnak. A ma gazdag kárpótlást nyújt azoknak is, akik a tegnapi csatlódtak. Az elveszettnek hitt boldogság megszerzéséhez csupán az szükséges, hogy tudjon az ember a tegnaptól elszakadni s a mána élni. „Nincs haszontalanabb dolog, mint az elmúlt dolgokon való töprengés.” Ez a könnyed életfelfogás adja meg a boldogság alapját azzal, hogy sok fölösleges gond terhétől szabadítja meg az embert. Az adott helyzetben való megnyugvás, amely az emberi tehetetlenség tragikus érzése kapcsán sokakat a pesszimizmus lejtőjére taszít, Drasche regényében a legderűsebb optimizmus köntösében jelenik meg. — A regény meséje kétségkívül érdekes és a megoldás mindenekfölött megnyugtató. Azonban ennek a minden áron való kedvező megoldásnak az a hátránya, hogy nem mindig számol az élet valószínűségével. Nagy valószínűtlenség van pl. abban a helyzetben, amely a házastársakat válásra kényszeríti. Nem érezzük azt az ellenállhatatlan lelki válságot, amely a szakítást előidézi. Ezzel az író maga is tisztában lehet, mert önálló magyarázattal igyekszik megokolni az asszony viselkedését. Az efféle magyarázások azonban éppenséggel nem pótolhatják a lélektani valószínűség hézagait. — A síma megoldás kedvéért az író egészen mellőzi még az elkerülhetetleneknek látszó tragikus mozzanatokat is. Nem próbál az élet mélységeibe leszállni s az erős szenvedélyek pusz-

tító hullámverése helyett inkább az élet vizeit elsímító szelíd érzelmek játékában gyönyörködik. Vér és könny nélkül elsímul minden bonyodalom s a modern „carpe diem” varázsvesszeje mindenkit boldoggá tesz. Az emberek mind jók; a férfiak erősek, udvariasak és kedvesek, a nők pedig még hűtlenségükben is nemesek. Csak sajnálni lehet, hogy mi, akik benne vagyunk az élet vadvizeinek félelmes forgatagában, nem igen tudunk velük közösséget érezni. Sorsuk és egyéniségük hidegen hagy bennünket, mert nincs tragikusan komoly kapcsolatuk azzal a reális étellel, amelynek mi magunk részesei vagyunk.

Fő érdeme az írónak, hogy szellemes, könnyed stílusával és leleményes mesemondásával könnyen olvasható és faszasztás nélkül szórakoztató regényt írt azoknak, akik nem az élet mélységes problémáit kutatják, hanem könnyű szórakozást keresnek olvasmányaikban.

Gulyás Sándor.

Lalo esztétikája. Charles Lalo a mai francia esztétikusok közül a legtermékenyebb; tíz kötete jelent meg körülbelül húsz év alatt. Egyúttal ő képviseli legjobban a hangsúlyozottan francia esztétikát a német szentimentalizmusnak és Guyau pozitívizmus-ellenes vitalizmusának követői mellett.

Ez a pozitívizmustól áthatott esztétika, mely Lippsben, Volkeltben, Guyauban, Bergsonban „misztikusokat” lát, különösen Comte, Lucien Brag, Ribot, s a mai francia szociológusok tanításaiból és az angol Spencer és Grant Allen játékelméletéből táplálkozik.

Lalo-nak a múlt évben jelent meg „Esthétique” c. műve, mely eddigi munkásságának összefoglalása. A könyv három fejezetre oszlik. Az első az esztétika tárgyát és módszereit, a második az egyéni, a harmadik a társadalmi esztétikát tárgyalja. Lalo könyvének legfontosabb része ez a harmadik fejezet, mely terjedelemben is a legnagyobb. Az individuális esztétika az alkotó művész, a műalkotás és a műélvező egyén egymáshoz való viszonyát vizsgálja. A szociológiai esztétika a műalkotások társadalmi okait és következményeit, külön-

sen pedig az *esztétikai társadalmak* életét kutatja.

Ha Lalo esztétikáját szakkifejezésekkel akarjuk jellemezni, akkor az *intellektuális relativizmus* felel meg legjobban. A kettő közül a relativizmus különösen a társadalmi esztétikában érvényesül és magában foglalja Lalo egyéni újításait, intellektuálizmusa pedig az esztétika eddigi problémáival szemben való állásfoglalását jellemzi.

Intellektuálizmusából következik, hogy az esztétika tárgyát nem a „Szép” fogalmi meghatározásában, sem az esztétikai érzelmek tanulmányában, hanem a művészetnek, a művészetek történetének és kritikájának a filozófiájában jelöli meg; valamint, hogy nem tartja kielégítőnek a német szentimentalizmus „Einfühlung”-elméletét, hogy a játék-elmélethez erős szálak fűzik, hogy a művészet formái — ahogy ő mondja —, technikai elemeiben találja meg a tetszés igazi kellekeit és végül ugyancsak az intellektuális szempont eredménye, hogy elismeri a normatív esztétika lehetőségét, sőt szükségességét.

Azonban a normák mellett való állásfoglalásában már relativizmusa is szerepet játszik. A normákról való tanítása esztétikájának az alapja. Először is megkülönbözteti a normákat az örökös és megváltoztathatatlan dogmáktól. A normák igenis változnak a helyvel és korrall, azaz jobban mondva — s ez az egyik kapocs az egyéni és társadalmi esztétika közt — a társadalommal. Minden társadalomnak megvannak a normái, amelyek a társadalommal együtt változnak. Ezeknek a normáknak azonban cselekvő értékük is van, azaz irányítják a művészi termelést. A szép az, ami normális. Tehát egyik oldalról a társadalomtól függenek a normák, a másik oldalról viszont a normák irányítják a társadalmat. Hogy mi a szép (normális), azt „a társadalom szabad, de nem általános meg egyezése dönti el, mely kollektív érvényű, mert szentesített”. Ezt a szentesítést a siker adja meg, ami megint társadalmi tény.

Miután így az esztétika alapelemeit szociológiai tényezőkkel hozza összefüggésbe, rámutat az ezen a területen szerepet játszó többi társadalmi jelenségre. Először azokat

a szociológiai jelenségeket sorolja fel, melyek „anesthetikusok” ugyan, de hatásuk érezhető a művészetek életében is. A többi társadalom hatását a művészeti társadalomra így kimutatván, megkeresi az esztétikai társadalom hatását is a többire. Azután az esztétikai élet társadalmi tényeire mutat rá. Ilyenek az esztétikai tudat és ennek szervezetei, az akadémiák, továbbá a közönség és különösen a művészet lényege, a technika, a stílus. Ilyenek még a művészeti iskolák és műfajok, végül a divat.

Az esztétikai élet szociológiai elemeinek ilyen kiemelése után, ez elemek összefoglalására törekszik. Az összefoglalás formájául a mai francia szociológia (Durkheim) mintájára a törvényeket választja. Két ilyen törvényt állít fel. Az egyik az esztétikai értékek rétegváltoztatásairól szól. „Esztétikai demagógiának” bélyegzi s romantikának (?) azt a tanítását, mely szerint csak egyféle érték van. Lalo relativizmusa szerint az értékeknek egész hierarchiája létezik, mely állandóan változásban van. A műveltebb osztályok művészei majd leszáll a néphez, majd máskor a nép művészetében keres megújulást.

A másik ilyen törvény a három esztétikai állapot törvénye, mely a szociológia tanítása szerint egyúttal minden társadalmi fejlődés állandó törvénye. Eszerint minden művészettársadalmi elem és minden művészet három fejlődési fokon megy keresztül: a klasszicizmus a csúcspont, elő- és utóklasszicizmus a kezdő és végző korszakok.

Esztétikai rendszerének bírálata nem a mi feladatunk, de könyve minden figyelmet megérdemel, mert azok közé a művek közé tartozik, amelyekben egy-egy mondat mögött néha könyvek állanak és amelyben a többszörös megformáláson keresztülessett ítéletek kikristályosodva, tisztán foglalják el a számukra gondosan kimért helyet.

Fábián István.

Pásztortűz-Könyvtár 1-5 szám. (Minerva R. T. kiadása, Cluj-Kolozsvár.) A Pásztortűz-Könyvtárnak nagyok a céljai. Teret akar nyitni a mind erősebben kibontakozó erdélyi magyar irodalomnak és terjeszteni akarja a műveit min-

denütt, ahol magyarok laknak. Elérkezettnek látja az időt, hogy kiálljon a porondra és felvegye a versenyt irodalmi érték és formai kiállítás dolgában a fővárosból kiinduló irodalommal. De híd is akar lenni, híd mindenekelőtt a különszakadt erdélyi és az egyetemes magyar irodalom között. A trianoni határ ma még mindig kultúrzár alatt tartja az elszakadt magyarságot, új magyar könyvet nem enged be és ha beengednek, rendesen nincs benne köszönet. A Pásztortűz-Könyvtár évi sorozatában helyet ad a legjobb csonkaországi és felvidéki írónak is. Nem zárkózik el a fordítások elől sem, mert elve „belekapszolódni a nyugati kultúra friss vérkeringésébe“: ezeréves magyar törekvés. Mégis az első sorozat tíz könyve között csak egy fordítás, egy Bordeaux-regény akad. A budapesti kiadók legtöbbször fordítva csinálja: tíz fordítás között ad egy eredetit. Ma kiadói politika terén körülbelül megint ott állunk, mint száz évvel ezelőtt. Régen beérkezett magyar írók és harmadrangú külföldiek kerülnek kiadásra, mert a kiadók szerint a közönség ízlése ma így kívánja, a közönség ma csak ilyen könyveket vásárol. Kétségtelen azonban, hogy ez circulus vitiosus, közönség és kiadók egymást rontják és közben friss magyar tehetségek érvényesülése elé majdnem leküzdhetetlen akadályokat emelnek. Pedig hát kiket fognak a magyar kiadók egy-két évtized mulva kiadni, mint ismert írókat, ha a kezdőket nem segítik? Vagy talán nincs is ma fiatal magyar tehetség?

A Pásztortűz-Könyvtár a legjobb bizonyíték rá, hogy van. Nemesak fiatal tehetségek vannak, de van közönség is, mely olvassa őket. Legalább is a trianoni határokon túl. Mert hiszen nem véletlen, hogy a Pásztortűz-Könyvtárral egyidejűleg a Felvidéken is megindult egy hasonló vállalat, ugyanazzal a harmas céllal: a Kassai Kazinczy-Társaság Könyvbarátainak vállalata. Kb. ezer előfizetője van már. A Pásztortűz-Könyvtár előfizetői is szép számban gyülekeznek, és még többen fognak jelentkezni, mihelyt az első könyvek forgalomba kerültek.

Az első négy könyv a legjobb propaganda az előfizetések gyűjtésére. Három erdélyi és egy felvidéki író. *Pálffyiné Gulácsy Irén Főregteg* című regényét itt már második kiadásban veszi az olvasó. A pályadíjnyertes regény első kiadása magyar piacon egészen szokatlan könyvsikert ért el és azóta írójának nevét a legjobbak között emlegetik nemcsak Erdélyben, hanem nálunk is. Regénye ősmagyar problémát dolgoz fel: a föld után vágyó magyar paraszt és a földet birtokló magyar magnás harcok szembenállását. A könyv ennek a problémának a kedvéért íródott és ez néha talán jobban kitetszik, mintsem hogy ne menne az életszerűség és a művészi alakítás rovására. Timár Pál, a nemesi családból származott parasztpatriarcha a kemény munkával megszerzett föld kedvéért egybetartja zsarnoki hatalommal fiainak, unokáinak családját. Csak egy lánya szakadt ebből a családi együttesből, mert férjhez ment egy „úr“-hoz és ezért az apa kitagadja. Lánya és vő meghalnak és a hátrahagyott lányunkat odacsempészik a nagypárhoz. Az öreg Timár lányának még a halottas ágyon sem bocsát meg, de az unokát magához veszi és úrimódon nevelti. Egy svájci előkelő intézetbe adja, ahonnan tizenhét éves korában tér csak vissza a nyugati kultúra minden igényével, szépért rajongó lelkében. Így jelenik meg a nyers, izzadtságsgazú parasztmilieu, ahol a „kenyérpusztító“ a legnagyobb gyűlölet fogadja. Nem valószínű beállítás, de szükséges, mert Erzsébet az író súlyos eszméinek hordozója. Ő áll a két osztály között: parasztsaládból származik, de a lelke arisztokratikus. Ő az ütköző pont és ő a megbékítő. A harc kettős. Az egyik, a láthatatlan, Erzsébet lelkében folyik a két életforma között. A másik a földetbirtokló herceg és a parasztság között. A herceg, akinek nagyon is átlátszó neve, valamint a valóság után mintázott környezete némileg zavarólag hat, inkább főúri szeszélyből, mint elvből megtagadja a parasztok bérletének meghosszabbítását, akik számára pedig ez életkérdés. Elhatározását nem ingatja meg sem a nagybeteg, élvágyó férje mellett csak látszatéletet élő hercegnő kö-

nyörgése, sem Timár megalázkodó kérése, majd hadizenetben kirobbantó fenyegetése. Egyedül Erzsébet kérésének hajlandó engedni, de ennek nagy ára van: a lány az árat nem tudja megadni. A parasztság lázadó tömege kaszákkal felfegyverezve a vadaskastélyában dőzsölő hercegre rohan. Erzsébet megelőzi őket, a herceget megmenti, csak cinkosai esnek a tömegdüh áldozatául. A herceg „megfizet” Erzsébetnek: a magával tehetetlent az éjszaka izgalmában anyává teszi. Erzsébet meghalt, gyermeke az „Új Generáció”, akit a fiatal herceg „egy bukott, bűnös rendszer ítéletül maradáka” vesz magához és magával visz egy messze világrészbe, „hogy a rothadó kor mérgezett atomjai meg ne fertőztessék”.

A regény tele van belső feszültségekkel. Minden alakja külön világ, mind egyiknek megvan a maga belső, művészettel érzékeltetett tragédiája. A hercegnő, a fiatal herceg, Sényi az egyik oldalon, Timár, Vince, Erzsébet a másikon. A legmesteribb talán Vince jellemzése, mert neki van a legkevesebb köze a problémához, ő a legkevésbé tendenciózus. Azok a helyek, ahol az író ennek az ösztönembernek érzelmi életét, annak hullámlásait rajzolja, mindenkor a magyar széppróza maradandó művei közé fognak tartozni. Kívülről fogja meg őt az író, érzelmi megnyilvánulásait mutatja be, de oly művészi, hogy belelátunk lelke forrongásába, melyet megráz a gyűlölet és a szerelem láza, a bosszuló gyilkolás emésztő vágya.

P. Gulácsy Irén nyelve a modern magyar szépprózán nevelődött, de eredeti, sajátos nyelv. Sokkal inkább szereti a magyar parasztságot rajzolni, mintsem hogy azoknak sokatmondó szűkszavúsága ne lett volna hatással stílusára. Néhol egy mondatba akar összeszorítani egy egész leírást, mint pl.: „Magas alakja lányos kezdődésekkel próbálkozta a készülő nőt”. Az olvasónak helyenkint meg kell állnia és részre bontani ezeket az összesűrített kifejezéseket, hogy megértse őket. Ilyenkor aztán az a benyomása, mintha az író is agymunkával teremtette volna meg őket és nem művészi intuícióval. Tömöríti a jelzőket és egész mondatokat ki-

ván velük helyettesíteni: „magába perlekedett óra”, „rég, megtipraltan, csakazértis énje” stb. Bátor szökimondása imponáló, de naturalisztikus hasonlatai néha túlzottaknak tetszenek.

Ez a regény is abból a vágyból fakadt, hogy feleletet adjon arra a sok fájó miértre, mely a nagy katasztrófa után a magyarság elé tárult és hogy utat mutasson a céltalanul keresőknek. A háború utáni évek irodalmának egyik legjellemzőbb és legerőteljesebb terméke. Nem véletlen, hogy Erdélyben íródott és különösen tiszteletet érdemel, hogy nőíró írta. A regény méltón nyitotta meg a Pásztorúti Könyvtár sorozatát.

*

A következő két kötet elbeszéléseket hoz. Imponáló bátorság a sorozat szerkesztői részéről, ma amikor a magyar könyvpiacra (és másutt is) a novellás könyvek a legkevésbé keresett cikkek közé tartoznak. Érdemes volna ennek az ízlésváltozásnak belső okaival foglalkozni, de itt meg kell elégednünk azzal, hogy magára a tényre mutatunk rá. *Makkai Sándornak*, Kolozsvár új református püspökének kötet: *Megszólalnak a kövek* ugyan már szintén második kiadásban van előttiünk és ez látszólag megcáfolja a fenti állítást. De csak látszólag, mert „habent sua fata libelli”. Makkai Sándor elbeszélő művésze az utóbbi években fejlődött ki (első regénye álnév alatt 1921-ben jelent meg) és témáinak aktualitásával csakhamar népszerűvé vált. Targyát legszívesebben Krisztus életéből és Erdély multjából meríti. Ez a kötet tehetőségét sokoldalúan mutatja be. Az első három elbeszélés történeti. Bethlen Gábor tragédiája, Apáczai Cseri János nehéz küzdelme, Apafi Mihály furcsa fejedelemsé válságát elevenednek meg. Az írónak erős történeti érzéke van, mellyel a multban is mindig meglátja az örök változatlant, a magyar végzetet. Elbeszélései mégis kiszakított mozaikszemekként hatnak, talán mert epizód-szerűek és nem adnak meggyőző jellemzést. Negyedik novellája, melytől a kötet címét kapta, a jelenben játszódik és a pusztuló magyarság élet-halálharcát mutatja

be erős drámaisággal. A következő elbeszélés tárgyát diákkorából vette, meleg humora jólesik az eddigi novellák komor léggöze után. — Az „Egyéniség vára“ c. elbeszélése filozófiai mese, allegorikus alakokkal: az „Élet és élet“ című „egy lelki kirándulás története“, a következő kettő a halál misztériumával foglalkozik, az utolsó egy bomlottagyú ember lelki tragédiáját festi pszichológiai elmélyüléssel. — Ilyen sokszínűek Makkai Sándor témái, nehéz ezen elbeszélések után művészetéről egységes képet alkotni. Elbeszélései sohasem magukért íródnak, a szerzőnek mindig valami különleges célja van velük. A leg súlyosabb problémákat szereti legjobban és ezért a filozófikus elem néha túlteng elbeszéléseiben.

Balogh Endre elbeszéléseit hozza a Pásztorú-Könyvtár következő száma. „Mesét írok neked...“ cím alatt. Az oly korán elhunyt író írásművészetével már többször foglalkozott folyóiratunk. Ez a kötete, melynek kiadására a szerkesztőket nemcsak kegyeletük, hanem elsősorban irodalmi érzékük indította, még csak súlyosabbá teszi elvesztése feletti fájdalomukat. Rövid kis elbeszélések, valószínűleg szét-szórtan jelentek meg a különböző napilapok és folyóiratok hasábjain. Csak az első, a „Párnázott ajtó“ című, hosszabb lélekzetű, valóságos kis regény, mely kevés szóval sokat sejtet, tel van drámai feszültséggel és éles színekkel világít be a „modern“ családi élet miázmás világába. Egy-két novellája („Böjte Ferenc szegény komám“, „Juhászok“) Mikszáth anekdotás elbeszélő modorára emlékeztet, de mindig van bennük valami tragikai mag, vagy drámai pointe. A legaktuálisabb a „Gólyák“ című, tárgya az elszakítás utáni erdélyi világban játszódik és — anélkül, hogy tendenciája kirívó volna — a magyar élet-akarás győzelmét mutatja be. Az ilyen elbeszéléseknek missziójuk van. — A „Pusztuló lelkek“-ben oroszos lélekábrázolást találunk szomorú magyar milieuban, míg az utolsó elbeszélés: „Mesét mondok neked“, egészen lírai, kis lányának írja meg a halállal való találkozásait. Az írónak ez az utolsó elbeszélése és ez különös tragikus szint ad visszaemlékezéseinek. — Balogh Endré-

ben a magyar irodalom kétségtelesen igen jelentős elbeszélőt vesztett el. Egyik legművészebb ábrázolóját a magyar és speciálisan erdélyi világnak, akinél az erdélyi szín nem akart különködés, hanem művészi többlet.

*

A három erdélyi író után egy felvidéki következik, mert ha *Kosáryné Réz Lola* ma már Budapesten lakik is, legjobb munkáin mégis meglátszik a felvidéki elszármazás. Ez a kis regénye, „A pápaszem“, egyike a legfinomabb, legbájosabb alkotásainak. Nem is annyira regény, mint inkább mese, annyi szeretet és annyi jószág van benne és alakjai — minden realitásuk ellenére is — annyira szimbolikusan hatnak. Egy fiatal festőművész hosszas külföldi bolyongások után, melyek világhírnevet és vagyont szereztek neki, hazaérkezik Budapestre. Itt egy öreg munkásasszony, akivel az utcán véletlenül találkozik, eszébe juttatja falun lakó édesanyját, akiről az utóbbi időben egészen megfeledkezett. Eszébe jut gyermekora, amikor a pápaszemes „anyóának“, aki oly kimondhatatlan nagy szeretettel és áldozattal nevelte, megfogadta, hogy ha felnő, palotát építtet számára, ahol csupa szépségben és boldogságban fog élni. (Ez minden anyját szerető fiúnak gyermekkori álma!) Most ezt a fogadalmat beváltja, vásárol a Hűvösvölgyben egy kis villát, berendezti művészi kényelemmel és szépséggel és elhozza az „anyókat“. Édesanyja, aki a megtestesült jószág és szeretet, aki maga körül mindenkit jóvá és örvendezővé varázsol, súlyos betegsége ellenére, melyet egy mártir hősiességével titkol, új életre ébred. Egyszerre kapja meg mindazt a szépséget, mely után egész áldozatos élete alatt vágyódott: zenét, színeket, nagyvilági életet, messze országok csodáit. Fia szívéhez hajlítja párisi, nyugtalanvérű feleségét, szerető asszonyja változtatja s amikor meghal, mint egy legendás szent, megbékélt, boldog embereket hagy hátra, akik között tovább él az ő lelkülete. — Alig van ennek a regénynek cselekménye, apró, jelentéktelennek látszó események töltik

meg, aprólékos leírások, melyek mögött azonban nagy érzések rejtőznek. A regénynek egyszerű, szinte naiv a hangja, idomul az „anyóka” lelkivilágához, mégis érezzük, hogy az összes szereplők között ő az egyetlen, igazi bölcs. Az író nő éppen ezáltal éri el a legnagyobb hatást, sokszor az érzés könnyetfakasztó mélységeibe jut le, mégsem lesz sohasem szentimentális. A Pásztor-tűz-Könyvtár szerkesztői nehezen találhattak volna jobb regényt olvasóik számára „A pápaszem”-nél, mely az anyai szeretetnek világirodalmi nívón álló apotheozisa.

Ezután a négy kötet után a legnagyobb várákozással tekinthetünk a Pászortűz-Könyvtár további számai elé. A csonkaországi olvasó pedig, ha ezeket a könyveket felkarolja, nemcsak saját magának szerez értékes időtöltést, hanem részesevé lesz a magyar kultúra egységéért folytatott harcnak.

Farkas Gyula.

Újabb verseskönyvek. Mint a földnek a tavaszi vetés után, a léleknek is az élet hatásai nyomán megvan a maga gyümölcsérlelési korszaka. Az aratás eredménye mindkét esetben összefügg a környező légköri viszonyokkal. A következtetés egyikről a másikra nem éppen alaptalan. E tapasztalat igazsága könnyen ellenőrizhető abban a mennyiségre feltűnő lírai termésben, mellyel a kifejezésre törő lelkiség időközönként elárasztja a magyar könyvpiacot. Egy pillantás a közel-múltban megjelent néhány kötetre általánosságban is tájékoztathat.

Bodrogi Gusztáv kis füzetének (*Versai. Költemények, dalok*) ajánlásában azt mondja, hogy ha csak az az igazi vers, „ami” a szívből fakad, akkor költőnek vallja magát; könyve azonban — sajnos — kevésbé igazolja ezt a következtetést. A különböző felírások (Hangulat; Haza; Hit; Szerelem; Chansonok; Dalok és kuplék) szerint csoportosított próbálkozásokban sok szó esik a csókról. Erről eszünkbe jut, hogy a múzsa csókja nyomán költemények születnek, itt pedig csupán versek vannak... Ez a tapasztalat lehangoló.

Finta Sándor *Robinson szigetén* című kötete egy szemlélődő, megbékélt lélek vallomásait foglalja közszorúba. Nyájasszavú lantján az

otthonhoz való ragaszkodáson, meg a háborús emlékeken kívül rokon-szenves tempióttossággal szólnak meg a hit, szerelem, hazafias érzés, magány kedvelése és az életküzdellemmel kapcsolatos gondolatok. A forma és tartalom összhangját érzető versek sorából megemlítést érdemel „A legnagyobb magyarhoz” című, mely a maga egyszerűségében sem elesévelt visszhangja napjaink Széchenyi-kultuszának.

Hárs Alice verseihez (*Fehérhadjón*) ismertnevű pályatársa, Nil írt előszót. A kedves anyáskodástól áthatott sorok elismeréssel szólnak a versekben. „hellyel-közzel méltó formába” öltözött tartalomról, de nem kevésbé irigylendő érték gyanánt emlegetik a szerző ifjúságát. Ily előzmény után a kis kötet főindítékának, az állandóan fokozódó szerelemvágnak lobogása is inkább érthető. Lázasan ismétlődő lírai sóhajok ezek a versek, leányos bájjal sejtetve a fiatal szív romantikáját, külsőségükben ügyesen simulva a hangulatköltészet divatos eszközeihez.

Szamolányi Gyula kötete (*Magyar mezőkön*) elején Surányi Miklósnak a szerzőhöz intézett sorai olvashatók. Bizonyára nem azért, mintha barátja költői termése különösebb ajánlásra szorulna, inkább annak az örömére, hogy ők, akik boldogabb időkben együtt álmodtak a máramarosi hegyek tájékán, most újból találkozhatnak „az eliziumi mezőkön!” A magyar sors több változatban felzokogó elégiái ezek a Szamolányi-féle költemények, átszóve a természet jelenségein, a mult emlékein s a jelen vizagztalanságán borongó lélek megilletődésétől. Az élményi erejű versek művészi hatását fokozza az a nemes tartózkodás, mely a maga csüggeteg kétségeivel már-már szinte a lemondásban keres megnyugvást (Kapuzárás). A kis gyűjtemény szíves fogadtatása talán némi bizakodást is megszólaltat majd e hivatottságra valló lant.

Birinyi József verseinek (*Tavaszi lángok*) tanítótestvéreinek ajánlja, „amik hittel és szeretettel dolgoznak a szebb magyar jövőért”. A Baján megjelent kötethez vitéz Fejérváry Dezső írt meglehangú bevezetést, melyből kitűnik, hogy Birinyi József a szlovén föld szülötte, s a

Bácska neveltje. Ilyenformán jobban megértjük a szerző időszerű keserűségének helyi színekkel egyénített kifejezését, s annál inkább méltányoljuk az élet és természet különböző benyomásaitól sugallt költői hajlama töretlen hitű, egészséges megnyilatkozását.

Kulcsár György kötete nagyjából megfelel a címének (*Jöttem a gátra*): férfias, komoly bemutatkozás. Az egyéniség, mellyel így megismerkedünk, szívesen hajol meg az új magyar költészet főalakjai előtt, de azért megértéssel fordul a mult nagyjai felé, kik közül Bacszányi, Arany és Jókai egy-egy verséhez indítékat is szolgáltattak. Nemzeti sorsunkat visszhangzó költői kísérletei igazolják „Köszöntő”-jének önértetes vallomását („magamé az ének, amit dalolok”); és ez bizonyára örvendetes jelenség.

Hangay Sándor költeményeinek gyűjteménye (*Csaba útján csillag porzik*. Versek. 1914–19.) inkább új, immár negyedik kiadása révén kerül itt szóba. A költő tárgyköre, formakészsége, kiforrottságának mértéke eléggé ismeretes régebről, mikor e versek hatását még az időszerűség fokozta. Az ihletalapul szolgáló élmények költői értékének bizonyosága, hogy e darabok jórésze ma sem fakult el. Főképen azok a versek őrizték meg a szépség hamvát, melyekben a háborút végigküzdő szerző családi és nemzeti érzése, meg emberi részvéte öltözik művészi formába.

Baros Gyula.

Meyer Konrád Ferdinánd válogatott költeményei magyarul. Szigethy Lajos, akinek tartalmas és izlésre valló kötetéről csak nemrégem volt szó folyóiratunkban (Napkelet, 1925. I. 266. l.), most egy újabb munkája közrebecsátásával adja bizonyosságát szépségkultusza állandóságának. Előbbi művében, eredeti versei mellett szintén közölt fordításokat, de műösztone akkor még nem szegődött egy bizonyos remekirő szolgálatába. Szertecsapongott s csupán néhány kedvére való darab tolmácsolásáig pihent meg a külföldi (német, francia, olasz és angol) költészet valamely jelesénél. Szellemi kirándulása azonban itt-ott mélyebb hatást tehetett rá, mert jelen kötete már — íme — egészen egy művészi egyéniség hívének mu-

tatja. Választása ezúttal a német irodalom büszkeségére, a svájci származású Meyer Konrád Ferdinánd költeményeire esett, melyeknek lelkesége, a bennük megnyilatkozó életfőfogás vallásos elemeinél fogva is vonzotta. A fordító tárgyszeretete nemesak az egyes darabok méltó tolmácsolásából látszik; kitűnik ez a kötet bevezetéséből is, mely a kiadvány alkalmiságául a költő születésének százéves fordulóját jelöli meg. Egyéni lelkesedése azonban itt alighanem túloz, mikor Meyerben többre becstüli a lírikust az elbeszélőnél.

Meyer kétségtelenül jeles mint versíró is, de lírája sokkal inkább függ a költő — gyökerében — epikus ihletének alapsajátságaitól, sem hogy benne az *érzelmi* költőt lásuk értékesebbnek. Bizonyára szépek ezek a költemények, akár a génius nagyságát hirdetik, akár az élet és természet jelenségeinek hatását visszhangozzák, de — kevés kivétellel — még e hangulatképeken is megérezhető, hogy az érzélem hevé az értelem szabályozza.

Meyer egész művészi természetére jellemző, hogy inkább jut szóhoz benne az intellektuális színezetű esztétikum, mint az érzelmi elágyulás. Miért lenne ez éppen verseiben másképp? Vagy nem erre enged következtetni a költő önvallomása (mely magyar szövegében mindjárt a fordító hozzáértéséről is tájékoztat):

E kis dalokban ne kutass
Komoly nagy cél után!
Kevés bű és kevés öröm,
S mind játék volt csupán.

S bár lopva könny is csillogott
A dal egy-egy során,
A könnyesepp rég felszikkadt,
S mind játék volt csupán.

Ez a kitérés azonban nem kisebbíti a fordító érdemét. Műgondról tanuskodó gyűjteménye (bár Vargha Gyula szép fordításai már előbb fölkellették az érdeklődést Meyer költeményei iránt) igen alkalmas arra, hogy közönségünk a svájci költő kevésbé ismert műveiről tudomást szerezzen, sőt a lelkes példa nyomán gyönyörűséget is találjon bennük.

Velezdi Mihály.

Dobosi Pécsi Mária: Művész ed király. Dobosi Pécsi Máriának eddig megjelent regényei, melyek közül néhányról folyóiratunk is meg-

emlékezett, gyenge oldalaik ellenére is figyelemre méltó munkák voltak, úgyhogy ezt az új művét is érdeklődéssel olvastuk. Ebben a régi, mesés Egyiptomot választja a történet színteréül. Nagy térbeli és időbeli távolság, ahová a kritikus nehezen követheti. Ebers György, az egykor kedvelt egyiptomi regények írója, az aegyptologia egyetemi tanára volt, s ez megnyugtathatta a kor és környezetrajzi részletek hitelessége iránt érdeklődő olvasókat, szerzőnk azonban nem az, s így már eleve kételkedéssel fogadjuk az ő régi Egyiptomát. Lehet, hogy ilyen volt, lehet, hogy nem. Kétségtelen, hogy sok benne a komoly tanulmányon alapuló részlet, de még több a képzelet hozzáköltése. Különben az ilyen távoli földön és korban játszó regénytől nem is követelhetünk olyan tüzetes és hű korrajzot, mint az Európa valamely népének jól ismert korát festő elbeszéléstől. Az íróra nem is szándékozom anachronizmusokat s más korrajzi valószínűtlenségeket rábizonyítani, csak azt nézem, milyen a regénye mint regény.

Meséjével néhány sorban végezhetünk. Hetnufer, a fáraó lángeszű építőmestere felépítette a nagyszzerű kincstárat s új, csodálatos tervvel foglalkozik, de a fáraó, mivel tudja a kincstár bejáratának titkát, eltéteti láb alól. A művész vakon, nyomorékon és örülten még él egy darabig, aztán a kincstár tervrajzát fiára, Achmeszre hagyván, meghal. Achmesz behatol a kincstárba, a fáraó aranyaival sereget toboroz, megbuktatja, megöli s ő lesz az utóda.

Ezt a sovány mesét nem teszük érdekesebbé az epizódok, melyeket a szerző nem tud szervesen összekapcsolni egymással, hogy a főcselekvénnyel együtt határozottan bonnyolított meseszövedékké alakuljanak. Ez a határozatlanság a mese szövéseben fő hibája a regénynek. Az elején érdekesen rajzolja meg a művész alakját, úgyhogy felkelti várakozásunkat, de azután hamarosan megöleti. Ugyanígy kelt érdeklődést a fáraó nagyhatalmú és sőtétlelkű eunuch-kegyence iránt, de ezt az alakot is elejti. Rhodopisz, az ünnepeit táncosnő sorsával is túlon túl sokat foglalkozik, de igazi szerepe nincs a történetben. Dédé fő-

pap küzdelme a fáraóval a régi istenekért nem tud érdeket kelteni, családi tragédiája sem: a fáraó a főpap feleségéért cserébe megengedné a régi istenek hivatalos tiszteletét, a nő erre öngyilkos lesz. A fáraó még a legaktívabb alak, aki szembezáll a papokkal, nyúzza a népet, nem fizeti katonáit, hogy rengeteg kincset gyűjthessen, s ki minden áron magaévá akarja tenni a főpap feleségét, de igazán ő sem érdekel bennünket, mert csak esztelen zsarnok, ki vakon rohan vesztébe. Még mindig érdekesebb alak azonban, mint Achmesz, aki durva katoná és egyebet nem tesz, csak boszszút áll apjáért.

A szerző hosszú lélekrajzokkal támasztja alá jellemeit, de ezek a lélekrajzok magukban állanak, nincs igazi fejlődésük, nem válnak cselekvénnyé. Így mozaikszerű az egész, csupa félbemaradt alak és mesetörredék, mely nem kerekedik sem lélekrajzilag, sem romantikusan érdekes mesévé.

A szerzőben pedig van elbeszélő tehetség: stílusa költői, reflexiói sokszor elmések, tud élénk képzetre valló, színes milieu-rajzával hangulatot kelteni, ért a jellemzéshez, a lélekrajzi finomságok megfigyeléséhez, tud érdekesen mesélni és tud szellemes párbeszédet szólni, de csak helyenként s éppen ez a hibája regényének, melynek „minden részlete szebb, mint az egész”. A költői műnek pedig mint egésznek is hatnia kell s így a maga egységében legjobban. Ez a regény szembezőkően bizonyítja a művészi egységnek ősidők óta hangoztatott szükségességét és fontosságát, melyet az alkotó művészek újabb hajlandók kétségbe vonni. iskolás fontoskodásnak és üres frázisnak bélyegezni.

Arany, a kompozíció kiváló mestere, sokat gondolkozott erről s váltig hangoztatta, hogy bármilyen sok művészileg értékes részlet sem pótolhatja az egységet, az egész műnek együttes hatását.

A kompozíció nem mesterkedés, nem csupán technika és rutin, hanem művészet, amelyet érdemes komolyan venni főként olyan tehetséges írónak, mint szerzőnk.

Szinnyei Ferenc.

Szinházi szemle.

I.

Mikor 1855-ben Szigeti József *Vén bakancsos és fia a huszár* c. népies vígjátéka először színrekerült, közönségnek is, kritikának is nagyon tetszett. Megérezték, hogy valami újat hozott: Szigligetinek csak félig népies színművei után a tiszta népszínművet. Salamon Ferenc a bemutató után ezt írta róla: „Sokat emeli a vígjáték becsét az egyöntetűség. Itt nem halad két cselekmény egymás mellett, melyek közül egyik az urak, másik a nép között játszik; nincs szembe állítva a frakk meg a guba az előbbinek rovására, az egész egy csapszék tulajdonosa és egypár vendége között történik...”

Ma, amikor e darabnak ez újat hozó jelentőségét nem érezzük, bizony megfakultnak hat az egész vígjáték. Alakjait, hangulatait azóta számtalan variációban láttuk a színpadon, meseszövést vánszorgónak érezzük, s látván látjuk, hogy az egész bonyodalom sokkal rövidebben elintézhető lett volna, ha az öreg bakancsos mindjárt az elején elintézte volna a kincésásai komédiát. Szegény Laci fiúnak nem kellett volna akkor háborúba mennie, s a félkarját otthagynia, szerelmesével hamarabb megtarthatták volna a lakodalmat, s a vén bakancsos is hamarabb megtalálta volna öreg napjai nyugalmát.

Mindamellett mégsem bánjuk, hogy e régies ízű népszínművet felújította a Nemzeti Színház. Egy-két jóízű jelenet élveztünk végig, egypár jó magyaros alakban gyönyörködtünk, a harmadik felvonáson, a darabnak e legsikerültebb részén, jókat kacagtunk, és főképen, mert láthattuk — Szentgyörgyi Istvánt.

A magyar színészetnek ez egyik legkülönb büszkeségét bizony nagyon irigyeljük Kolozsvártól. Itt lenne az ő helye a Nemzeti Színházban, s itt lett volna helye Tamási és Blaha Lujza mellett a régi Nép-

színházban. Mert Szentgyörgyi István mint a legkiválóbb parasztszínész, az utolérhetetlen *Peleskei nótárius*, *Cigány*, *Gonosz Pista*, a Népszínházban talált volna igazán magához méltó partnerekre. Igaz, hogy így meg, a kolozsvári változatosabb műsorú színházban, klaszszikus szerepekben is bemutathatta tehetségét, és játszhatta Tiborcot is, Falstaffot is.

Amikor Szentgyörgyi Istvánt a Nemzeti Színház deszkáin látjuk, első tekintettel önkénytelenül is azt vizsgáljuk, hogy miben is különbözik a ma már nagyon kevesektől képviselt régi játéktílus az újtól. Nem sokáig kell kutatnunk. Nyomban észrevesszük, hogy a régi modor kényelmesebben részletező, epikusabban széles, egy-egy szituációt alaposabban kielő játék. Az új stílus robanóbb hevességű, a drámai feszülést erősebben érvényesítő, idegesebb menetű. Nem értékek összeméréséről van itt szó, hiszen a maga nemében mindegyik stílus egyformán jó, csak a különbségek megállapításáról. Szentgyörgyi István nemzeti színházi vendégszereplésekor e régi modor legnemesebb megnyilatkozását láthattuk. Senki se higgye, hogy az ő lassúbb menetű, egy-egy fordulatonál hosszabban elidéző ábrázolási módja az öregség következménye. (A nyolevanötéves öreg úr a *Vén bakancsos*ban még ugyancsak rakja a csárdást!) Stílus ez, semmi egyéb!

Ebből az aprózó, kényelmesebb felépítésű színjátszó modorból fakadnak Szentgyörgyi alakításának leggyönyörűbb mozzanatai. Amikor a második felvonásban fia mátkáját vizsgálja, aki a halottnak hitt Lacit siratja, s vigasztalás közben az ő hangja is meg-megcsuklik, majd pedig ő is sírásba tör ki, ez a jelenet szívighatóan szép volt. Hát még amikor holtnak hitt fia megjelenik, s az öreg észreveszi, hogy félkarját a csatamezőn hagyta! Apai szívének egész gyöngédségével csókolja meg a levágott kar csomkját. E

jelenet láttára igazán egyetlen szem sem maradt szárazon a színházban.

S amikor a közönség már azt hitte, hogy Szentgyörgyi István megmutatta magát abban, amiben legerősebb, az érzelmesség, a meghatódottság ábrázolásában, akkor egyszerre csak a harmadik felvonásban a dévajkódó vígjátéki hang, a fölényes humor kifejezésében olyan igaz, olyan megkapó mozzanatokra talált, hogy kész lett volna mindenki hitet tenni rá, hogy itt még nagyobb, mint az előbb volt.

Amikor a kincésásai komédia után az őt gazdagnak hívó korcsmáros írószobájába benyit, már megjelenése is elsőrangú volt. Hetykén vágja ki az ajtót, s diadalmas tekintettel áll meg a küszöbön. Szájában hosszúszerű pipa, fején valami kopott, rojtos hálósipka, két kezén — elvégre most már úr lett belőle, vagy mi az ördög! — bőrkesztyű. Hogy a két félkesztyű felemás, egyik barna, másik fehér, mit tesz az, — mégis csak kesztyű! A szobába rangos lépésekkel jön be. Beszédközben nagy kegyesen egy-egy szivart nyújt a korcsmárosnak is, s az álmélkodó kántornak is. Pálinkát a javából kér. Mikor a szolgálatra kész vendéglős sietve tölt neki, fínyásan szagolgtatja. Végül is kelletlenül belekóstól, de a szájába vett pár cseppet nyomban megvetően sercenti ki — pontosan a korcsmáros orra előtt.

Ennek a jelenetnek minden kis mozzanata olyan kidolgozott, olyan kacagató, hogy láttára a legnagyobb emberábrázoló színészek jutnak eszünkbe.

Ez után a részletekbe ható játék s e vezető szerep után kíváncsiak voltunk, vajjon minő lesz e nagy színész epizódszerepben. A *Süt a nap* Pongé juhászában is látszott ez a minden ízében átgondolt játék, de egyúttal valami nagy művészi szerénység is. Schogyan sem akarta a többi szereplő játékát túljátszani, s nagy artisztikus érzékkel illeszkedett az együttesbe. Egy-két feledhetetlen motívuma itt is volt. A paraszti modort kitűnő megfigyeléssel állította elénk. Az első felvonásban, a tiszteletesék udvarán beszélgetés közben nem ügyel még arra sem, hogy legalább a tiszteletes úrnak ne fordítson hátat; a második felvonásban a tanító szobájába feltett kalappal állít be, s úgy marad az egész jelenet

alatt. Ahogy a tanító mellé ül, s ahogy beszélgetésben egyre bizalmasabbra melegedve közelebb-közelebb húzza székét, s ahogy kegyesen megmegveregeti a mester vállát, az mind maga a friss, a valóságos élet. A harmadik felvonásban is volt egy nagyon finom ötlete. Kampós botját két kezével a háta mögött tartva, minden érzését, szándékát, hangulatának minden hullámzását ezzel a bottal fejezte ki: a bot lassan ingott, vagy sebesen mozgott, vagy erőteljesen a földet döfölte, aszerint, amint gazdájának változó érzése parancsolta.

...Szentgyörgyi István állítólag búcsúzni jött fel Budapestre. Nagyon szeretnők, ha ebben az egy pontban ez a puritán nagy színész primadonnáskodott volna: ha tízszer búcsúznék, amíg csakugyan el is megy. Óhajtván óhajtjuk, hogy ez a búcsú csak az első búcsú lett legyen.

A Vígszínház sok bukás után végre eljutott évadjának sikeréhez. Sajnos, hogy e sikert olyan darab hajtva elő, mint Szenes Béla *Alvó férje*. Az egésznek a közönségre tett hatása valóban nem magyarázható egyébbel, minthogy a szerző egy csomó pesti figurát elevenít meg a színpadon. Úgy látszik, a publikum szeret az önmaga fotografiájában gyönyörködni, s nem törődik vele, hogy az író semmivel sem áll magasabb színvonalon, mint a városligeti gyorsfényképészek. A darabnak meséje sovány, karakterrajza pár odavetett vonás, elméssége pedig ócska vagy erőltetett. „Legszellemesebb” ötlete, hogy az uzsonnavacsorát *ucsorának* nevezi.

Van a darabban egy tipikus pesti hölgy, aki nyíltan megvallja, hogy Beethoven szimfónája alatt unatkozni szokott. Igen kérjük a közönségnek azt a részét, amely esetleg hasonló érzésekkel viseltetik e nagy zeneszerző iránt, hogy okvetlenül nézze meg az *Alvó férjet*. Nagyon jól fog mulatni.

A színház jobb darabhoz méltó gondot fordított a kiállításra is, rendezésre is.

A Belvárosi Színház két hazai udonsággal akarja hanyatló existenciáját megmenteni. Egyik egy egyfelvonásos renaissance-dráma, Vil-

lányi Andor *Fekete lilioma*. Az író méltán írta hozzá műfaji meghatározásul, hogy *produkció*. Valóban nem egyéb. Különösebb értéke nincsen s pusztán a fő-főférfiszereplő hosszú magánjelenete kedvéért íródott, melyhez a többi szereplő csak keret. Egyetlen szereplőt húsz percig színpadon magára hagyni és csak őt beszéltetni, — ehhez nagy drámaíró és nagy színész szükséges. Sajnos, azonban sem Villányi Andor nem nagy író, sem pedig Vértés Lajos nem nagy színész. Ezért aztán e kis mű a maga rövidségében is hosszúnak hat, és érthető, hogy a közönségre még közepes hatást sem tett.

A másik darab, Sándor Imrénék *Szedjetelek szét csillagok!* e. ö. képből álló gyermektörténete, Wedekind *Frühlingserwachen*-jének hatását mutatja. Témája ennek is a serdülő kor ébredő sexualitása. Formaiakban a darab furcsa stílus-vegyülék: eleje nyersen naturalista, a vége pedig az ábrázolt történetet valami zavaros filozófálással szimbólikus magasságba akarja emelni.

A cselekménynek vezetése ötlet-szerű. Hősnője egy tizenöt éves leány, aki a maga gyermeki naivságával egy léha fiatalember hatása alá kerül, sorsa azonban nem úgy fejlik, mint ahogy minden józan művészi logika kívánná, hanem egy véletlen fordulat fejezi be: a kisleány a vízbe fulladt.

Az egész mű egy nagyot akaró írónak kiforratlan, egyensúlyozatlan terméke. A rendezés sem járult hozzá, hogy a darab elfogadhatóbb legyen. Eppen a legnaturalisztikusabb tónusú részeket játszatta túlzottan expressionista díszletek között. A főszereplő, Hollós Ilona, azonban tehetséges színésznőnek látszik; dícséretére legyen mondva, hogy szerepének erotikus részleteit bizonyos tartózkodással tompította. Egy másik kisleány szerepében Turay Ida kedvesen játszott.

Nem hisszük, hogy a válságba jutott Belvárosi Színház efféle darabokkal megmenthetné magát.

Galamb Sándor.

II.

Forgács Rózsi, a régi Thalia, majd a Magyar Színház, s még utóbb a Nemzeti Színház tagja, néhány éve kis társulatot gyűjtött maga köré s

azzal időnkint vasárnap délutánon egy éjjeli mulatóhely színpadán rendezett kamaraelőadásokat. Most, hogy Nagy Endre kabaréja a Royal-orfeumba költözött, Forgács Rózsi bevonult a Teréz-körúti Színház helyiségebe s azóta hetenkint két-három előadást tart, jórészt egyfelvonásos darabokból összeállított műsorral.

Megnéztük az új színpadon rendezett mindkét bemutató előadást; a két alkalommal nyolc egyfelvonásost láthattunk, köztük egy Gogol-, egy Csehov- és egy Dumas-darabot, a többi magyar szerzők műve. Az idegen „újdonság”-ok már színrekerültek magyarul (jórészt kabarékban). s a magyar szerzők is többnyire kabaré-méreteken és hangnemben szólaltak meg. Csak Molnár Gyula tartozik közöttük a régebbi írónemzedékhez, Bródy László, Vándor Kálmán és Vázsonyi János embernek is, írónak is fiatalok. Közülök leginkább Bródy László kötötte le érdeklődésünket egy verses mesejátékkal, melynek némileg zavaros szimbolikájában erős lírai hév lüktet. A legselejtebb művel az egész társaságból az ifjú Vázsonyi állt elő; fantáziája alantas és nem is eredeti s hangja, szellemeskedése izléstelen.

A kis társulatban akad egy-két tehetségesnek látszó színész. Ragályi Elemér és Bazsai Lajos nevét szívesen feljegyezzük. De az együttesnek mindig valami műkedvelő-íze van, megfelelő rendező keze hiányzik.

Végül egy őszinte szót a társulat vezetőjéről és lelkéről. Forgács Rózsi tehetségét nem kicsinyeljük. A multban egy-két alakításával megmutatta, mire képes. De mintha önkritikája gyenge lábán állna: most egyre-másra azt mutatja meg, mire *nem* képes. A nyolc kis darab közül hétben játszott, csupa nem neki való szerepet. A könnyed, csicsérgő tónus nem az ő hangneme, kár éppen ezt erőltetnie. Mi az ilyen „sokoldalúság”-ot nem tudjuk méltányolni, ha éppen az egy igaz oldal hiányzik belőle.

Rédey Tivadar.

Művészeti szemle.

Az Ernst-Múzeum termeiben rendezte harmadik kiállítását a *Képzőművészek Új Társasága*. A Kut köré főleg azok a festőink és szobrászaink tömörülnek, aki a leghaladóbb irányt képviselik művésze-

tünkben. Jelentékeny részük az impresszionizmus és neopresszionizmus mesgyéjét elhagyva, az impresszionizmus tájékán keresgél. Iskolájuk leginkább Párizs. Csak kevesen akadnak közöttük, akik a német futurizmus útjait járják és a Sturm-mal tartanak rokonságot. A Kut tagjait csak nagyon laza szálak fűzik egymáshoz. Sok művész a háború óta sem bírt kivergődni palettájára Mekkájába: Párizsba, hogy ott felújíthassa régi tanulmányait. Ezek a multbeli forrásokból merítenek még mindig ihletet. A függetlenek s a többiek új hadállásait élményből nem ismerik, legfeljebb hallomásból, vagy reprodukciókból tájékozódnak törekvéseikről. A tehetősebbek azonban újra és újra megjárták a sajnápartit várost, ezeknek a képein aztán megtükröződik az a franciás ízű, mai impresszionista zamatú felfogás, amely talán túlnyomó részüknek legkedvesebb területe. A falakon itt-ott felkiált egy-egy Chagall-utánzó, feltűnést kelt pár kubista kísérlet, de valami általános nagy mozgalom nem nyugtalanítja a nézőt seholsem. A Kut tagjai között nem akad Kokoschka, sem Kandinszkij. Úgy látszik, mintha e kör legmodernebb tagjai is lehiggadtak volna már. A német szélsőségesek erőlködését alig egy pár kép tükrözi a kiállításon. Ezek aztán afféle „Scheinteufler“ gyanánt hatnak. A polgári tárlatlátogató, ha akar, elszőrnyűködhetik rajta, de meg is mosolyoghatja és megnyugodhatik abban, hogy a mérsékeltlen forrongó Kut-tagok maguk is alighanem madárijesztőnek tekintik csak ezeket a képeket, melyektől nem ijed már meg senki sem. Mindenki úgy érzi ma, hogy ezek a vad rohamok önmagukban omlanak össze mindenfelé.

A kiállítás általában véve nivós. Érdekes művészeket láthatunk itt érdekes problémákkal való birkózás közben. Legtöbbjüket a képzelet szabad játékára igyekvés és kedv jellemzi, valahogy úgy érzik, mintha kötelező lenne számukra a forma egyéni eltorzítása és a színekben tobzódás, de önkéntlenül alkalmaznak annyi naturalista féket, hogy ne kerüljenek egy kalap alá a sturmisták előhadával. Ezért pedig csak dícséret illeti őket, Moderneskedés helyett modernnek akarnak lenni s

ezzel elérik a komoly értékelést mindenki szemében.

A kiállításon a törzstagok mellett a Kut tanítómesterei által vezetett fiatalság is szóhoz jut. Egy pár igen derék tehetség mutatkozik ebben az új gárdában.

A grafikusok és akvarellisták által elfoglalt első teremben *Lahner Emil*, *Bor Pál*, *Peitler István*, *Klie Zoltán* írták be nevüket emlékezetünkbe egy-egy számontartásra érdemes igérettel.

Kmetty János is jó dolgaival szerepel itt. *Szönyi István* nagy kultúrája minden akvarelljén ott csillog. *Bornemisza Géza* vízfestményei lelkes, bensőséges munkák. Valami halk, elmélázó magyar líra zsong ezekben az egyéni színekben és vonalakban. *Scheiber Hugó* kusza vonalképrázatait, tarka-barka színkiáltózásait a német futurizmus heves utánérése szülte. Afféle polgárpukkasztó törekvések ezek, melyektől ma már szelíd mosollyal fordul el mindenki.

Ezekhez viszonyítva *Szobotka Imre* enyhe kubizmusa szinte üdítőleg hatott. Ily barátságos megnyilatkozásban szinte kellemesen elgondolkoztató látvány ez a vonalfejtő.

Márffy Ödön akvarelljei lendületesek, érdekesek, de olajfestésű önarcképe messze kiemelkedett közülük.

Rippl-Rónai nagy kvalitásait szép kis gyűjtemény képviselte. *Csók István* a műteremsarok egy friss változatával szerepelt. *Cigány Dezső* újabban ritkán szereplő nevét egy pár érett alkotása kellemesen újította fel emlékezetünkben. *Egry József* a végsőig menő egyszerűségben leli kedvét új képein.

Vaszary János hatalmas tehetsége állandó vibrálásban van. E tárlaton akadt olyan képe, melyen mintha régebbi állomása felé akarna visszakanyarodni, de friss párizsi sorozatán megint merész ugrásokat produkál előre. A párizsi impressziók erősen megnyilatkoznak új munkáin. Néha mintha van Dongen és Maurice Denis felfogására emlékeztetne. Vaszary azonban minden inspirációt át- és átszűr a maga lelkén, azokon keresztül is önmagát adja.

Feszty Masa egy szép őszi hangulattal szerepelt. *Róna Klára* nagy

fejlődésről tett tanuságot egy pár Párizsból hazaküldött színes rajzán. *Jeney Viktor* egy finom grafikai művével keltett feltűnést. A nagyteremben *Bornemisza Géza* lampionos csendélete friss színvillogást áraszt, egységes forma és rajzfelfogás teszi értékessé ezt a művét. *Kmetty János* itt is költői átérzéssel, puritán komolysággal festett képekkel szerepelt. *Ecsödi Akos* finom, lágy színekbe harmonizált arcképe igen komoly munka. *Raucher György* Skielök című képe breugheli erővel és jellepezetességgel adja vissza a modern sportmozdulatokat. *Novotny Emil* Fekvő aktja leszűrt tanulmányok eredménye. A szobrászati rész nem gazdag, de sok érdekes ötletet vet föl. A véső magyar művészei még a Kut kiállításán sem mennek el a szélsőségekig. Még a piktoroknál is óvatosabbak. A külföldön újabban éppen a szobrászok váltak legmerészebbekké. A mieink megtorpanva nézik e lázadó törekvéseket, mintha csak taglalgatnák, megkockáztassák-e a multtól való elugrást? Csak itt-ott akad jele ennek a főpreknedésnek, próbálgatásnak, egyébként kő és bronz úgy engedelmeskedik a vésőnek, mint eddig. *Medgyessy Ferenc* mint mindig, most is duzzad az erőből. Modern, de nem megy túlságba, már kitaposta a maga biztos ösvényét. *Beck Ö. Fülöp* két szép táncos alakkal szerepelt. *Cser Károly* is egy érdekes táncos kompozícióval tűnt föl e kiállításon.

A Kut e tárlata is sok keresést, vajúrást, lelkiharcot tükrözött. Az idő rostája mutatja majd meg, mi válik belőle maradandó értéké.

*

A Nemzeti Szalon új csoportkiállítására *Bors Károly*, *Éber Sándor*, *Farkasházi Miklós*, *Fertsek Elza*, *Jándi Dávid*, *N. Fodor Olga*, *Rechnitz Elza*, *Rónay Kázmér*, *Szente János* és *T. Csulyok Margit* műveivel töltötte meg a termeket. *Bors Károly* kellemes, jó folthatású tájképeket állított ki. Tabáni és olasz motívumait szerenés hangulatokban fejezi ki. *Éber Sándor* nagy kollekciójában érdekes magyar témák villantak föl. *Farkasházi Miklós* tehetséges grafikusnak ígérkezik. Egyénileg választja témáit és markáns biztonsággal, ötletesen rajzolja

meg azokat. *Jándi Dávid* robusztus erővel festett önarcképe ígéretes munka. *Rónay Kázmér* teljesen egyéni felfogással tűnik föl. A művészt eddig inkább mint elmélyedő grafikuszt méltányolta a kritika, most azonban olajfestményein is talentumának érdekes skálájáról adott bizonyosságot. Különös, szuggesztív színek kelnek életre palettájáról. Bulgáriában festett képei ezekkel markolnak bele a néző lelkébe. Abruzzói hangulatai is nagyon érdekesek. Egyéni szemmel lát minden s külön kifejezési utat lelt látomásai kifejezésére. *Szente János* finom koloristaként mutatkozott be.

Mariay Ödön.

Zenei szemle.

A zenei szezon a mult hónap változatos és értékes eseményeiben érte el a tetőpontot. Azóta az énekes-színházakban s a hangversenytermekben alig akadt említésreméltó esemény. A tavasz csodálatos misztériuma örömtelenebbé teszi a zenei életet. A napsgár ragyogása, a virágzó fák pompája, a zsendülő rét illata a téli termékből kicsalja az embereket a természet óriási Albert Hall-jába. A természet hangszerei elvágják a zenekarok életereit.

„Mily boldog vagyok, hogy ismét bolyonghatok a bokrok közt, erdőkben, fák alatt, virágok közt, sziklákön” — írja Malfatti Teréznek egy levelében Beethoven. Az a Beethoven, aki megörökítette hangszereken „egy nyári nap isteni álmát” (Pasztorál-szimfónia).

...De *Dohnányi* Ernő vezénylőpáléja birokra kelt a tavaszi erőkel. Két filharmóniai hangversenyen karmesteri művészetével pár órára feledtette a mezők most ütköző virágainak csalogató illatárját. Mert *Ruralia Hungarica* című zenekari szvitje a magyar nóta színes mezejének örökszép virágcsokra. Őt tételnek megfelelően a magyar népi zene árvalányhaja, búzavirágja, kökörösínje, pipacsa és zsályája egybekötve s beleállítva a világ zeneművésztének legcsiszoltabb velencei kristálypoharába. Rajtuk rezeg a magyar mezők üde harmata s kicsap belőlük a frissen kaszált rendek haldozó virágillata *Dohnányi* mester remekét most másodszer játszották filmharmónikusaink,

A két koncertnek három magyar újdonsága volt. *Meszlényi* Róbert, a Zeneművészeti Főiskola kiváló tanára *Burleszk* címen nagy zenekarra rövidke kompozíciót írt. Jobban mondva: szerzett, a zenekari hatások eddigi eredményeinek ügyes felhasználásával. *Weiner* Leó a Főiskola másik tanára zenekarral zongorára *koncertinó*-t írt. Síma, szabályos, szelíd kompozíció. Dicséri a tanárt és nem ismeri a zeneköltőt. *Kósa* György, a figyelemreméltó fiatal zeneszerző baritonra és zenekarra szerzett két Ady-dallal állott elő. Huszonöc névet tartok számon, akik zenével Ady-szövegekhez mertek nyúlni. Sikertelenül, vagy nagyon kevés sikerrel. Azt hiszik, hogy Ady szavai valami nyakatekert zenét kívánnak. Tévedés. Ady versei közül

nagyon kevés való zenésítésre, mert — hitem szerint — szavai erejét még a zene sem képes fokozni. Gyöngye és rossz verseit pedig nem érdemes zenésíteni. A nyakatekert partitúrák csaknem mind ilyen kiszenvedett versekre íródtak. Adyt általában úgy kell zenésíteni, hogy ahol a szöveg sokat mond, ott a muzsikának hallgatnia kell. A könnyedébb szavakra és sorokra kell felépíteni a költemény hangvilágát. *Kósa* ebből a lényegét megérezte. *A vén csavargó* című, zenésítésre alkalmas gyönyörű költeményben engedte a szavakat uralkodni a hangszerek felett. Nem is romlott el a költemény a hangszerek között, ami elismerésreméltó. Az *Eddig ámene*: rossz vers. Kár volt kótára szedni.

Papp Viktor.

ALLÍTÓLAGOS SZT. ISTVÁN-SZOBOR A BAMBERGI DÓMBAN.

Mult év nyarán Felső-Bajorországban tett tanulmányutam közben felkerestem a műértékéről és történelméről híres bambergi dómot is. Bamberg városa ősrégi püspöki rezidencia, a Regnitz folyó partján, kellemes éghajlatú, dombos vidéken. Az ó-város hét dombon épült s telve nemcsak történelmileg híres, de művészeti szempontból is rendkívül becses építményekkel, amelyeknek sorában kétségkívül a bambergi dóm foglalja el az első helyet. A *Grüner Markt*-tól délre az u. n. *Obere Brückén* átalmenve haladunk el a külső freskókkal díszített, cölöpökön épült városháza mellett s utunk egyenesen felfelé visz régi, érdekes utcák között, míg végre a dombtetőre érve, előttünk emelkedik a fenséges templom a maga égbetörő tornyaival.

Maga a dóm kétségkívül nem tesz egységes benyomást a szemlélőre: a templom teste kissé elnyújtottnak látszik a két-két torony között, s annak megállapítása sem kerül sok fáradságunkba, hogy a német középkori építészetnek ezen a remekén az építésnek legalább három módja érvényesül. A késői román és a korai gótikus stílusnak alkotása a bambergi dóm; az átmenet a két stílus között azonban szinte észrevétlen, különösen, ha a főhajó belsejét tekintjük át, amelyen a késői román stílus organikus egységbe olvad a korai góttal. Minél inkább elmélyedünk e remekmű szemléletében, annál inkább kell igazat adnunk Herman *Beenkenn*-nek: Nem *egy* tervezőnek gondolata teremti meg ezt az épületet, hanem *több* tervezőnek gondolata vesz részt annak megteremtésében; egy kollektív gondolat érvényesül itt, amely mellett az egyesnek munkája csak relatív értékkel bír. (*Bildwerke des Bamberger Domes*, 1925. 3. l.) Általában véve a középkor folyamán az építőmester

nem teremtője, hanem szolgálja művének, amelyben egy személyfeletti eszme jut kifejezésre.

A dómnak gazdag szobrászati díszei is bő tanulságot nyújtanak úgy a művészettörténésznek, mint a laikus műszemlélőnek. A középkor szobrászai is egy nagy eszmének a szolgálói, akik a mesternek irányítása és tervei szerint dolgoznak önmegtartó alázattal, személyiségüknek szinte tökéletes feláldozásával. Ugyanabból a szobrászati műhelyből kerülnek ki a legkülönbözőbb szoborművek s mindeniken megállapítható a kor stílusa mellett a műhelynek megrögzött modora is. A középkori román ízlés plasztikus, ornamentális alkotásai mellett ott látjuk a dóm külső és belső díszítésében egyaránt, a korai gót stílus célra siető mozgással, kirobanni készülő energiával teljes alkotásait. Ennek a korai gót stílusnak mesterei, a művészettörténet megállapítása szerint, Rheimsből kerültek Bamberg városába, körülbelül a XIII. század első felében. Ez a tény magyarázza úgy a téma, mint a kidolgozás tekintetében azt a feltűnő hasonlóságot, amely van a rheimsi székesegyház és a bambergi dóm plasztikus díszművei között.

E korai gót stílusban alkotott szobrásművek közül elsősorban az a lovas-szobor köti le figyelmünket, amely a templom belsejében a Georgenchor lépcsőzete mellett van elhelyezve a falazat egyik pilléréen. Némelyek szerint Szent Györgyöt, mások szerint III. Konrád császárt ábrázolja e mű; a hagyomány azonban azt tartja, hogy Szent István, az első magyar király a bambergi dómban tért át a keresztyén vallásra s ennek emlékezetére helyeztetett el szobra a templom belsejében. Ha igaz is lenne a hagyomány első része, amely szerint Szt. István a bambergi dómban keresztesített meg, úgy ez a keresztes semmiesetre sem történhetett a mai dómban, hanem abban a templom-

ban, amely a mait megelőzően már fennállott, de 1081-ben tűzvész zsák-mánya lett. Ha igaz is a hagyomány második fele, mely szerint ez a lovas-szobor a Szt. István megtérésének emlékére helyzetetett el a bambergi dómban, az mindenesetre kétségtelen, hogy a szobor *nem* ábrázolja első királyunkat, mert egyfelől egy sokkal későbbi kornak alkotása, másfelől pedig nem egyént, de típust ábrázol; azt a típust ábrázolja, amely kifejezésre jut a rheimsi székesegyháznak szinte teljesen megegyező lovas-szobrán is. Ez az ábrázolt típus pedig nem más, mint a középkor kegyes, szelíd, de vitéz és elszánt lovagjának típusa. Ez a típus tükröződik vissza mindkét lovas-szobor alakján tökéletes művészettel. A szikár, izmos ló hátán ül erejének és hatalmának derült öntudatával a lovag, jobbjában köpenyének szíját és a gyepplőszárat tartva. Az arc csupa szellemiség tükrözője, amelyből az erkölcsinek fensőbbsege sugárzik felénk. Ifjú-

ság, kellem, nyugodt szemlélődés ömlik el a lovag alakján: a középkori lovag tipikus, megénekelte, öröklött tulajdonságai. Német esztétikusok (pl. Ortwin Rave) szeretik a *német* férfit, a német hős alakját látni az ifjú lovagban, de — úgy hisszük — alaptalanul. Típus ez, mint típus a rheimsi szobor lovagja, amellyel még a ruházat, hajviselet, fej-korona aprólékos külsőségeiben is megegyezik. Nem ábrázolja sem Szt. Györgyöt, sem III. Konrád császárt, de nem ábrázolja első királyunkat sem. Érdekes lenne azonban utánajárni, hogy a bambergi hagyomány, amely még ma is él s a lovas-szobrot az első magyar király szobrának tekinti, miféle körülményeknek köszönheti keletkezését. Talán történettudósaink adhatnának feleletet arra a kérdésre: mi indíthatta a felsőbajorországi népet arra, hogy a bambergi dómot tekintse Szent István király megtérésének színhelyéül?

Bartók György.

Beküldött könyvek: *A Hirnök*, ápr. 1. (Kolozsvár.) — *Akadémiai Értesítő*. 1925 okt.-nov.-dec. — *A Magyar Asszony*, márc., ápr. — *Baros Gyula*: Philemon és Baucis magyar földön. (Különny. a Bp. Szemléből.) — *Bárdosi Németh János*: Öreg szifla árnyékában. Versek. (Nemzedékek kiad.) — *Bartók Cyörgy*: Kant. (Kolozsvár, „Az Ut” kiad.) — *Andrej Bjelij*: Az ezüst galamb. Regény, ford. Peterdi István (Genius). — *Boda István*: A nevelői célkritizés problémájához. (Berlin, Voggenreiter.) — *Csaba Jenő*: Felkelő napok. (Szeged, Juhász István.) — *Csanády György*: Almok. Versek, (SzEFHE.) — *Erdélyi Lajos*: Magyar nyelvi tanulmányok. I. (Bpest, a szerző kiadása.) — *Élet* márc. 7, 21. — *André Gide*: Meztelen. Regény, ford. Gyergyai Albert. (Franklin.) — *Hadtörténelmi Közlemények*. 1926 1. füzet. — *Hangay Sándor*: Jegyene zúgása. (Bpest, Hauptmann Béla.) — *Hastings*: A mintakép. Ford. Incze Gábor. (Tahitótfalu, Sylvester-kiadás.) — *Irodalomtörténet* 2. sz. — *Katholikus Szemle* ápr. — *Kerecseny János*: Kerecheny várkapitány. Elbeszélő költemény. (Bp., Kupán Lajos.) — *Kisbán Miklós*: Maskara. Bolondság 3 felvonásban. (Ath.) — *Komáromi János*: Régi legények. Válogatott elbeszélések. (Kolozsvár, Minerva, Pásztortűz Könyvtár.) — *Iffy, Könyves-Tóth Kálmán*; Furulyaszó. Kis regény. (Magyar írás kiad.) — *Selma Lagerlöf*: Krisztus-legendák. Ford. Leffler Béla (Franklin.) — *Lampérth Géza*: Pannónia tündére. Balatoni költemények. (Balatonfüred.) — *Ligeti Sándor*: A társadalmi gazdaság dinamikája. (Dicsőszentmárton.) — *Lira*. 1926 márc.-ápr. — *Mael Ferenc*: Pirkad az élet. Versek. (Kolozsvár, Minerva.) — *Magyar Egyház. Magyar Church*. 1926 jan.-febr. U. S. A.) — *Magyar élet*, márc. 7., 21. ápr. 4. (Veszprém.) — *Magyar Kisebbség* márc 15., ápr. 1. (Lugos.) — *Magyar Kultúra* márc.-ápr. — *M. Paedagogia* jan.-márc. — *Magyar Tud. Akadémiai Almanach* 1926-ra. — *Marcell Agoston*: A magyar sors. Színmű. (Bpest, szerző kiad.) — *Marton János és Harsányi István*: A sárospataki ref. főiskolában a gályarabok kiszabadulásának emlékkünnepén 1926 febr. 11-én tartott előadások. Sárospatak 1926. A ref. főiskolai nyomda nyomása. — *Molter Károly*: Özvegyország. Vigj. (Marosvásárhely.) — *Móra László*: Sir egy ország. Szavaltára alkalmas versek a tanuló ifjúság számára. (Bpest, Bichler J.) — *Nagyasszony*. A Prágai M. Hirlap havi melléklete. Szerk. Péchy Gáspárné Bartók Mária. I. évf. 2., 3. sz. — *Népélet* 1925 júl.-dec. — *Nyugat* márc. 16., ápr. 1. — *Pakocs Károly*: Hazafelé. Elbeszélések. (Szatmár.) — *Pázyvan Bazil*: A Dákok Trójában. Ford. Ferenczi Sándor. Erdélyi Tudományos Füzetek 2. sz. (Kolozsvár, Minerva.) — *Pásztortűz* márc. 28., ápr. 11. (Kolozsvár.) — *Preszly Lóránd*: A nemzeti társadalom alapkérdései. („Honvédelem” kiad.) — *Protestáns Szemle* ápr. — *Rass Károly*: Reményik Sándor. Erdélyi Tudományos Füzetek, szerk. György Lajos, 1. sz. (Kolozsvár, Minerva.) — *Revue de Hongrie* 15 Mars, 15 Avril. — *Révész Imre*: Mennyei nászdal. Esetkesi beszédek. (Tahitótfalu, Sylvester.) — *Révész Imre élete*. 1826—1881. Közrebocsátja a debreceni ref. egyház presbyteriuma. (Debrecen város és a Tiszántúli Ref. Egyh. ker. könyvnyomdája.) — *Szinyei Ferenc*: A regény. (A belső világ rajza a regényben.) Bpest 1926. Akadémiai kiadás. — *Társadalomtudomány* 1. sz. — *Tóth Lajos*: Az Aurora Kör Értesítője. (Aurora Kör Irod. Társ. kiadása.) — *Törös László*: Jókai regényíró művészete. A Debreceni lunátikus alapján. (Nagykőrös, Ottinger.) — *Vásárhelyi János*: „Bizonyágtétel”. Egyházi beszédek. (Torda.) — *Victor Gabriella*: A pataki vár gyöngye. Regény. (Kecskemét.) — *Ybl Ervin*: Az utolsó félszázad művészete. (Pallas.) — *Luciano Zucconi*: Kif Tebbi. Afrikai regény. Fordította Balla Ignác. (Athenaeum.)

MÓRA FERENC GEORGIKONJA most jelent meg a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadásában. A szellemesen csevegő író egyik legérdekesebb könyve. Haza- és Isten-szeretettel, aranyos humorával és emelkedett világnézetével értelmünk és szívünk rezdti meg: lebilincselően világít rá a magyar föld és a magyar lélek szépségeire. A kibékítő természetérzés mesterműve. A gyönyörűen illusztrált könyv ára elegáns félvászon-, keménykötésben 50.000 korona. 58.000 korona előleges beküldésével ajánlottan küldi meg bármely megadott címre a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Könyvosztálya, Budapest VIII, Múzeum-körút 6. sz.

A Napkelet t. Olvasóihoz!

Jelen számával záródik a »Napkelet« negyedik évfolyamának első fele, vagyis VII. kötetünk. A hét félév alatt külső előállításban és terjedelemben változatlan kitartással, tartalomban pedig a nemzeti alapon dolgozó írók, költők és tudósok legkiválóbb képviselőinek bevonásával egyre fokozottabb erővel szolgáljuk a nemzeti megújulás, a magyar feltámadás gondolatát.

Kérjük t. Olvasóinkat, szíveskedjenek ismertetni és megrendelésre ajánlani ismeretségük körében folyóiratunkat.

Előfizetési ár: Negyedévre 48.000 korona, közalkalmazottaknak 36.000 korona, külföldre évi 3 dollár.

A NAPKELET KIADÓHIVATALA

Budapest, I, Döbrentei-utca 12.

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

A Magyar Irodalmi Társaság A NAPKELET KÖNYVTÁRA címmel indított kiadványsorozatában a könyvpiacra elfogyott magyar klasszikusokat és az új magyar irodalom legkiválóbb alkotásait hozza forgalomba. A rendkívül izléses kiállítású és páratlanul olcsó sorozat eddig megjelent számai:

RÉGI SZÁMOK:

1. **Madách: Az ember tragédiája. II. kiadás.** Sajtó alá rendezte és szövegkritikai jegyzetekkel ellátta *Tolnai Vilmos* egyetemi tanár. A Madách-centenárium alkalmából közreadott legkiválóbb kiadás.
2. **Tormay Cecile: Megállt az óra.** A régi ház, Emberek a kövek között, Bujdosó könyv szerzőjének legújabb novellás kötete.
3. **Szekfü Gyula: Történetpolitikai tanulmányok.** Az európai nevű történettudós egyetemi tanár nemzetpolitikai és társadalmi aktuális kérdésekről írt szenzációs tanulmányai.
4. **Komáromi János: Zúg a fenyves.** A népszerű fiatal írók egyik legbájosabb és legolvasottabb regénye.
5. **Vörösmarty-anthologia.** Vörösmarty főművének, a *Zalán futásának* centenáriumára alkalmából kiadott kötet. A nagy magyar romantikus költő válogatott kisebb költeményeit s eposzaiból a legszebb lírai részleteket tartalmazza. *Horváth János* egyetemi tanár rendezte sajtó alá.
- 6—7. **Ifj. Somssich Andor: Liszt Ferenc élete.** A legnagyobb magyar zenei egyéniség életének rendkívül vonzó előadásban megírt rajza. A 480 oldalra terjedő kötet az első teljes magyar Liszt-életrajz.

ÚJ SZÁMOK:

8. **Reményik Sándor: Atlantisz harangoz.** Az erdélyi lírikusok vezető egyéniségének legújabb költeményei.
9. **Bethlen Margit: A boldog sziget Istene.** Novellák. A népszerű novellista íróművészetének legújabb alkotásai.
- 10—11. **Szabó Mária: Felfelé.** Az erdélyi írógárda egyik legkiválóbb tagjának nagyszabású regénye.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának ára 1.80 pengő = 22.500 korona.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő = 17.500 korona, postán való szállítással 1.60 pengő = 20.000 korona. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó. A teljes sorozat a kiadóhivatalban átvéve 15.40 pengő = 192.500 korona, postán való szétküldéssel 16 pengő = 200.000 korona. A kiadványok rendes könyvforgalmi áron bármely könyvkereskedésben kaphatók.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében, vagy utánvétellel adja postára

A NAPKELET KIADÓHIVATALA.

*Hiszenekám csendesen,
Most már hallok rendszeren...*

ifj. Székely H
1926

SIEMENS
Phonophor
AZ ÚJ VILLAGOS KÉSZÜLÉK
NAGYTHALLÓKNAK
MAGYAR GYÓGYTECHNIKAI
IPAR R. T. BUDAPEST
Tel. 1.68-16, 1.37-04. Andrassy-út 28.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest I, Döbrentei-utca 12. szám.

Telefon: Teréz 88—73.

Postatakarékpénztári számla:

Magyar Irodalmi Társaság. Szám: 52.901.

Főbizományos:

PFEIFER FERDINÁND

(Zeidler Testvérek)

nemzeti könyvkereskedése.

Budapest IV, Kossuth Lajos-utca 7. szám.

Telefon: József 59—33.